Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links
Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

HISTORISK ÅRBOG

FOR THY, MORS OG V. HAN HERRED

1985

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR THISTED AMT

HISTORISK ÅRBOG

FOR THY, MORS
OG VESTER HAN HERRED

1985

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR THISTED AMT

HISTORISK ÅRBOG

Redaktion: Mette Fastrup,
Hanstholmvej 185, Tved.
7700 Thisted.

ISSN - 0107 - 9395

THISTED BOGTRYKKERI
1985

Indhold:

Mette Fastrup: Kære medlemmer 5
Jens Haugaard Jensen: En »invasion« i Thy 7
Else Elling: Peder Hagensen 12
Johannes Nielsen: Små tal i en kontrabog 30
Med kommentarer af Carl Ejnar Thomsen 34
Hanne Mathiesen: Thisted, hovedstad og provinsby 36
Peder Hove: Begivenheder fra luftkrigen over Thy og Mors 1940–1945 54
Anders Præstegaard: Gode ord 66
K. Stenstrup: En velstående Morsø-urmager 67
Olaf Nørgaard: Lærerløn og undervisning i Helligsø Skole 1818–1898 84
Ernst Johansen: Et usselt liv 97
Bent Rolighed: Før flugtruterne 103
Mette Fastrup: Kære Moder 108
Årsberetninger:
Museet for Thy og V. Han Herred 110
Egnshistorisk Forening for Sydthy 119
Egnshistorisk Arkiv for Thyholm og Jegindø 120
Egnshistorisk Forening for Thyholm og Jegindø 121
Hanstholm lokalhistoriske Arkiv 122
Lokalhistorisk Forening for Hunstrup og Østerild 123
Sydthy Egnshistoriske Arkiv 123
Lokalhistorisk Forening for Sydhannæs 124
Thisted lokalhistoriske Arkiv 125
H. A. Lund-Sørensen: Til medlemmerne 126
Regnskab 127
Bestyrelserne 128

Kære medlemmer!

Tak for bidrag også til denne årbog. Flere artikler til den næste er allerede stillet i udsigt, og det er redaktionens håb, at spændvidden i emnevalg og geografisk fordeling fortsat må påkalde interesse hos såvel bidragydere som hos Historisk Samfunds øvrige medlemmer.

Det bebudede registerbind nærmer sig sin færdiggørelse. Hvornår trykningen kan ske, afhænger af økonomien. Til orientering for biblioteker og andre, som længe har efterlyst dette redskab i det historiske arbejde, kan det stilles i udsigt, at yderligere oplysninger vedrørende udsendelsen forventes at kunne følge med årbogen næste år.

Den 1. august 1986 vil være fristen for indsendelse af manuskripter til næste årbog. Med hensyn til beretning fra de lokalhistoriske foreninger og arkiver vil året fortsat blive skilt på midten. Beretningerne skal altså gælde fra juli til juni, så de naturligt kan dække sæsonaktiviteterne.

Det er i øvrigt en glæde at kunne konstatere fortsat vækst i det historiske arbejde – både det udadvendte og det hjemme ved skrivebordet. Fortsat god arbejdslyst.

Venlig hilsen
Mette Fastrup.

En »invasion« i Thy

Af JENS HAUGAARD JENSEN, Nyborgvej 291, Odense

I året 1609 var Sverige udenrigspolitisk i en kritisk situation. Man var på samme tid indblandet i krig med både Polen og Rusland. Ydermere var forholdet til Danmark-Norge så køligt, at en militær konflikt med dette rige også kunne forventes i nærmeste fremtid.

Den svenske konge, Karl IX, ønskede på baggrund heraf at øge sit lands beredskab dels gennem udskrivning af nationale tropper og dels gennem hvervning af fremmede lejesoldater. Den sidstnævnte løsning var ganske vist dyr, men i en krigssituation satte man sin lid til, at netop lejesoldaternes professionelle kampkraft ville vise sig positivt udslagsgivende. Med disse forhåbninger udsendte svenskekongen hvervekommissærer til England, Skotland, Frankrig og Nederlandene.

Samme år i juni søgte et svensk skib læ for uvejr ved kysten ud for Thy. Der blev sat både i vandet, og kort efter landede nogle hundrede soldater på stranden ved Agger.

De tilhørte et regiment lejetropper, som Karl IX's hvervekommissærer havde rejst i England. Alt i alt 1.200 soldater var blevet indrulleret til svensk tjeneste i dette land og stillet under kommando af en skotsk oberstløjtnant Galvine. De var afsejlet på forskellige skibe, og den troppeafdeling, som her landede i Nordjylland, omfattede ca. 300 soldater. Transporten over Nordsøen havde været særdeles anstrengende som følge at et voldsom uvejr. Provianten var sluppet op eller ødelagt af indtrængende havvand, og til sidst havde soldaterne gennemtvunget, at skibet – trods skibskaptajnens og lejetropsofficerernes protester – satte kurs mod nærmeste fastland.

Thyboerne holdt sig først på forsigtig afstand af de fremmede på stranden. De engelske soldater spredtes derimod hurtigt for at købe mad. Frygt, sprogproblemer og mistro til de fremmedes mønter hæmmede kontakten, men det hjalp, da det viste sig, at en af soldaterne var dansk af fødsel og kunne fungere som tolk. Handelen kom i gang, og thyboerne solgte groft brød og fisk.

En af de engelske soldater omtaler forundret i sin beretning om de selvoplevede begivenheder i Thy, at man for blot tre pence kunne købe lige så mange fisk, som 20 personer kunne fortære, og så var der endda tale om de mest velsmagende arter af spisefisk. I samme åndedrag gør han sig dog lidt til gode over danskerne, fordi de ikke var i stand til at skelne mellem de enkelte engelske møntværdier, men bare solgte fisk i forhold til pengestykkernes størrelse.

Medens lejesoldaterne var optaget af deres handlen på land, hejste den svenske kaptajn pludselig sejl og stak til havs. Han var ikke til sinds at tage de soldater ombord igen, som på næsten mytteriagtig vis havde tvunget ham til at lægge kursen om. De engelske soldater stod efterladt på fremmed jord.

Rygtet om begivenheden havde hurtigt bredt sig. Den kongelige lensmand på Vestervig Kloster, Jørgen Lunge, indfandt sig med et større følge af bevæbnede mænd. Da han havde skaffet sig klarhed over sagens sammenhæng, traf han foranstaltninger til at yde englænderne husly og fortæring. De blev i små grupper fordelt til indkvartering på egnens gårde. Han udfærdigede endvidere en skrivelse om hændelsen og sendte den til Christian IV med anmodning om nærmere forholdsordrer. To af lensmandens folk og en af lejetropsofficererne blev sendt den lange vej til København.

I ventetiden verserede alskens rygter blandt bønderne. De frygtede, at de fremmede soldater i virkeligheden var landet med onde hensigter og pønsede på at plyndre egnens beboere.

Mistanke af denne karakter blev yderligere forstærket, da man få dage senere observerede to skibe med endnu flere lejetropper nær kysten. Også de havde sandsynligvis søgt læ for det fortsatte uvejr. Thyboerne forudså nu muligheden af et samlet overfald foretaget af såvel de landsatte krigsfolk som deres fæller på skibene, og de planlagde at slå til først. Man aftalte at kaste sig over de strandede soldater for i det mindste at have et nogenlunde sikkert greb på dem, hvis et sådant overfald skulle indtræffe. De engelske soldater var kommet i land uden våben og fattede tilsyneladende ikke mistanke, før deres værter på et givet signal trængte ind og pågreb dem midt om natten. Lejesoldaten, der har efterladt en beretning om sine oplevelser, fortæller, at han for sit vedkommende blev overfaldet af fem mænd og tre kvinder, som rev ham ud af sengen. For at umuliggøre ethvert flugtforsøg, placerede de ham under et bord og surrede hans fødder og overkrop til bordbenene.

I denne stilling tilbragte han hele natten og det meste af næste dag med.

Pågribelsen fik et enkelt sted et mere tragisk forløb. En bonde kløvede hovedet på en indkvarteret englænder. Derefter løb bonden over til nabogården og fortsatte sin påbegyndte »dåd« ved at hugge yderligere to soldater ned med sin økse. En fjerde fik han ved naboers hjælp klynget op under loftsbjælken, men løkken må have været lagt forkert, for soldaten kunne siden skæres ned i endnu levende live.

Meddelelse om bøndernes selvtægt kom hurtigt lensmanden for

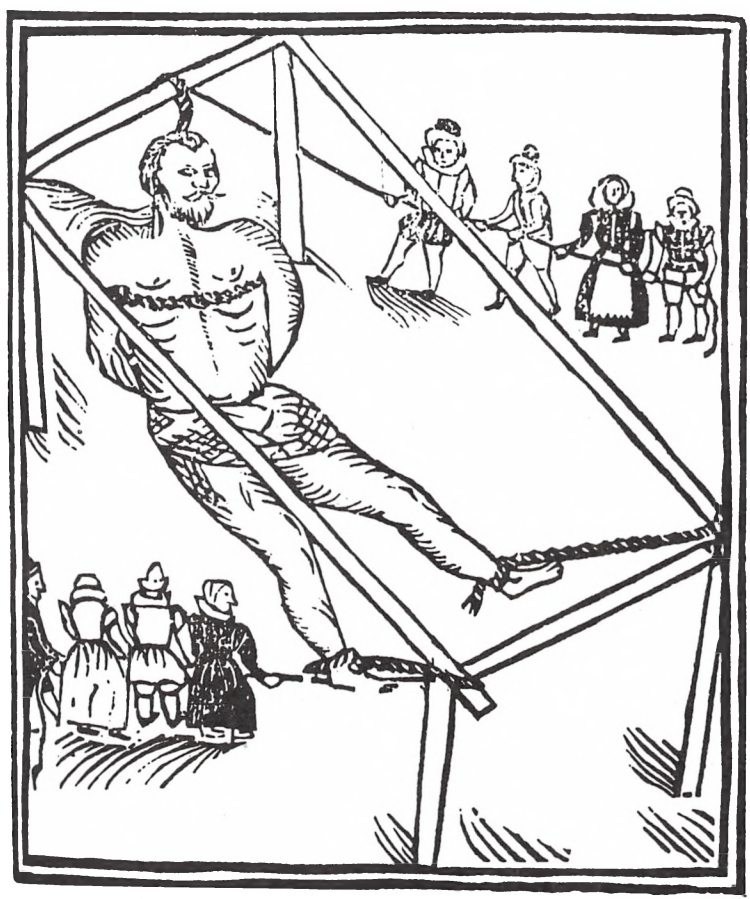

En anonym engelsk lejesoldat forfattede en beskrivelse af sine landsmænds oplevelser bl.a. i Thy. Hans egen skæbne fremgår af det samtidige træsnit, hvor han er blevet overfaldet af otte danskere og surret fast under et bord.

øre. Ufortøvent gav han ordre til, at alle de fremmede skulle løses igen, og ikke et hår måtte røres på deres hoveder. Thyboerne gjorde som beordret, men medvirkende til deres lydighed har sikkert været, at de sidst ankomne skibe i mellemtiden havde lettet anker og var forsvundet ud af synsvidde.

Christian IV overvejede ikke sagen længe. Nogle måneder tidligere havde han været konfronteret med et lignende problem, da et skotsk regiment i svensk tjeneste havde søgt nødhavn i Norge. Lokale svenske og norske myndigheder havde forhandlet sig frem til en ordning, men det havde vakt noget mishag, at udgifterne i forbindelse med soldaternes gennemmarch ikke var blevet betalt hverken af de skotske officerer eller den svenske konge. Belært af denne erfaring pålagde Christian IV nu sin lensmand at se til, at alle udgifter prompte blev betalt af englænderne, og at de på ingen måde lå kongens undersåtter til byrde. Så hurtigt som muligt skulle Jørgen Lunge endvidere sørge for, at de fremmede soldater forlod riget – først til fods mod Thisted, så pr. båd gennem Limfjorden til Aalborg og derfra videre til svensk område ved Älvsborg.

De engelske soldater fortsatte østpå. Her blev de anvendt af deres nye krigsherre på slagmarkerne i Polen og Rusland, og i de følgende år bukkede hovedparten af dem under som følge af sult, sygdom og sår.

I Thy åndede man lettet op efter at være sluppet af med de ubudne gæster. For en enkelt persons vedkommende var der dog et regnskab, der skulle gøres op. Kongen fordømte nemlig mordet på de tre englændere og beordrede lensmanden at arrestere gerningsmanden og retsforfølge ham med henblik på henrettelse.

»Invasionen« i Thy var ikke det frygtede angreb, som man lokalt en overgang formodede, men misforståelser kunne let have givet denne ret harmløse hændelse et mere dramatisk forløb.

Under Kalmar-krigen, der udbrød to år senere, viste en episode jo med tydelighed, at bondeopbud heldigt kunne tage kampen op med store grupper af hvervede soldater. Det demonstrerede bønderne i Gudbrandsdalen, der lokkede et regiment skotske lejetropper i baghold, da de søgte at slå sig igennem norsk område for at træde i svensk tjeneste. Ved denne lejlighed tilfangetog og massakrerede bønderne flere hundrede fremmede krigsfolk og fuldbyrdede således en handling, der lignede den, thyboerne i 1609 havde været i gang med.

KILDER:

Titlen på den anonyme beretning om de engelske lejetroppers oplevelser bl.a. i Thy er: »Swethland an Poland warres, a souldiers returne out of Sweden, and his newes from the warres; or Sweden and Poland up in armes. And the entertainment of English souldiers there; with the fortunes and successe of those 1200 men that lately went thither«. Teksten er trykt i Hakluytus Posthumus or Purchas his Pilgrimes contayning a history of the world in sea voyages and lande travells by englishmen and others by Samuel Purchas. Vol. XIV. Glasgow 1906.

Endvidere er anvendt breve fra Christian IV til Jørgen Lunge af 26. juni 1609 og 11. juli 1609. Jydske Tegnelser V, 474-75 i Rigsarkivet.

Peder Hagensen

Beretninger og barndomsminder fra Ullerupgård

Ved ELSE ELLING

Hvem var Peder Hagensen?

Han var barnebarn af Peder K. Hagensen, som købte Ullerupgård i 1838. Peder K. Hagensen havde fem sønner. Den næstældste, Anker, fik en gård ved Lemvig, men rejste med sin familie til U.S.A. Herovre nedskrev hans eneste søn Peder som ældre sine minder om den gamle Ullerupgård, som den så ud i hans barndom i halvfjerdserne eller firserne.

»Det var en stor begivenhed, når vi som børn sejlede med vore forældre eller mor alene fra Lemvig med det vældige dampskib »Fylla« eller »Ørnen« op gennem Limfjorden til Thisted. Det kunne gynge temmelig godt, men rejsen var heldigvis ikke lang nok til, at man kunne blive søsyg. Der var så vogn i Thisted efter os, og det tog ikke lang tid, før vi havde kørt den lille mil. Vejen gik i lige linje, når vi kom udenfor byen, og vi kunne se begge Ullerupgårdene og Momtofte, længe før vi kom der. Kommet ind gennem porten på sydsiden så man rækken af de lige kastanier med de afrundede toppe og de tykke stammer og den hvidkalkede mur stod så smukt til de mørke, noget dystre træer. Så hørte vi det gamle ur i spidsen af midtergavlen slå sine bløde, melodiske slag, og man følte, som om man var kommet i en hel anden verden med en hel anden tid og – mennesker«.

Følgende beretning om Ullerupgård er historisk, og den omtalte begivenhed, som jeg har kaldt »Et barselsgilde på Ullerupgård i året 1639«, er efter retsprotokollen fra den tid. Jeg har den fra Thisted Amts Tidende og har kun moderniseret enkelte ord.

»De to Ullerupgårde, Nørre og Sønder Ullerupgård, en lille mils vej øst for Thisted i Sennels sogn, var tidligere en adelig sædegård, der i middelalderen benævntes Woldorp, senere Willerup, der

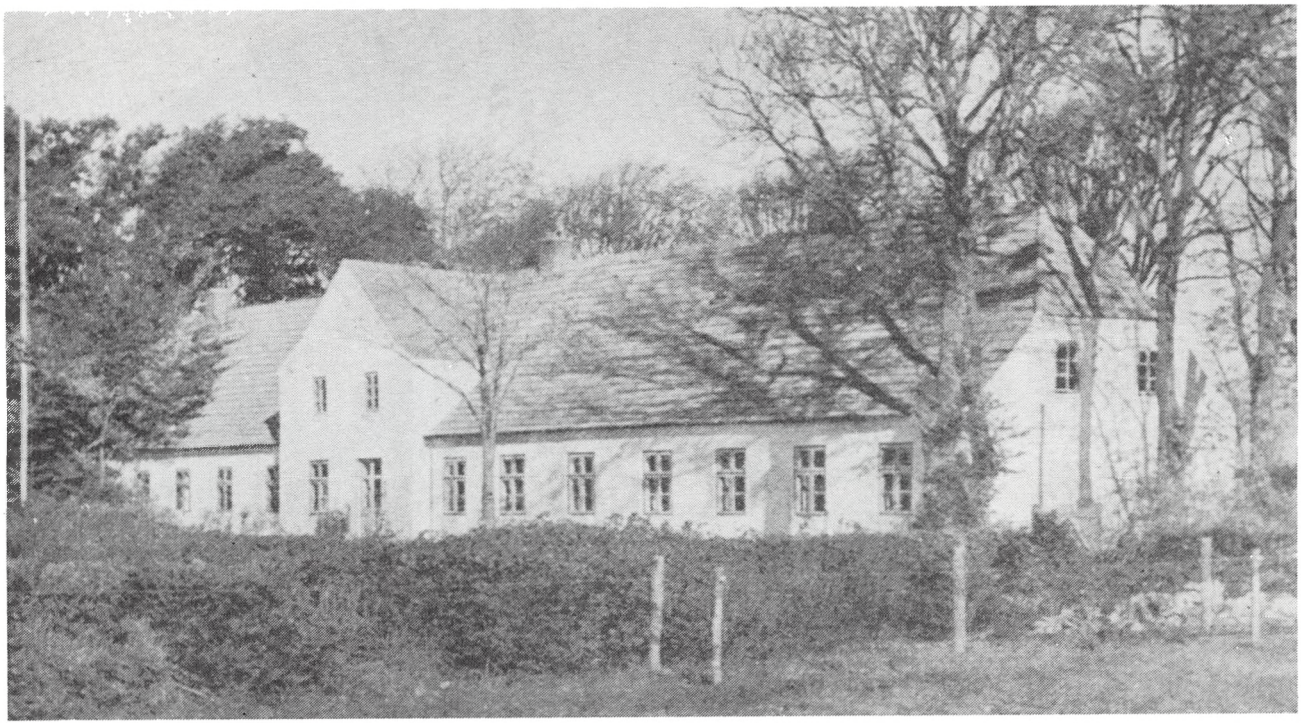

Sønder Ullerupgårds hovedbygning. Fra Historisk Årbog for Thisted Amt 1952. Foto: Jørgen Miltersen.

efterhånden i folkemunde ændredes til Ullerup eller Wullerup. (Momtofte er så senere udstykket derfra. De tre gårde lå i min tid i hverandres nærhed. Sønder Ullerup og Momtofte nærved hverandre og begge kun et kort stykke fra Nørre Ullerup). Den første historiske underretning om Woldorp er fra 1354. Da ejedes gården af en gammel rig, adelig knark Niels Esgesen af slægten Lange. Blandt Niels Langes arvinger var en mand Palne Kirt, hvis søn i 1458 ejede gården. I 1550'erne kom Willerup, som den da almindelig kaldtes, i

Peder Kolkær Hagensen 1811-1891.

slægten Skeels besiddelse, som også ejede Voergård i Vendsyssel. Den sidste af slægten, fru Ingeborg, gift med Otto Banner, var barnløs. Ved besidderinden fru Ingeborg Skeels død i 1604 kom Ullerup ved arv til Hans Axelsøn Arenfeldt, og efter ham til sønnen Niels Arenfeldt, hvis hustru var Karen Dyre fra Knivholt ved Frederikshavn, en slægtning til den Palle Dyre, der var Marie Grubbes anden mand, inden hun løb grassat med kusken på Tjele, Søren Møller. (ladefoged).

Hansine Hagensen, født Nielsen, død 1891

Niels Arenfeldt og Karen Dyre levede ikke i det bedste forhold til hverandre. Forholdet udartede til et had, under hvilket ægtefællerne trakterede hinanden så groft, at de offentligt værgede sig mod hinandens klagemål, han ved retslige anstandsbreve, som han lod tingvidne, hun ved angribende handling inden for familiekredsen. Under dette elendige samliv vedblev ægtefællerne dog at søge bord og seng sammen med deraf følgende barsler.

I 1639 barslede fru Karen, og i perioden der omkring blev forholdet galt. Fru Karen udtog da stævning mod sin husbond, hvori hun klager over, at Niels Arenfeldt har vendt sit sind og hjærtets kjærlighed på utilbørlig vis fra sin »fattige hustru«, hvilket hun ved brev kan bevise. Hun beskylder ham for at have slaget hende uden grund, og at han tragter hende hemmeligt efter livet. De nærmere omstændigheder vedrørende denne alvorlige beskyldning synes at have haft følgende forløb. Ganske kort tid før fru Karen Dyres nedkomst har Niels Arenfeldt været på besøg hos hustruens forældre, Hans Dyre og fru Anne Pedersdatter på Knivholt. Maren skulle i hvert fald ledsage fru Anne på barselrejsen til Ullerupgård, og hjælpe med ved den forestående begivenhed. I samtalen har Niels Arenfeldt da søgt at overtale Maren Ibsdatter til at modtage en buddike (kostbar æske), hvori var noget hvidt pulver vel sagtens rottekrudt – arsenik. Nogle år i forvejen havde fru Kirsten Munk på Frederiksborg Slot søgt at forgive sin gemal Kong Kristian den IV med samme slags hvidt pulver i en liden sølvbuddike. Det hvide pulver skulle Maren, når hun kom til Ullerupgård og gik fru Karen til hånde i barselsengens periode, benytte tre knivspids portioner af, til at komme i fru Karens melgrød. Af en sådan dosis ville hun ikke dø med det samme, men lidt efter lidt i løbet af fire dage pines ihjel. Resten af pulveret skulle hun give fru Karens fader, Hans Dyre, hvem Arenfeldt iøvrigt også ville lade bekoste fru Karens begravelse, efter hvad han betroede Maren. Maren tog imod buddiken og så kjørte selskabet af sted og kom til Ullerupgård. Men i stedet for at anvende pulveret efter ordre, fortalte Maren planen til fru Karen og advarede hende imod manden. Nu blev også moderen fru Anne, sat ind i sagen, og de tre kvinder plejede råd om, hvad der skulle gøres. Imidlertid fandt fødslen sted og siges at have forløbet godt og vel. En spindedreng på gården ved navn Morten, som gik spindekvinderne til hånde i vinterens spindetid – det var ved kjermestide – blev også

benyttet som stik-i-rend-dreng for barselpatienten. En morgenstund – det var aske-onsdag (onsdag i den stille uge) - befalede fru Karen ham fra sin seng, at han skulle gå ind i husbondens kammer og hente en stob (kande) øl til øllebrød. (Det kan synes mærkeligt, at øllet opbevaredes der i stedet for i kælderen; men op til min tid bryggedes der altid to sorter øl på de store gårde. Til herskabet og til folkene. Arenfeldt har sikkert været så mægtig, at han ikke ville betro pigerne det gode øl.) I kammeret sad Niels Arenfeldt. Han har nok på dette tidspunkt været på det rene med, at det hvide pulver ikke ville blive brugt efter hensigten. Han gav da Morten en flaske med noget, som befales knægten at komme i fruens øllebrød, men han skulle »skolpe« (godt jysk ord for ryste) flasken op og ned og straks derpå slå indholdet i potten, så skulle Arenfeldt nok siden lønne Morten ved med tiden at gjøre ham til en agtendes karl. Af frygt for husbonden tog Morten flasken og gik med den og ølstoben. Øllet satte Morten på skiven i fruerstuen og trinede derefter med flasken i hånden ind til fru Karens seng, hvor også moderen, fru Anne var hos. Og Morten fortalte de to damer om husbondens pålæg, mens han præsenterede dem flasken. Der blev jo en forskrækkelse nu, både på fru Karens og på knøsens vegne. Der måtte handles hurtigt, inden Arenfeldt kunne få i sinde at efterforske, om hans pålæg var bleven adlydt, thi han havde udtalt sig med til Morten, at dersom fru Karen kom op af sin barselseng, ville hun »føre ham ud alle vegne blandt folk«. De to livsskræmte kvinder befalede derfor Morten, at han skulle tage flasken og sætte sig på en hest og ride ad Østerild og Vust til for at indhente fogden fra Knivholt, der nylig havde forladt Ullerup efter et ærinde i Hans Dyres tjeneste. Med fogden skulle han så drage videre til Knivholt og berette Hans Dyre sagen og iøvrigt blive i dennes varetægt. Knøsen red af gårde og nåede fogden, Knud Christensøn. De fulgtes så ad. Men over Østerilds hede blev de indhentet af Ullerupgårds skolemester, Niels Pedersøn, som kom galopperende på en hest. Skolemesteren ville efter tilskyndelse af fru Karen og fru Anne advare Morten, thi Niels Arenfeldt var i færd med at sende tvende karle ud for at søge efter ham. Derefter vendte den brave Niels Pedersøn om, men fogden og den unge flygtning ilede videre.

Under ridtet må Knud Christensøn være bleven bange for, at han ikke evnede at beskytte Morten, såfremt de blev overrendte af

Arenfeldts karle, ti da de kom til Vust, tingede han spindedrengen i hemmelig pleje hos en Jens Poulsøn, antagelig en mand, der stod i taksomt forhold til Knivholtfamilien. Her blev da Morten indtil fru Anne efter endt barseltjeneste hos datteren kom agen sin kås hjemefter til Knivholt. Hun tog da drengen med sig i vognen. Morten var jo et kosteligt kronvidne mod Arenfeldt i den sag, der var ifærd med at trække op imod ham for efterstræbelse af sin hustrus liv. Maren Ibsdatter var derimod bleven på Ullerup for at tage vare på fru Karen. Da fru Karen var kommen af barselsengen, lod hun sognepræsten hr. Oluf Andersøn Bigum i Sennels kalde til sig. Da præsten kom talte hun i Marens påhør til ham om det hvide pulver i buddiken, som Arenfeldt havde overgivet Maren til at forgive hende med. Hr. Oluf var ilde tilfreds med at høre den snak; det var ham ubehageligt at blive indblandet i forholdet imod herremanden. Han søgte at reducere sagen ved sludder og snak og yndede ikke at få buddiken med pulveret holdt for øjnene. Også nabosognets præst, hr. Kjeld Christensøn i Hillerslev, budsendte fru Karen og bad ham om at komme til sig uden at røbe sit ærinde til husbonden Niels Arenfeldt. De to nabopræster havde nok snakket sammen, ti da fru Karen i Marens nærværelse gav hr. Kjeld samme underretning som hr. Oluf og bad om hans råd, udviste han en lignende uvilje og ligegyldighed for det penible pulver i den famøse buddike, som hendes egen sognepræst. Imidlertid led tiden hen. Hans Dyre på Knivholt og andre af fru Karen Dyres pårørende samlede bevisligheder mod Arenfeldt og fik sagen i rette til proces. Niels Arenfeldt havde også travlt. Han aftvang sin hustru til at skrive under på en erklæring, som skulle afværge hans »hinder og skade«; han brugte vold mod Maren Ibsdatter for at få hende til at »makke ret«, han fik hr. Oluf og hr. Kjeld til at afgive vidnesbyrd, hvorefter de intet havde hørt og intet vidste om det hvide pulver i den kriminale buddike, uden kvindesladder, som »intet er at agte« og om hvilket »de intet så nøje erindrer«. Disse således fremskaffede vidnesbyrd fik Arenfeldt med erklæring af befalingsmanden på Aalborghus, Gunde Lange, og Aalborgbispen, magister Christen Hansen, fremlagt på landstinget i Viborg i 1640 hvor landsdommerne Erik Juul til Hundsbæk og Mogens Høeg til Kjærgårdsholm, da ingen af de pågældende var mødt, underkjendte og omstødte den stævning, som fru Karen og hendes slægt havde udtaget mod

manden. Fru Karen og hendes familie lod sig dog ikke forknytte af denne Arenfeldts streg i regningen, hvis hensigt var tydelig nok.

Sagen blev indbragt for kongen, Kristian den Fjerde, og han lod parterne med vidner indstævne for rigets ret i oktober 1641 under kansleren hr. Christian Thomsen Sehesteds forsæde. Her gik det da på livet løs mellem de to skilagtige ægtefæller. Hovedvidnet, spindedrengen Morten, fremstod med flasken, hvori det giftige var, og vidnede mod sin tidligere husbond. Her mødte Maren Ibsdatter med sin pulver-buddike. Fru Anne, fru Karen og de øvrige vidner i spindesidens favør, alle med oprakte fingre og højeste ed for sandheden af fru Karens beskyldninger mod sin mand. Hr. Kjeld havde leveret skriftligt vidnesbyrd i retten, hvori han fremsætter, at da han hin dag var kommen til Ullerupgård for at træffe Niels Arenfeldt, der var i Thisted, og ventede på hans hjemkomst, hørte han noget af en samtale i haven mellem fru Karen og Maren Ibsdatter, hvori Maren havde talt om en buddike. Men han havde hverken set den eller haft den i hænde og vidste derfor intet om, hvorvidt indholdet var skadeligt eller gavnligt. Hr. Oluf i Sennels var derimod mødt,og han rakte fingre og svor sin ed på, at hverken fru Karen, eller Maren havde rådført sig med ham, om fruen skulle tage Arenfeldts forgift langt mindre sagt, at hun skulle tage det. Hverken pulveret eller buddiken havde Hr. Oluf set, såsandt hjælpe ham Gud.

Niels Arenfeldt førte selv sit forsvar. Han påberåbte sig de to præsters vidnesbyrd og ed og landsrettens dom! Dernæst påberåbte han sig det indlysende i, at han til et skjælmsstykke som det, han beskyldes for, da aldrig vilde betro sig til en skralderkvinde som Maren Ibsdatter eller til en spindedreng som Morten til medvidere. Han havde så ofte betjent sin hustru med medikamenter uden at være påagtet, så havde han haft vilje til at forgive sin hustru, kunne han let have begået noget sådant uden medhjælp. Løgn var det, han beskyldtes for, hvad »eders kongelige majestæt og højvise råd noksom eragte kan. Mine modparter vil med forsæt mig fattige mand på ære og liv ombringe«. Rigsrådet udtaler i sine præmisser, at der i de fremlagte breve er mange letfærdige, forargelige og gudsbespottelige ord, hvoraf kan erfares , at Niels Arenfeldts hjerte af utilbørlig kjærlighed er vendt fra hans ægtehustru, og at han har aftvunget hende en forpligt til gunst for ham, at fru Karens sigtelse bestyrkes

både ved Maren Ibsdatters udsagn, buddiken og hendes ed, af Mortens udsagn og flasken med indhold, af fru Anne, af skolemesterens ridt efter Morten for at advare ham og af den ene præsts vidnesbyrd, hvori det bekræftes, at han har hørt om buddiken. Rigens ret dømte da, at Niels Arenfeldt den 26. januar i det kommende år, 1642, skal møde på Viborg snapsting for hr. Jørgen Urne og hr. Just Høeg som lovhørere og for disse, i følge med tolv adelige riddere lovværge sig eller lide som vedbør. I Viborg blev Niels Arenfeldt for mened dømt til at rømme landet eller have livet forbrudt. Dermed forsvinder denne adelige ægtemand, uden at der høres mere om, hvor han blev af. Det synes mærkeligt, at der ikke hændte hr. Oluf i Sennels noget ubehageligt for hans tvivlsomme edsudsagn. Hustruen, fru Karen Dyre, blev derefter siddende på Ullerupgård en snes år frem i tiden. I 1661 solgte hun gården, hvortil der hørte 128 tdr. hartkorn, samt gods til datteren Anna og hendes mand, Claus Pors. Efter dem overtog deres to sønner Axel og Claus Herluf Pors gården. Ved indførsel (udlæg) mistede de i 1681 for 893 rigsdaler største delen af godset til borgmester i Thisted og herre til Kjølbygård og Vesløsgård, Enevold Berregaard. Tre år senere blev der gjort udlæg i resten af sønnernes besiddelse for kongelige skatterestancer. Kronen solgte derefter sin overdragne part i Ullerup hovedgård til borgmester Berregaard og borgmester Carl Mortensen Selius for 480 rigsdaler. De nye ejere delte da gården i Sønder og Nørre Ullerupgård. Begge gårdene efter delingen var vedblivende fri og komplette på hartkorn.

Det er godt, jeg ikke den gang vidste, hvilke folk der havde færdedes i de gamle stuer – ellers ville det have været meget værre for mig end det var. Det var såvist galt nok, nervøs og frygtsom som jeg var og fyldt med spøgelsehistorier og gamle sagn, fortalte af piger og karle og senere læste i bøger. Da jeg blev ældre, og jeg var i besøg på de gamle gårde Ullerupgård og Volstrup tilhørende min farbror, kunne denne spøgelsefrygt tage fuldstændig hold af mig, så det var mig umuligt at sove om natten; hvis jeg da lå alene om natten i et værelse, jeg syntes, at jeg kunne se både det ene og det andet komme ud fra krogene eller fra kakkelovnsnicherne, og det hjalp ikke, at jeg trak dynen op over hovedet, for da tænkte jeg først, at jeg var i skyggernes vold.

Niels Esgesen og Niels Arenfeldt, som jeg har nævnt har sikkert

ikke været af de blideste herremænd. Beretningen om forgivningen, som den sidste havde planlagt, er et talende bevis, og man forstår den skræk der omgav ham. Men mærkeligt nok, to af de mest berygtede »herremænd« om hvilke talrige sagn har holdt sig til vor tid, var begge kvinder. Den ene af disse var den nævnte fru Ingeborg Skeel til Voergård i Vendsyssel, som jo også var ejer af Ullerupgård. Sagn og spøgelsehistorier er så knyttet til de gamle gårde, at selv topografen Trap har taget mange med i sin beskrivelse og værk over Danmarks herregårde.

Fru Ingeborg Skeel lod gården bygge i det 16. århundrede. Denne dame var kjendt for strænghed og grusomhed mod sine bønder. Særlig er der to begivenheder, knyttet til hende og fortalt fra slægtled til slægtled og optaget i sagnsamlingen. Jeg tænker først på sagnet, om hendes hollandske bygmester, som hun skal have skubbet i voldgraven, da de efter bygningens fuldendelse stod på broen for at tage det fuldførte værk i øjesyn. At bygmesteren var hollænder kan forklares derved, at sandstenen eller tufstenen var sendt fra Holland til benyttelse af de smukke ornamenter der pryder vinduer, porte og døre udvendig. Det andet sagn er om en dreng, som hun skal have ladet fingrene hugge af, fordi han plukkede rugaks på en af hendes agre. Der synes at have været noget til grund for det sidste sagn, for det fortælles, at der var indsat en stenplade inde i den smukke indkjørselsport, og at der var en indhugning eller måske relief derpå forestillende en dreng med afhuggede fingre.

Den anden kvindelige »herremand« var fru Anne Søe, der ejede Kjølbygård i Thy. Hun er blevet ligeså ilde berygtet. Som dreng kom jeg der flere gange sammen med mine bedsteforældre. Fru Andersen var en søster til min tante på Nørre Ullerupgård, og senere blev en anden søster gift med min farbror Nis Nissen Hagensen på Ullerupgård. Kjølbygård var en pragtfuld og meget herskabelig bopæl. Der var store værelser, smukke døre alle med dørstykker over, kopier efter gamle franske og hollandske mestre, havesalen med to store marmorkaminer, hvorover hang malerier i legemsstørrelse af Anne Søe og hendes mand justitsråd Berregaard. Glasdøre førte ud til en stentrappe mod haven hvorfra der var den skønneste udsigt over park og eng. En anden sal havde egetræsvægbeklædning, meget smukt udskåret, og alle vegne var der egetræsgulve. Endvidere fandtes mange smukke gamle møbler. Gårdens navnkundigste ejer

var jo fru Anne Søe, der ligesom fru Ingeborg siges at have haft samkvem med »gammel Erik«, der omgikkes dem i form af en stor sort hund, der særlig var nærværende, når de talte deres penge. De var meget rige begge to.

Man troede fuldt og fast på en håndgribelig personlig djævel, og lad os ikke glemme, at denne tro var delt af alle samfundsklasser. Præsterne prædikede dette, og de blev tilmed regnede som en slags mellemmænd i kontrol af »hans sorte majestæt«. De sagtes at have gået i »den sorte skole«, og de kunne »mane« fanden ned og ligeså onde gjengangere. Bønderne i min barndom troede på dette »galimatias«, og jeg var så proppet med denne børnelærdom, som piger og karle havde tilbragt mig, at jeg troede, at en præsts vigtigste funktion var at »mane«. Så når man tænker over dette, så bliver det let forklarligt, synes jeg, at djævlesagnene kunne fremstå. Det mærkeligste er, at de har holdt sig op til vor tid, men de vanvittige hekseforfølgelser holdt sig jo temmelig længe op i det 18. århundrede. Som dreng hørte jeg tale om en gammel kvinde, der lå længe syg og ikke kunne dø. Der skulle sættes et tændt lys under sengen, for at dette kunne ske, for hun var anset for at være en heks. Den gamle kvinde havde forresten været min barnepige, og jeg holdt meget af hende. Hendes ulykke var, at hun var en del forskjellig i udseende fra bønderne, for hun var vist nok af taterslægt. Selvfølgelig var det ikke meningen at »heksene skulle brændes« i vor tid. Lyset skulle overvinde trolddomskraften så »heksene« kunne dø ligesom andre kristelige folk.

Fru Søe har sin begravelse i Thisted kirke.

Mine bedsteforældre tilhørte en svunden tids mennesker, som var vidt forskellige i væsen og lader fra nutiden, og ved at få nogen kendskab til de gamle gårdes ejere, gennem overleveringer af historie og sagn, som altid har interesseret mig meget, kan jeg nu forstå, at mine gamle slægtninge i grunden havde fortsat livet, som det levedes på herregårdene hundrede af år tilbage. Af fremtrædende, almindelige karaktertræk hos herremænd eller storproprietairer op til og med min farfars tid skal jeg nævne nogle få. Da de som oftest var opfødte i velstand og rigdom, der var gået i arv gennem slægtled, havde de som regel ikke megen medfølelse med fattige eller småkårsfolk. Denne hovenhed stammede sikkert fra hoveri- og stavnsbåndstiden, som jo ikke lå så langt tilbage. Da disse vare

ophævede, og almindelige tyendeforhold fulgte, blev forholdene for disse desværre ikke stort bedre. En karl eller pige var jo som oftest fæstet for et år ad gangen. Lønningerne vare små og rettigheder havde de kun få eller ingen af. Herremanden regerede næsten uindskrænket i sin lille stat, og forlod et tyende tjenesten før den fastsatte tid, blev de eftersøgte ved retten og karlen blev sat på »vand og brød«. Herreds- eller byfogden var næsten altid i forbund med herremændene og kom som gjæster på gårdene. Min bedstefar omtalte ofte en fattig mand som en »stodder« (det er en, som ingenting ejer) og hans svoger, den stenrige Nis Nissen, ejer af Spøttrup hovedgård og gods i Salling, påstod, at al fattigdom var selvforskyldt. Folk var meget hårdere den gang, end de er nu, og deres kristendom, om de havde nogen, gik ikke dybt, selv om de nu og da tog til kirke. Det var dog mest kvinderne, der søgte kirken, og kirkegang var vist nærmest betragtet som en kvindelig syssel. Således husker jeg til min konfirmation, som jeg forøvrigt tog meget alvorligt, at jeg var fulgt til kirke af familiens kvinder, mens mændene alle forblev hjemme, sysselsat med at spille kort. Jeg følte nærmest skamfuld derover.

Et andet karaktertræk hos herremændene var, at de havde ingen eller yderst lidt respekt for præster og degne. Dette var tilfælde med bedstefar og hans svoger. Når man tænker nøjere over dette, er det ikke så vanskelig at forstå grunden dertil. Kirkerne og præstegårdene hørte jo under herregårdene, og disses ejere havde sikkert meget at sige ved besættelserne af embederne, så præsten begyndte som oftest med at blive afhængig af herremanden, og var han en lydig vasal og ikke forlangte for meget blev han engang imellem vist den ære at blive inviteret op på gården ved festlige anledninger. Præsten var tillige med andre embedsmænd som en slags dekoration på kransekagen. De gamle præster var for resten på deres rette plads i verdslige selskaber; rigtig selskabsmænd, gode makkere ved lhombrebordet, og vin og punch gik de ikke af vejen for, heller ikke tobakken. De præster, der var anderledes tænkende, end de nævnte, og selvstændige nok til at gå deres egne veje, havde en hård tid med herremanden. Det var jo altid en vanskelig ting at få herren til at bekoste selv de nødvendigste reparationer af kirker, præstegårde og de elendigt byggede landsbyskoler, som bøndernes børn gik i den tid. Jeg har både hørt om og vel også set adskillige præster, der var

knyttet til Ullerupgård i min bedstefars tid. Jeg husker en pastor, der havde mere interesse i at agere fødselshjælper i sognet end i at varetage embedet. Fruen var forøvrigt ikke mindre mærkelig, hun var nemlig søgt viden om som dyrlæge. Begge drak stive toddyer og spillede kort hele nætter, og fruen, et stort majestætisk kvindemenneske, røg som en skorsten og det både langpibe og cigar. Man kan måske sige om hende, at hun var forud for sin tid. Jeg har hørt hende fortælle følgende oplevelse, hvordan hun udmærkede sig som gasebetvingerske, da hun var barn. En ond gase, der kommer flyvende i nakken på et barn, er forresten ikke helt uskyldig. Jeg har selv erfaret det. Fruen blev forfulgt af en sådan vred og ond fugl, men den kom her til sin overmand og tabte slaget. Fru M. har sikkert her allerede som barn haft gode armkræfter. Da en rasende gase en dag satte efter hende, greb hun den resolut om dens slanke hals og svingede fuglen nogle gange rundt, derpå gav hun slip, og da hun skulle se sig om efter den, var den sporløst forsvunden. Hvor var den blevet af? Jo, hun havde slynget den i en åben brønd, der var i nærheden. Dette præstepars kirke hørte til Kjølbygård i Hundstrup, hvor fruen var en søster til to af mine tanter på Nørre- og Sønder Ullerupgårdene. Den gamle kirke lå lige ved gården, og den var i en miserabel stand. Dens loft blev benyttet som gårdens kornloft.

En pastor Marcus Clod, der var en af Spøttrups præster, i Hjerk-Harre 1832-1858, er omtalt som »et stykke af en fantast«. Han opgav sin stilling som adjunkt i Aalborg for at »drage ud og hjælpe grækerne i deres kampe mod tyrken«. Hans rejse gjennem Jylland var et sandt triumftog, men jo længere han kom mod syd, jo simplere blev det for ham, og tilsidst slap hans penge op. Han kom kuns et stykke op i Tyskland, da han blottet for alt, blev reddet af studenterforeningen og vendte hjem igen. Siden strandede han ligesom helten – salig Peder Pårs – i et præstekald på Anholt. Pastor M. Clod var en af de præster, der kom på Spøttrup, og var en af de tre præster, der talte ved min faders onkels begravelse i 1848 (efter gammel optegnelse, som forfatteren Jeppe Aakjær har sendt mig).

Et andet fællestræk var, at herremændene som regel var virksomme, retskafne og redelige. Men de havde ganske vist deres egen retsfølelse, som gik mest i retning af dem selv, særlig da når det angik småfolk. De undså sig således ikke ved at tinge en folkeløn ned til det mindst mulige, hvor lidt det så end var, der forlangtes.

Folkenes rum og kost var så billigt og økonomisk som muligt. Det er langt fra meningen, at jeg her vil kritisere min slægt, og jeg ved, at de behandlede deres tyende bedre end mange andre steder, således at disse altid fik en god kost efter tidens forhold. Mine bedsteforældre og deres sønner var simpelt hen børn af deres tid. Vi er jo alle mere eller mindre afhængige af tidens skik og af vore omgivelser. Hvad mig selv angår, da har jeg kun smukke og hyggelige minder fra mine bedsteforældres gammeldags og hyggelige hjem.

Svogeren på Spøttrup, Nis Nissen, der sikkert har stået som et forbillede for dem, en farbror var således opkaldt efter ham, var bekendt for sin store nøjsomhed, dog var han altid parat til at hjælpe, hvor det var på sin plads. Der fortaltes, at han forbød, at der måtte ringes med kirkeklokken i Rødding Kirke, »den ringning sled på klokken og var til ingen nytte«. Han tog ingen som helst hensyn til det religiøse som er forbundet dermed, og så med et verdsligt øje på sagen, der fik ham til at udbryde: »Solen går så pinede nok sin gang, enten degnen hænger i klokkestrengen morgen og aften eller ej«, og byens lærer havde sikkert ikke noget imod at blive fritaget for den byrdefulde forretning, om det var muligt, da han havde et længere stykke vej til kirken.

Man anså på den tid Nis Nissen for at være Jyllands rigeste godsejer. Han ejede således hele det store sogn med 40 fæstegårde og 26 huse med jord til, og dog satte han sig imod at afstå 6 tdr. land fra sin fæstegård til skolen, som ingen jord havde, og læreren var lønnet med kun 300 rdl årlig hvorfra blev trukket 50-60 rdl i penge til den forrige lærers hustrus pension, så ingen lærer ville forblive der. Nissen blev dog dømt til af kancelliet at afstå jorden. Skolen var klinet op af ler og med faste borde i stengulvet, og døre og vinduer var utætte. Denne mand, der ikke ville gøre det mindste for at forbedre de elendige forhold i sin landsbyskole, havde testamenteret store summer til fire latinskoler. Dog var der også tænkt på de fattige i hans sogn, men efter hans død. Han var ejer af over 5 tdr guld (en tønde guld er lig med 200.000 kr.) Sikkert er det, at min bedstefar ikke gav for meget bort heller, til hvad han ville kalde »til unytte«. Han var ikke så velstående som hans rige svoger, men havde dog så meget, at han kunne give fire af sine fem sønner en hovedgård, (den femte søn blev sagfører i Nykøbing Mors) og han arvede gentagne gange store summer fra rige slægtninge.«

Lad os høre, hvad Ejler Nystrøm fortæller i indledningen til Arne Nystrøms bog »Spøttrup«.

»Peder Nissen og hans hustru Bodil Hillerup var vestjyske bønderfolk der havde tjent sig op ved studehandel. Sønnen Nis Nissen var født 1771 i Hillerup ved Ribe, hvor faderen havde sin første gård og allerede da så velstående, at han 1778 kunne købe Voldbjerg og sætte den opvakte dreng i Ribe Latin skole. Få år efter købet af Spøttrup døde han imidlertid (1788) og den syttenårige yngling måtte forlade skolen og studierne, og drage til Salling for at hjælpe moderen med bedriften... Den unge Nis Nissen drev således gården for sin moder i faderens spor, fra 1802 som den virkelige ejer. Den 19. juni 1803 fik han Spøttrup lovformeligt tilskødet og samme år giftede han sig med Karen Stadel fra Ullerup. I 1808 døde moderen, og han måtte udløse sine fire søskende for at få fuld rådighed over gården. Det blev svære år for den unge herremand, de vanskelige tider omkring 1813 var ved at slå ham helt ud, men ihærdigt slid og stor sparsomhed bragte ham over de økonomiske vanskeligheder. Og fremgangen holdt sig. I trediverne stod han på højdepunktet, kaldtes på egnen »Kongen af Salling«... Nis Nissen blev efterhånden en meget rig mand – flere tønder guld værd. Menigmand tog det bogstaveligt, og der gik de særeste rygter om tønder med guld, der stod opstablede i de gamle hvælvinger«.

For at afrunde billedet af Nis Nissen fortsættes med en beskrivelse af Vilh. Lorenzen.

»Nis Nissen var en mand af den gamle skole. Streng og stædig i sin retsbevidsthed, fordringsfuld over for andre, men ikke mindre over for sig selv, retskaffen og ordholdende i al sin færd. En streng husbond var han, om hvis hårdhed der fortaltes mange lidet smigrende træk, men hans eftermæle hos de Spøttrup fæstebønder kan ikke have været det sletteste; thi de bar ham ved hans ligbegængelse fra gården til hans sidste hvilested på Rødding kirkegård, og sørgefesten på Spøttrup rygtedes viden om. Det mærkedes, at det var »Kongen af Salling«, der var gået bort.

Som herre på Spøttrup førte han et gæstfrit hus, og den med årene lidt sære mand kunne være en munter og livlig vært. Men det var hans livs sorg at han ingen børn havde, hvem han kunne overlade sine rigdomme. Efter sin første hustrus død 1824, ægtede den

aldrende mand den 22-årige Anna Dorthea Hagensen. Men deres syv børn døde alle som små, og det gamle ord, »at intet barn, som fødes på Spøttrup, skal kunne leve«, fik en underlig bekræftelse med dette hjem. Sin gamle kærlighed til lærdom tro, testamenterede han store legater til de 5 latinskoler i Ribe, Viborg, Aalborg, Randers og Aarhus; det er det største legat, der nogensinde er skænket dansk skolevæsen. Også andre legater oprettede han, bl.a. til fremme af hesteavlen i Salling.

Som Jeppe Aakjær så smukt udtrykker det »til fremhjælpning af rene linjer hos de prægtige, røde, blomfede Sallingplage«. Også hans digterhjerte hang ved denne længst henfarne stenrige studehøvding«.

Med Peder Hagensen vender vi tilbage til Ullerupgård.

»I den store dagligstue var der flere litografier og stik, ligeledes var her i en flad mahogniramme et ældgammelt maleri i vandfarver af Spøttrup. I min kladdeoptegnelse er det også i havestuen. Rimeligvis har det til forskellige tider hængt begge steder. Man så hovedbygningen med de høje massive mure med skydehullerne øverst fra vægtergangen og borggraven med de sivomkransede bredder. Over den sås flokke af vildænder, jaget op af en jæger i en båd, der var tagende sigte. Den gamle vindebro var nede, og på den sås en rytter«.

Må man ikke formode at billedet er malet til Nissen af R.H. Kruse? Peder Hagensens beskrivelse af billedet svarer nøje til gouachen i Jyllands Mærkværdigheder af Rasmus Henrik Kruse.

»Der var også en meget smuk silhouette i samme slags ramme. Den forestillede herren til Spøttrup, Nis Nissen siddende i et lysthus i haven medens hans hustru, Anna Dorthea Hagensen stod foran ham med en kaffeopdækning. I baggrunden var malet en smuk fortonet solnedgang. Fru Nissens profil viste hende som ung. Begge de omtalte familieminder er nu i min fætter Nis Nissen Hagensens besiddelse. Han lever som farmer i Oregon U.S. Fru Nissen blev senere gift med kancelliråd Andreas Møller i Viborg«.

Maleriet? I et svarbrev til mig dat. 15. juli 84 skriver Louise Beyer f. Hagensen, datter af Nis Nissen Hagensen fra Ullerupgård, blandt andet, jeg oversætter fra engelsk!

»Jeg husker et smukt maleri af Spøttrup, men jeg vidste ikke, at Peder Hagensen havde givet disse billeder til Nissen (Spøttrup og

silhouetten)... Men lad os komme tilbage til det store vidunderlige Spøttrup som Nissen havde. Jeg besøgte dem engang – de havde et bundt af meget livlige små drenge – da deres mor, Vita, var ude at malke, havde drengene skåret det fuldstændig i stykker. Da jeg så det, hang det i lange strimler fra rammerne; det næsten knuste mit hjerte og Nissen må have været meget bedrøvet«.

Og silhouetten? Lad højesteretsassessor Gottlieb Andreas Jensen fortælle om sin onkel Andreas Møller:

»Han var i en række af år fuldmægtig hos sin far til han selv blev overretsprokurator, men 1851 forlod han hjemmet, da han blev gift med den meget ældre, rige Anna Dorthea Hagensen, enke efter godsejer Nissen på Spøttrup. Han (eller vel hun) købte en gård i Mathiasgade Viborg, midt for Hjultorvet, den blev ombygget og udstyret for en stor del med gamle Spøttrupmøbler. Her dannede de det hyggelige og gæstfri hjem, hvori vi kom først som børn, siden også som velkomne gæster. Onkel Andreas lod noget kort og brysk i øjeblikket, men var i bunden inderlig god, hjælpsom og udstyret med noget sarkastisk lune; hun en prægtig, mild kone, en mester i køkkenet, men et hjemmemenneske, der næppe engang kom på gaden; han en ivrig jæger, indtil sine senere år. Når vi ved feriens slutning sagde farvel, gav hun os en fremmed mønt. Synderlig selskabelighed havde de ikke, men var der selskab var anretningen stor, og kancellirådens fødselsdagsfrokost var en begivenhed i byen; dens embeds- og andre pæne mænd var med til en overflødighed af østers, vildt og mange andre retter, der skænkedes champagne og alle slags vin i den grad, at gæsterne tilbragte resten af dagen med at lufte sig, hvis de ikke foretrak at gå hjem og tage et hvil«.

Forfatteren tegner et morsomt portræt af den ældre Anna Dorthea Møller. Hvor gerne havde jeg ikke fundet silhouetten af den unge Anna Dorthea Hagensen.

KILDER OG HENVISNINGER:

I Amerika nedskrev Peder Hagensen som ældre sine barndomsminder fra Ullerupgård. Historisk Årbog for Thy, Mors og Vester Han Herred 1978. Else Elling »Mormor« side 17-68.

Om den historiske beretning om Ullerupgård henviser Peder Hagensen til »Thisted Amts Tidende«. Jvfr. Trap: Danmark, fjerde udgave V. bind Hjørring Amt – Thisted Amt – Ålborg Amt 1924 side 360.

Anne Søe, Anders Bæksted. Besættelsen i Thisted 1696-98. Bind 1 og 2, Ejnar Munksgaards Forlag 1959, 1960... »Men Ole Bjørn (Tistedpræsten) stilede højere, han vilde også have Anne Søe, en af Nørrejyllands mægtigste og rigeste fruer, officielt stemplet som hex. Og det kunde han ikke gennemføre, men led et absolut og for den almindelige udvikling meget lykkeligt nederlag«. Bind 1. side 16.

For at afrunde billedet af Nis Nissen. Danske Herregårde ved 1920 III Jylland. Vilh. Lorenzen, side 273.

Arne Nystrøm »Spøttrup«, Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag København, 1944 side 28, 29, 30, 31 og 32.

Maleriet eller aquarellen. Spøttrup og Spøttrup sø i Nissens tid. Gouache af Rasmus Henrik Kruse i »Nørrejyllands Mærkværdigheder«. Manuskript i Nationalmuseet, gengivet i Arne Nystrøm »Spøttrup« side 29.

Marcus Clod, jvfr. Samlede værker V. Jeppe Aakjær »Af Min Hjemstavns Saga«. Herremænd. Nis Nissen, »Spøttrup« side 136 Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag. Kjøbenhavn og Kristiania 1919.

Tak skylder jeg Civilingeniør Christian Beyer for at have henledt min opmærksomhed på Svundne Tider III, 1943. »Barndoms- og ungdomserindringer« nedskrevne 1916-20 af højesteretsassessor Gottlieb Andreas Jensen side 180-181.

Små tal i en kontrabog

Christian og Else Thomsen's kontrabog for perioden 11. juni - 2. december 1908

Af JOHANNES NIELSEN, Skovmærkevej 5, Risskov

Christian og Else Thomsen var på aftægt og boede i et lille hus i Skjoldborg, de havde bygget på en jordlod udskilt fra deres ejendom, der var overtaget af sønnen Otto og svigerdatteren Karen. Christian og Else dyrkede kartofler, rødbeder, kål, græskar og gulerødder. De holdt lidt høns, og der blev slagtet en gris en gang om året. Christian solgte hvidkålsplanter til 2 øre pr. stk., og han fik indholdet af toiletspandene fra skolen, der lå i nærheden, til at gøde sin have med. Han lavede endvidere tøjrpæle og trægrimer, som han solgte til landmændene i omegnen.

Fotokopier af Christian og Else Thomsens kontrabog hos købmanden i Skjoldborg, for perioden 11. juni - 2. december 1980, er fremskaffet af Christian og Else Thomsens sønnesøn Karl Ejnar Thomsen.

Ejendommen i Skjoldborg, hvor Else og Christian boede, indtil de flyttede ind i aftægtshuset.

Den foreliggende oversigt omfatter alt, hvad Christian og Else har købt til husholdningen i den ovennævnte periode. Brændevinen, der er medtaget i oversigten, blev dog købt andetsteds.

Købt hos købmanden i Skjoldborg i perioden fra 11. juni til 2. december 1908:

Caffe	14,12
Cicorie	2,20
Skrå	13,65
Tobak	0,73
Brændevin	17,28
I alt	47,98
Margarine	23,04
Fedt	0,28
Smør	0,20
I alt	23,52
Melis	9,64
Farin	4,23
Frugtsukker	0,18
Sirup	1,50
Sødepulver	0,50
I alt	16,05
Flormel	12,16
Sigtemel	3,95
Cartoffelmel	0,84
Sagomel	0,95
Riis	0,54
Rugmel	0,20
I alt	19,34
Gjær	0,30
Smørfarve	0,10
Eddike	0,18
Ærter	0,11
Blommer	0,80
I alt	1,49
Salt	1,26
Peber	0,05
Urter	0,25
Ingefær	0,10
Allehånde	0,20
Natron	0,05
Canel	0,45
Pulver	0,20
I alt	2,74
Brun sæbe	0,66
Sæbe	1,02
Soda	1,12
I alt	2,80
Petroleum	3,30
Reb	1,54
Søm	1,85
Lys	1,72
Smergel	0,10
Sværte	0,24
Blæk	0,05
Tråd	0,30
Træsko	2,15
Tændstikker	0,84
Pudsecreme	0,30
Væge	0,12
Farve	0,43
I alt	12,94
Ulæselig betegnelse for otte forskellige varer	4,27
I alt	131,13

Selvom man var selvforsynende med kød, grøntsager m.v., var det et beskedent budget for to mennesker, 131 kr. i ca. et halvt år. Heraf udgjorde kaffe, tobak, skrå og brændevin ca. en trediedel, men bræn-

devinen stod fremme, og enhver gæst blev givetvis budt på en dram og sandsynligvis også en pibe tobak.

Christian og Else Thomsen var mine bedsteforældre på mødrenes side. Henning Skov, Landsarkivet i Viborg, og Karl Ejnar Thomsen har hjulpet mig med »oversættelsen« af håndskriften i kontrabogen.

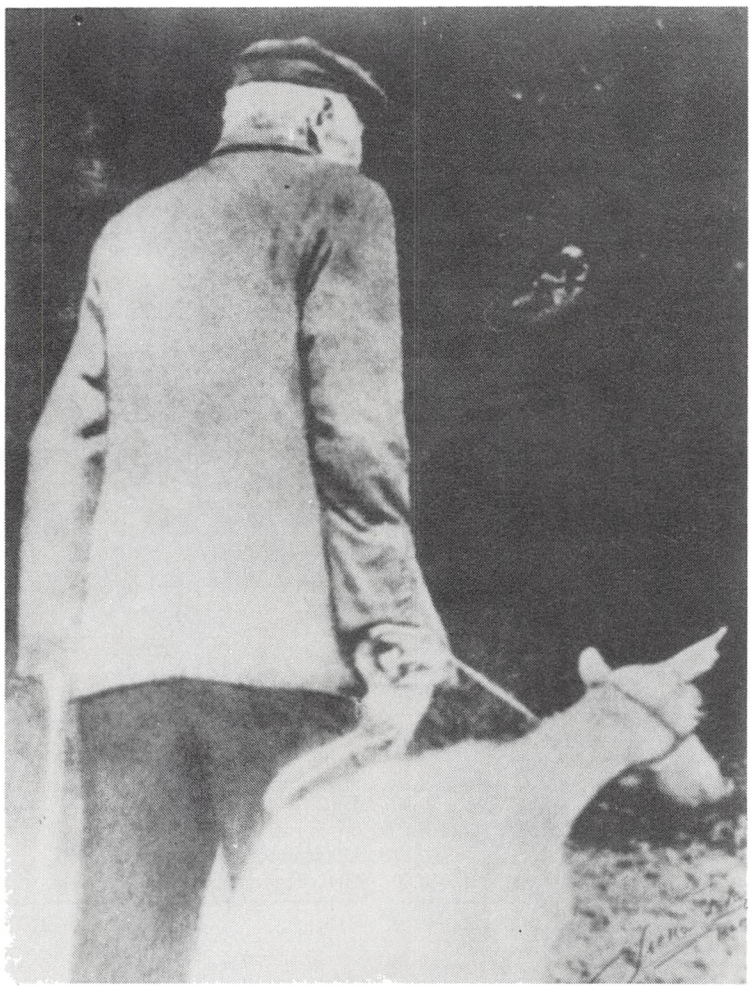

Else og Christian kom senere på aftægt hos sønnen og svigerdatteren, Thomas og Signe Thomsen, i Sjørring. På billedet ser vi Christian på sin daglige tur med geden til græsning på Sjørring Volde. Det var et job, han efter sigende fandt nedværdigende – »havde det så endda været en fyrig hest«, skal han have sagt.

Familiebillede fra Elses og Christians guldbryllup i 1912. Aftægtshuset, hvor de boede på dette tidspunkt, ses i baggrunden. Billedet er taget ved milepælen i Skjoldborg. Carl Ejnar Thomsen, Elses og Christians sønnesøn, har givet følgende beskrivelse af personerne på familiebilledet, det vil sige Elses og Christians 10 børn og 9 svigerbørn:

I FORTSÆTTELSE AF FORANSTÅENDE ARTIKEL:

Kommentarer til et gammelt fotografi

På fotografiet ses fra venstre mod højre først min far, Otto Thomsen og foran min mor Karen Thomsen. Som det andet par ses Anders og Inger Thomsen. De ser lidt fremmede ud, men de var også for nylig vendt hjem fra USA, hvor de ved slid og slæb havde opsparet den dengang formidable sum af 9.000 kr. Nummer tre i rækker er Carl Munk og faster Dorthe. Carl Munk var tømrer med et lille jordbrug i Nors. Dorthe var altid stærkt plaget af sygdom.

Den høje mand, der er nummer fire fra venstre, er Peder Thomsen, der forblev ungkarl hele sig liv. Han var møllersvend, men senere blev han træskomand med apotekerudsalg og småhandel i Morup Mølle. Han var på mange måder, hvad man i dag vil kalde en original og altmuligmand; således spillede han også violin. De unge mennesker samledes hos ham om aftenen og sang og dansede. Per, som han blev kaldt, havde været et par vintre på højskole, og han var en gemytlig mand med et lyst sind. Der er talrige eksempler på hans store popularitet i byen.

Næste par i rækken er Poul Thomsen og hans kone Stine. Poul var den ældste. Han og hans hustru havde et lille jordbrug vest for mit hjem i Skjoldborg, på noget de kaldte Vesterager. Der var en stor børneflok, men hvorledes det lykkedes af skaffe føden til dem alle, har altid været en gåde for mig. Det, vi nu kalder for en dagsration af mad, måtte Stine sikkert strække til en hel uge. Parret helt i baggrunden er faster Line og Mads Kirk. De var degnefolk i Hjardemål, det mellemste par er faster Marie og Hans Larsen, som drev en gård i Vestervandet.

I midten ser vi så guldbrudeparret Christian og Else Thomsen. Derefter kommer Niels Tange og faster Marthine, sidstnævnte var som alle de øvrige søskende i besiddelse af et sprudlende humør, et humør, der blev tæret på på grund af små kår i den lille landejendom, de havde i Næstrup. Næstsidste par er Thomas Thomsen og hans kone Signe. Han var skrædder i Sjørring og nok den mest kendte, en slags oldermand for slægten, der påtog sig alle opgaver både inden- og

udenfor kredsen. Christian og Else Thomsen var i deres seneste år på aftægt hos Thomas og Signe i et rart værelse på loftet. Signe var fynbo; men blev fuldstændig akklimatiseret i thybo-samfundet.

De to sidste på højrefløjen er flokkens yngste nemlig Christian Elvius Thomsen og Sine. Navnet Elvinus angiver, at han var den ellevte, Marthine var den tiende og Otto var den ottende. Da der kun var ti søskende, må der have været et barn, der døde som spæd eller var dødfødt. Christian og Sine boede på en ejendom i Elsted. Sine døde forøvrigt kort efter af den dengang så almindelige brystsyge (tuberkulose). I øvrigt blev Christian enkemand tre gange. Sygdom og fattigdom kunne dog aldrig kue hans lyse livssyn og sans for humor. Han blev over 90 år gammel. Den sidste, der døde, var min mor Karen, der sidder helt på venstrefløjen. Hun døde i 1982, 95 år gammel.

Læg mærke til, at bedstefar lægger sin højre arm om bedstemor. Det var ikke almindeligt dengang, at man sådan offentligt demonstrerede sine følelser.

Betegnende for bedstemors talemåde og billedlige tale er, at jeg dagen efter festen var med min mor på besøg hos dem for at høre, hvordan de befandt sig efter guldbryllupsfesten. Ved denne lejlighed sagde bedstemor med et lille umærkeligt smil, men med humor: »Ok ja, jeg har det som en so, de har taget alle grisene fra«.

Som et appendix til ovennævnte bemærkning har jeg lyst til at omtale familiens karakteristiske og gode humør og livssyn. Flere kom på højskole og var stærkt påvirket af højskolen ideer. Højskolesangbogen blev flittigt benyttet ved sammenkomster, den ene sang afløste den anden. Som sidste nummer sang man gerne »Brødre og søstre vi skilles nu ad«. Der kunne være lang tid mellem familiesammenkomsterne, men samhørigheden var intakt og hjælpsomheden ligeledes.

Afstanden imellem de enkelte søskende på op til 30 kilometer, der for os i dag ikke synes nogen afstand, var lang dengang. Betænk, at de færreste havde køretøjer, der kunne benyttes på landevejen, og cykler var også en sjældenhed. Jeg tænker tit på, hvor livsglæden, der var karakteristisk for de fleste i slægten, er henne. Alle har vi det nu meget bedre i materiel henseende. Det er altså åbenbart ikke heri, at essensen findes.

Carl Ejnar Thomsen,
Samsøgade 30,
Aalborg.

Hovedstad og provinsby

— *om Thisted i 1800-tallet*

Af HANNE MATHIESEN, Thisted Museum

Thisted Museum har i vinteren 1984-1985 nyopstillet de dele af de permanente samlinger, der belyser Thisteds historie. Med udgangspunkt i årene omkring 1850 beskrives forholdene igennem hele 1800-tallet, da byen gennemgik en række betydningsfulde forandringer.

Thisted var ikke alene landsdelens købstad, den var også amtets hovedstad, og embedsmandsfamilierne satte deres præg på byens sociale liv. En anden dominerende gruppe var købmændene; de drev, som i de foregående århundreder, deres priviligerede handel. Fra tid til anden dukkede deres gamle strid[1] med skudeskippere ved vestkysten op igen, men i det store hele havde de to handelsformer tilpasset sig hinanden. De almindelige opgangstider i Danmark i 1700-tallet havde også bragt velstand til Thy, og i de store landboreformers tid oparbejdedes både på landet og i byerne betydelige formuer, der naturligt førte til fremme af handel med landejendomme og købmandsvarer.

Land og by

Thisted lå med sine toldgrænser som en lille, isoleret enhed mod det omgivende land. Al vareudveksling mellem land og by skulle fortoldes efter nærmere fastsatte regler,[2] og der fortælles mange muntre anekdoter om, hvorledes både thyboer og bønderne forsøgte at omgå reglerne[3]. Ved byens indfaldsveje var der opsat bomme og stationeret betjente, der havde til opgave at opkræve de pligtige gebyrer. Da der kom mange til byen for at handle, kunne der somme tider ligefrem være trængsel ved bommene.

Foruden købmandsgårdenes landbrug havde mange andre af byens borgere et avlsbrug sammen med deres øvrige erhverv. Alle gårdene lå inde i byen, mens markerne var uden for bygrænsen. Morgen og aften

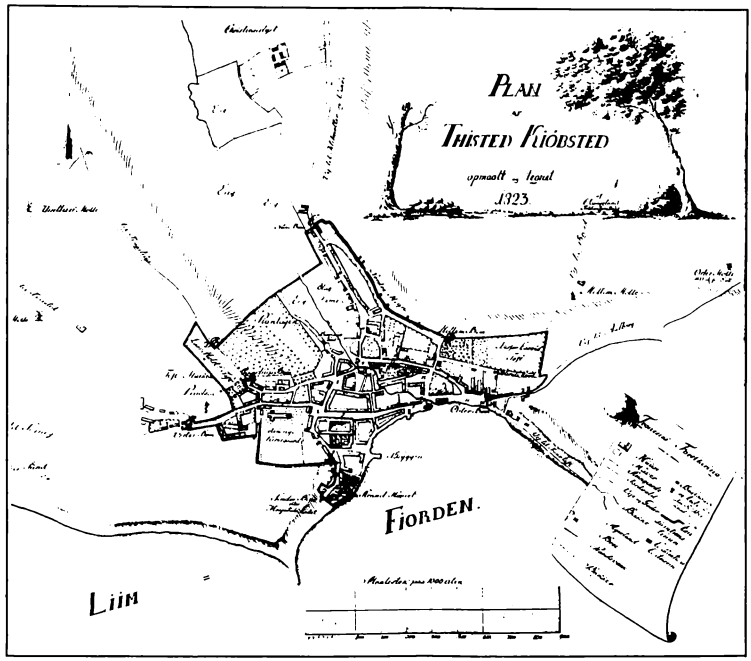

»Plan af Thisted Købstad, opmaalt og tegnet af E. Langeland 1823«, der var toldinspektør Thisted 1806-1830.

blev kreaturerne drevet igennem byen, og møddingerne var med til at fremkalde en særlig stemning af landlighed og provins.

Ved århundredets begyndelse rummede byen 1068 sjæle. De var beskæftiget med mange forskellige former for håndværk – fra de nødvendige: tømrer, snedker, sadelmager, rokkedrejer, skomager, smed til de lidt mere luksusbetonede som parykmager, guldsmed, handskemager og kobbersmed. En del levede af forefaldende arbejde, og nogle fik almisse.

Købmændenes by

Ved byens indfaldsveje boede købmændene, mens de mange embedsmandsfamilier især boede i »den indre by«. Det var de store købmandsgårde med deres anselige avlsbrug, der satte deres dominerende præg på bybilledet. Neden for kirken på byens Store Torv lå det nye rådhus med arrest, som var opført i 1803.

Byens udstrækning var ikke så stor på det tidspunkt: Ved Frede-

riksgade lå Vester Bom, Nørre Bom lå, hvor nu Nørre Allé begynder, Øster Bom stod, hvor Aalborgvej og Strandgade mødes, og toldgrænsen forløb langs Kronborgvej. Sønder Bom har stået på det nuværende havneterræn.

De fleste større købmandsgårde lå i Vestergade. Det var den vej, bønderne fra de frodige, kornavlende Midtthy kom til staden.

Nørregade var den vigtigste indfaldsvej for de folk, der kom fra skudehandelspladserne Klitmøller, Hansted og Vigsø. I Nørregade boede der også flere smede, måske en følge af importen af jern fra Norge.

I Nørregade boede gennem mange år købmand Gudich Momtoft. Han fik borgerskab i Thisted i 1825, hvor han først lejede sig ind i købmand Smiths lokaler ved Nørre Bom. Siden flyttede han til Nørregade 34. I hans vindue stod »den hvide hest«, som kom til at virke som forretningens vartegn og var kendt af hvert barn i byen. Momtoft var en succesrig købmand og drev en omfattende handel.[4]

Østergades købmænd havde især handel med bønderne fra de store gårde få kilometer øst for Thisted og fra de kvægavlende dele af Hanherred.

Skønt der var stor ensartethed i vareudvalget hos købmændene i de

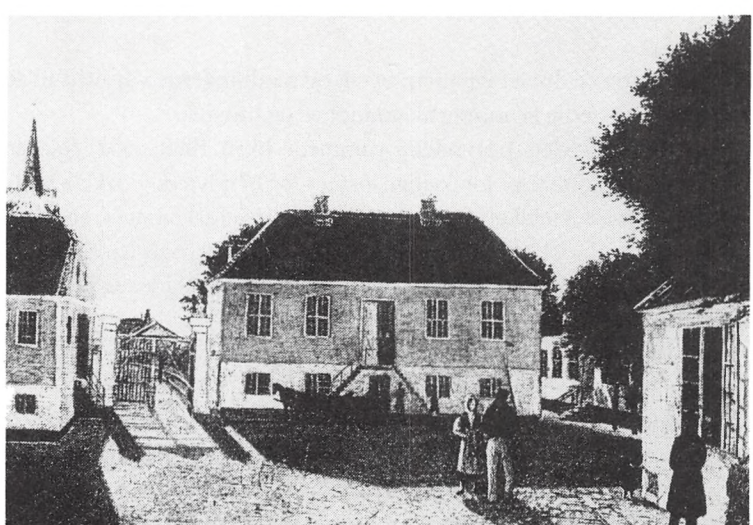

Store Torv 1830, malet af Martinus Rørbye. Midt i billedet ses rådhuset fra 1803, til venstre Brinkmanns gård og til højre præstegården.

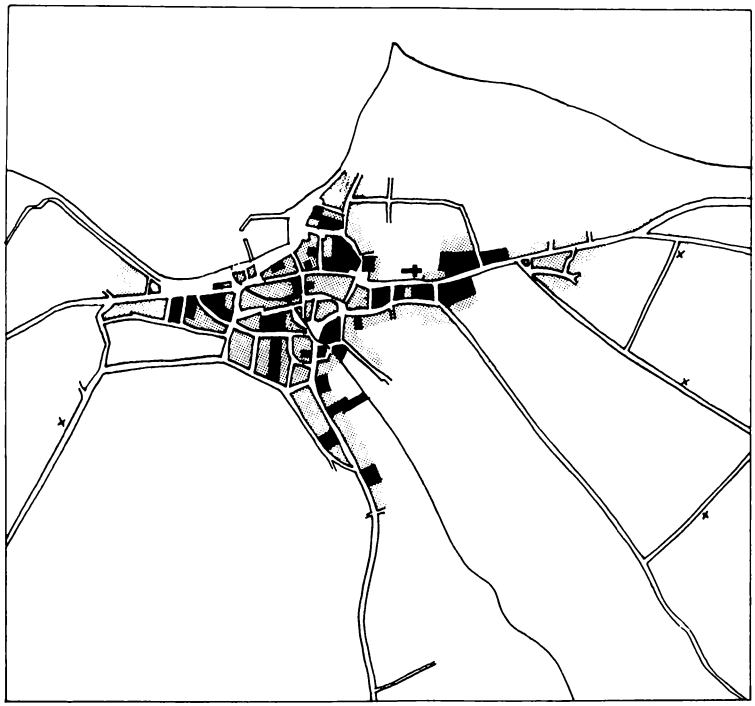

Thisted købstad 1850. De sorte felter viser købmandsgårdenes beliggenhed i byen.

tre gader, var der dog taget hensyn til specielle behov hos kundekredsen. Det var reglen, at man fast handlede i den samme købmandsgård, når man havde ærinde i købstanden, og der knyttedes bånd af gensidig økonomisk forpligtigelse mellem købmand og kunde. Det var et tegn på tillid, at kunden altid lod lidt gæld stå. At betale hele sin gæld blev opfattet som en uvenlig handling.

Det var af betydning for købmandsgårdens forhold til kundekredsen, at købmanden selv eller hans betjente kom fra oplandet og havde slægtninge der. Også på den måde knyttedes båndene tættere mellem købmand og kunde.

De forskellige aktiviteter, der foregik i en købmandsgård, krævede mange folk. Dels skulle avlsgården passes, dels var der til stadighed noget at gøre i pakhusene, på kornlofterne og i saltkældrene. Butikken havde ud over den store handel med bønderne også de daglige forretninger med byens borgere. De, der ikke havde et landbrug, måtte købe mælk og mel. Alle købte kaffe og krydderier.

Hos købmandsfamilien gik det nogle steder ganske jævnt for sig, andre steder anlagde man den fine borgerlige stil og omgikkedes byens og amtets embedsmænd.

Inden for denne kreds skete det også, at købmænd og embedsmænd kom i familie, når deres børn giftede sig. Det er især blandt disse familier, man skal finde byens elite og igangsættere i den periode, da byen oplevede sin store vækst.

Der boede mange mennesker i købmandsgårdene. I en af de store gårde i byen[5] omfattede husholdet i 1850 købmandsfamilien selv på otte personer og desuden en handelsbetjent, en handelslærling, fire karle, tre tjenestepiger og en husjomfru. De boede allesammen hos købmanden. Ofte havde man også logerende. Slægtninge eller kunder på landet sendte deres børn til skolegang eller konfirmation i købstaden, og forældrene kunne vide sig trygge ved, at børnene var i det gode selskab.

En købmands husstand 1850 kunne se således ud: øverst fra venstre: købmandsenken, købmanden, hans hustru, husjomfruen, spæde og næsten voksne børn. Nederst fra venstre: handelsbetjent, handelslærlingen, karle og tjenestepiger. (Tegning: Per Kohrtz Andersen).

Købmand og købmandsgård

En købmand havde en lang uddannelse bag sig, inden han kunne løse borgerskab og begynde selvstændig handel.

Han begyndte som lærling i en købmandsgård. Ofte blev han sendt til udenlandske handelshuse for dér at blive oplært i de internationale handelsforhold. Måske blev han siden handelsbetjent i en købmandsgård, hvor købmandsenken drev forretningen ved en bestyrer. Så kunne han måske på et tidspunkt købe gården, eller han kunne gifte sig med købmandsenken – eller hendes datter – og ad den vej overtage forretningen. På denne måde kunne mange købmænd starte deres karriere med en fast kundekreds og en velrenomeret forretning.

Købmandsgårdene var store bygningskomplekser. Dels rummede de gårdens eget landbrug, og dels var de indrettet til oplagring af de opkøbte varer. I de store pakhuse kunne være oplagret finere kolonialvarer, vin, salt, skind, huder, tømmer, tjære, tovværk og andre grovvarer.

Kornhandelen udgjorde grundstamme i lagret hos de store købmænd, og de indkøbte kornsorter oplagredes på kornlofterne. Noget af byggen forarbejdedes til malt. Købmandsgårdene bryggede selv øl til salg, men malten kunne også sælges til hjemmebrygning. Der blev desuden fremstillet brændevin hos flere af købmændene, og nogle af dem havde også bageri. En købmandsgård havde ret til udskænkning af øl og brændevin til kunderne, og på en travl dag, når mange kom

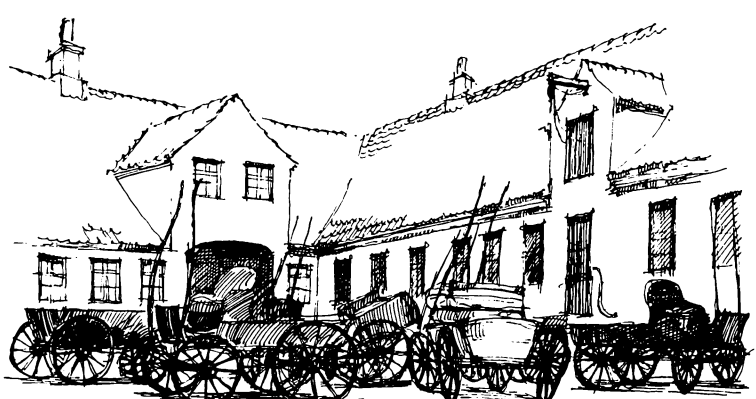

(Tegning: Per Kohrtz Andersen).

ind fra landet, var købmandsgården en vrimmel af liv og aktivitet. I gårdsrummet stod vognene parkeret, hestene var sat på stald, og store og små bønder samledes ved butikkens borde, så det kunne ligne hele værtshuse.

Handel var naturligvis det vigtigste formål med byturen, med det betød også meget at møde bønder fra andre egne af Thy. De store markedsdage såvel som de almindelige købstadsrejser var lejligheder, hvor man kunne høre nyheder om prisdannelser og afsætningsforhold for landbrugsvarer foruden om mange andre ting.

Embedsstanden

Ved århundredets begyndelse hed amtmanden Niels Ferslev. Han var i Thisted 1793-1803 og huskes blandt andet for den fremragende måde, hvorpå han organiserede opkøb og udskibning af korn til Norge i krigsårene efter 1801[6].

Den stadigt tilbagevendende sandflugt i Thy, der var til stor skade for landet, fik regeringen til at sætte ind med forskellige former for dæmpningsforsøg. Som øverste embedsmand i disse arbejder stod en »sandflugtscommissair«. Både kommisæren for Thy og for Vester Hanherred boede i købstaden.

I 1805 kom amtmand Gerhard Faye til Thy. Lige til 1843 velsignede han byen og landsdelen med sine mange initiativer til befolkningens oplysning, vejnettets udbygning, landbrugets fornyelse og handelens fremme. I hans embedsperiode fik byen et af de anlæg, der den dag i dag er til glæde for dens borgere: plantagen Christiansgave. Amtmandindens nevø, maleren Martinus Rørbye, besøgte Thisted i 1830 og gik med amtmanden i anlægget. I sin dagbog har han noteret:

»Den 17. gjorde jeg om Formiddagen en Tour omkring i den herværende Plantage med Oncel; man seer alle Slags indenlandske Træer kan rives i Thye, da her er den frodigste Vext. Det heele Anlæg geraader virkelig Oncel til stor Hæder, saavel fra Umagens som Smagens Side. Han gider også gierne berørt, hvad der staar i Forbindelse hermed, da han altid har interesseret sig meget for Thye«[8].

Amtmandens interesse for plantningssagen og havebruget deltes af hans amtsforvalter Car. Caroc[9], som på arealet mellem Kastet, Munkevej og Kronborgvej anlagde en plantage og have, hvis spor endnu kan ses ved ejendommen »Carocsminde«[10].

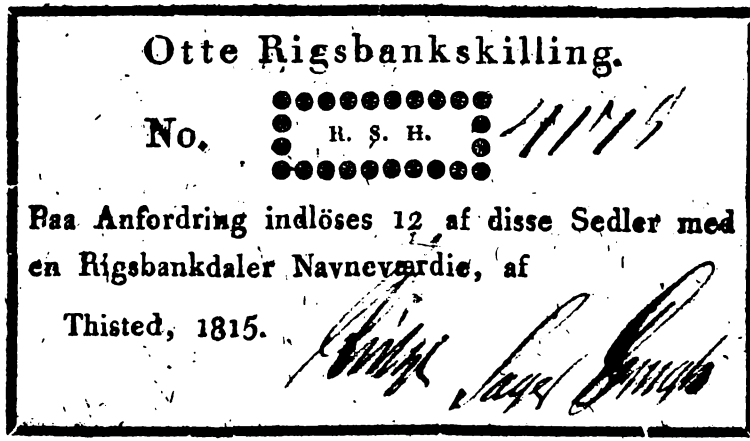

Privat pengeseddel, 1815. Underskrevet af Rørbye, Sager og Høgh.

Danmarks engagement i Napoleons-krigene førte til statsbankerotten i 1813 med deraf følgende kaos i finansystemet. Allerede under krigen var der opstået knaphed på skillenønt, og det blev derfor tilladt visse private at udstede pengesedler på mindre beløb. Det var naturligvis en forudsætning, at disse personer var så velfunderede, at de til enhver tid ville kunne indløse sedlerne igen. I Thisted havde tre personer denne ret, nemlig kaptajn og branddirektør G. F. Rørbye, byskriver Høgh og distriktslæge Sager[11].

I mange år mærkedes endnu eftervirkningerne af disse forvirrede tilstande. For endelig at få bragt orden i finanssituationen og lånevirksomheden i amtet arbejdede amtmand Faye, sammen med de øvrige embedsmænd, for at etablere et pengeinstitut, og i 1829 dannedes Sparekassen for Thisted Amt, hvor byfogeden, kancelliråd Jes Lützhøft til sin død i 1838 sad som ledende person i direktionen[12].

Jes Lützhøft var en beskeden og overordentlig retlinet mand, der virkede i samme ånd som Gerhard Faye og amtsforvalteren.

Hans søn, Hans Ditlev Lützhøft, der ligeledes var juridisk kandidat, søgte først embedsvejen, men efter få år i købstadens tjeneste som sin fars fuldmægtig, blev han strandingskommissær, samtidig med at han drev handelsvirksomhed sammen med sin svoger F. C. Bendixsen[13], der i 1834 grundlagde den tobaksfabrik, som i mange år lå i Skovgade. Deres initiativrige virksomhed, der gjorde dem begge til udenlandske konsuler, var med til at løfte byens handelsstand ud af de

Jes Lützhøft, 1771-1838. Byfoged i Thisted og herredsfoged i Hillerslev herred 1813-1838. Han købte først en ejendom på Store Torv, men boede fra 1833 i ejendommen Østergade 7.

provinsielle former. H. D. Lützhøjt boede først i Vestergade, men flyttede siden til Østergade, hvor hans købmandsgård også rummede byens »klub«.

Foruden gården i Østergade ejede han landstedet »Christianslyst« nord for byen. I 1848 købte han herregården Tandrup i Sydthy, hvor han bosatte sig med sin familie. Han blev valgt til den grundlovgivende forsamling i 1848, og sine sidste år sad han som medlem af landstinget, valgt for Thy[14].

Byens havn

Byens førende personligheder, både inden for embeds- og handels-

H. D. Lützhøft, 1798-1858.

standen, virkede sammen for at få bygget en havn til afløsning af den gamle primitive lossebrygge, der lå ved byens sydvestlige fjordkyst. I 1840 blev havnen bygget; det var ved den tid, da vandvejen mod vest var åbnet gennem Agger (og siden Thyborøn) Kanal. Kort tid efter havnens opførelse dannedes et dampskibsselskab, hvis hjuldamper sejlede mellem Thisted og de øvrige fjordkøbsteder foruden på engelske havne[15].

Dampskibssejlads

Da kong Chr. VIII i 1842 var på rejse i Jylland og besøgte Thisted, forelagde Agent Lützhøft planerne om at anskaffe et dampskib til Limfjordssejlads. Den nødvendige kapital blev skaffet ved aktietegning, og majestæten trådte ind i selskabet ved at overtage 50 aktier. Sommeren 1843 påbegyndtes sejladsen med hjuldamperen »Hebe«, der ejedes af »Actie-Dampskibsselskabet Liimfjorden«. Der var stor glæde over denne nye mulighed for regelmæssig kontakt med de øvrige Limfjordsbyer og via Aalborg endvidere med København.

»Hebe« og det konkurrerende Aalborg-skib »Liimfjorden«, gav fol-

kene ved fjorden hidtil ukendte muligheder for at aflægge hinanden besøg, og det forekom, at skibene benyttedes til lystsejlads.

F.eks. var »Liimfjorden« i juli 1846 på en rejse med 80 passagerer fra Løgstør til Thisted, »under gunstige hilsener og kanonsalut fra skib og land løb dampskibet ind i havnebassinet«. Efter nogle timers ophold forlod »de vakre gæster« atter byen, hvor en »talrig folkemængde« tiljublede de bortdragende med tak for visitten og ønskede en snarlig gentagelse med et længere ophold, som Berlingske Tidende skrev 20. juni 1846[16].

Selvom interessen for dampskibene var stor, kunne økonomien ikke bære, og sejladsen gav direkte underskud, hvorfor »Hebe« blev solgt på auktion i april 1846 og forsvandt fra Limfjordssejladsen. Også »Liimfjorden« havde lidt store tab og indstillede sejladsen. I Thisted følte man sig pludselig hensat »til en af de mest bortfjernede dele af riget«, som avisen skrev[17]. Først i 1851 blev den lille hjuldamper »Odin« indsat i fast rutefart, og endelig i 1852 indsattes postdamskibet »Liimfjorden« i fast fart mellem Aalborg og de vestlige Limfjordsbyer; siden kom der andre skibe til. Da Løgstør-kanalen åbnedes i 1861, blev det muligt at sejle fra Thisted til København uden at skulle skifte til større skib i Aalborg.

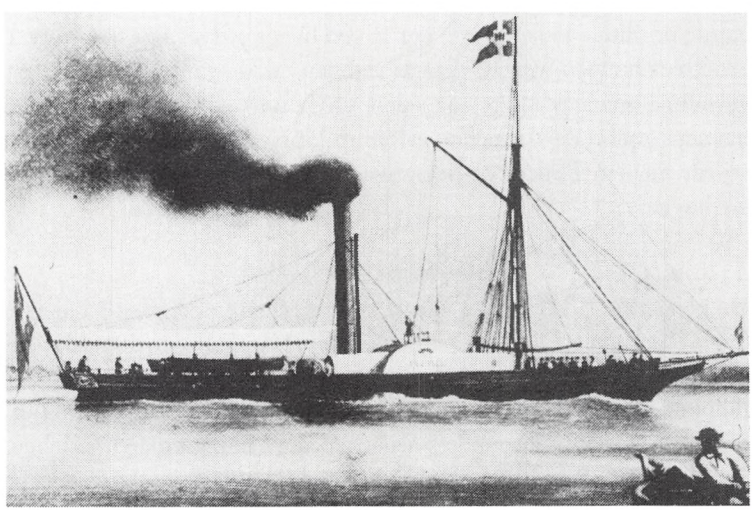

Hjuldamperen »Hebe«. Da den var blevet solgt ved auktion i Thisted i 1846, kom den til at sejle i vadehavet, til tider som kongeskib, som det ses af splitflaget på dette billede, der stammer fra 1847. Udsnit af maleri i Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg.

Opgangstider

Det blev i 1840'erne, Thisted oplevede sin egentlige opgangstid, men allerede i slutningen af 1820'erne havde to handelsmænd set, at der var grundlag for at etablere manufakturhandel i byen.

Stof og tøj var oprindeligt varer, der førtes til byens markeder på de store torvedage af købmænd og handlende udefra.

J. Gr. Brinkmann, der var født i Westphalen, giftede sig i 1829 med købmandsenken Kirstine Haarup i den store gård på torvet. – Det blev begyndelsen til en hundred-årig manufakturhandel, der i lange tider taltes blandt byens rigeste virksomheder[18].

Ignatius Werner kom til byen fra Aalborg. Han havde besøgt Thisted mange gange på markedsdage og set, at der var grundlag for at etablere en forretning med manufaktur og damesko. Han købte en gård ved Store Torv, og i 1830 etablerede han byens første hotel. I en bekendtgørelse i avisen for 12. januar 1830 bekendtgjorde byfogeden:

»At Kjøbmand Wærner her i Thisted er forundt Kongelig allernaadigst Bevilling til at drive Gjæstgiverie i hans iboende Gaard, beliggende på denne Bys store Torv, og at Reisende som ankomne hertil Byen, fra nu af hos ham kan erholde Logis og Beværtning, det bliver herved til Efterretning for alle Vedkommende, bekendtgjort.

Lützhøft.[19]

Werner drev en særdeles nuanceret handel, idet han opkøbte huder og skind, solgte gravsten for en Aalborg-stenhugger, solgte patent-gødning til landbrugerne og drev en stor en-gros vinhandel. I 1840'erne anlagde han et farveri og presseri samt et bomuldsvæveri, og endelig etablerede han et stort brændevinsbrænderi[20], foruden at drive et anseligt landbrug på ejendommen »Wilhelmsborg«. Han engagerede sig igennem mange år i byens offentlige liv og i de mange foreningers virke.

En anden fremtrædende købmand, P. C. Nordentoft[21], kom fra Klitmøller. Han var søn af skudeskipper C. P. Nordentoft og havde gennem en årrække deltaget i Norges-handelen.

Handelsaktiviteten udvidedes til at omfatte Hamburg/Altona og Riga foruden København og engelske havne, hvilket førte til import af flere varetyper.

I Klitmøller blev rammerne efterhånden for snævre for den betyde-

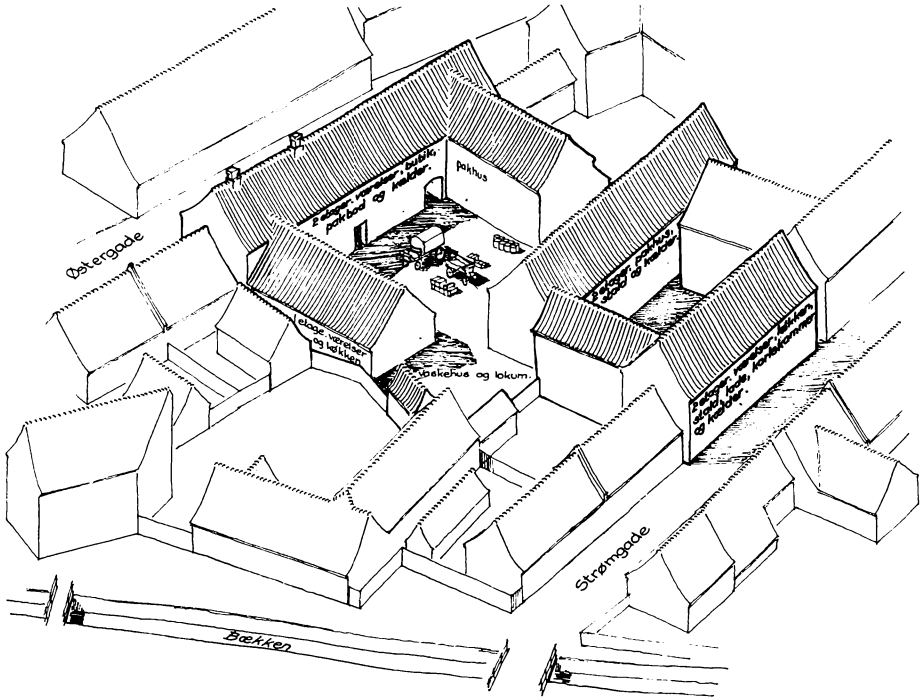

P. C. Nordentofts gård i Østergade. (Tegning af Per Kohrtz Andersen).

lige handel, og i 1836 købte Nordentoft købmand Peder Holms gård i Østergade.

Udover de gængse købmandsvarer udgjorde huder, uld, smør, voks, havre, byg og ærter hovedemnerne for eksporten, mens han især indførte træ, jern, salt, klipfisk, kaffe og mursten.

Nordentoft opbyggede en blomstrende forretning med flere skibe i søen, men i 1851 måtte han på grund af sygdom overlade driften af købmandsgården til sine sønner, Anders og Christian. Handelshuset omdøbtes til P. C. Nordentoft og Sønner. Samtidig købte han 130 tdr. land jord to km. øst for byen, hvor han lod opføre ejendommen »Petersrolighed«[22]. P. C. Nordentoft var en karakteristisk personlighed i tiden: driftig i handelssager og initiativrig i byens anliggender. Han havde et stærkt nationalt sindelag og tog aktivt del i den sociale velgørenhed.

P. C. Nordentoft var ikke den eneste skudeskipper, der valgte at flytte ind fra kysten. I 1842 opgav Chresten Jacobsen[23], der boede i

Rær på Hanstholmen, at fortsætte med sandskudefarten fra Vigsø. Han flyttede til Thisted, hvor han købte et lille hus i Skolestræde og tog borgerskab som skipper og handelsmand.

Det var omtrent på denne tid, han begyndte at sejle på England foruden på Norge ligesom så mange af de andre skudeskippere. De solgte først og fremmest korn til England og hjemførte bl.a. stenkul og salt. Siden udvidedes sejladsen yderligere til andre udenlandske havne, som f.eks. Hamburg og Riga. Chresten Jacobsen var en driftig handelsmand, og han ejede i 1855 tre skibe. Allerede i 1848 ophørte han med selv at føre skib og helligede sig helt handelen fra den gård, han lod opføre ved havnen i Thisted.

I de store tilbygninger havde han oplag af skibsmateriel. Jacobsen var en hyppig køber ved strandingsauktioner på kysten, og de ting, han på den måde opkøbte, drev han handel med.

De store bygninger rummede desuden avlslængerne til Jacobsens landbrug. Som led i de mange aktiviteter drev han et udsalg af frisk mælk fra egne stalde, ligesom han solgte af den gødning, der kom af kreaturholdet.

Jacobsens jorder lå på den nordre side af byen, på den anden side af Kastet. Morgen og aften kunne man derfor se hans kreaturer blive drevet ind gennem hele byen, ligesom det også forekom, at han selv kørte læsset med gødning ud.

Foruden at drive rederi og skibsprovianteringshandel var Chresten Jacobsen en stor avlsbruger med 23 køer og fire heste. Han købte desuden en gård i Storegade, hvorfra han drev et brændevinsbrænderi, og han ejede nogle huse med udlejningsboliger. I 1875 var han medstifter af »Jernstøberiet og Maskinfabrikken Thy«. Chresten Jacobsen var blandt de 15 største skatteydere i byen, og han var også af andre grunde en markant person i datidens Thisted. Han døde i 1897, 83 år gammel[24].

Handelsflåden

Den tiltagende søværts handel førte til et naturligt behov for at etablere en toldbod ved havnen. Den opførtes 1840-1841[25] og stod, til den i 1885 afløstes af en ny og større bygning.

Sejladsen på Thisted var stadig tiltagende, efter at havnen var bygget, og i året 1851 blev den således anløbet af ikke færre end 499 skibe. Thisteds egen handelsflåde øgedes ligeledes. I 1840 var der 14 skibe

hjemmehørende i byen; i 1845 39 på ialt 429½ commercelæst, i 1865 54 på tilsammen 861 commercelæster, mens der o. 1870 var ikke mindre end 65 skibe på ialt 1140 CL (2280 registertons), hvilket gjorde Thisted til Danmarks fjerdestørste søfartsby. Sidenhen blev der investeret i så store skibe, at de slet ikke kunne anløbe Thisted, og der blev tjent mange penge ved oversøisk sejlads med skibe, der var hjemskrevet i Thisted, men aldrig anløb dansk havn.

Bank

Den stigende handelsaktivitet øgede behovet for en bank ved siden af Sparekassen for Thisted Amt, og i 1854 tog byens handelsmænd med P. C. Nordentoft i spidsen initiativ til oprettelsen af Thisted Bank, og i mange år sad han i bankens ledelse. Yderligere et pengeinstitut, Landbosparekassen, sluttede sig til i 1886.

Grænserne falder

Den stærke handelsaktivitet i forening med borgernes frihedskrav, der bl.a. var kommet til udtryk i den nye grundlov af 1849, førte til, at de gamle regler om opkrævelse af af porttold ved byens grænser ophævedes ved lov af 7. oktober 1850. Siden kom 1857 loven om næringsfrihed, der trådte i kraft i 1861, og endelig 1863 blev det muligt at sprænge de snævre rammer om byen, idet kvarteret uden for Vester Bom blev lagt ind under købstadens jord.

Folketallet øges

Byen havde i takt med de tiltagende handelsaktiviteter også brug for stadig flere praktiske folk, og antallet af håndværkere og arbejdere steg betydeligt. Det gav et mere sammensat socialt billede end tidligere. Mens selskabslivet således ved århundredets begyndelse prægedes af embedsmændene og de rige købmænd, så kom der med den stadigt voksende borgerstand og de mange håndværkere et stigende behov for loger, klubber og foreninger, der skulle dække byens mangeartede sociale og selskabelige behov.

En række velgørende institutioner tog sig af byens fattige eller mindre velstillede.

I 1866 opstod Thisted Arbejderforening, der blev Danmarks første brugsforening, og måske som et modtræk mod den dannedes Thisted Handelsstandsforening samme år. Arbejderforeningen fik udbredt til-

slutning, og efterhånden knyttedes der er bageri (1875), et bibliotek og en sygekasse (1888) og endelig småhaver (1891) til dens virke.

Der stiftedes en understøttelsesforening for trængende håndværkere og industridrivende samt deres enker (1866), og 1882 opførtes foreningens stiftelse i Asylgade. Thisted Håndværkerforening grundlagdes i 1877.

Udtjente søfolk og deres efterladte kunne finde hjælp gennem foreningen »Bombebøssen«[26], der fik en afdeling i Thisted i 1860.

Thisted på vej

Byen havde fået sin første avis (Den nordcimbriske Tilskuer, siden omdøbt til Thisted Amtsavis) allerede i 1824, på et tidspunkt, hvor der ellers kun fandtes aviser i jyske stiftsstæder[27], og først i 1883 fik den konkurrence fra Thisted Amts Tidende. Thisteds første fagforening var iøvrigt typografernes fra 1881.

I 1844 grundlagdes jernstøberiet[28], der beskæftigede 12-15 mand; 1875 stiftedes det konkurrerende »Jernstøberiet og Maskinfabrikken Thy«; 1880 opstod Dampmøllen, 1881 Uldspinderiet, 1889 Thisted Bryghus og i 1893 Andelsmejeriet. Jernbanen var blevet ført igennem fra Struer i 1882, og i 1883 opførtes gasværket. Dermed ændredes gadebelysningen i hele byen! I 1853 havde man som et stort fremskridt opsat et antal søvnige tranlamper, der i 1874 var blevet afløst af de mere moderne petroleumslamper, men først med gaslygterne blev det muligt at færdes sikkert i de forhen så dunkle gader. Elektricitetsværk blev først anlagt efter århundredeskiftet.

Rasmus H. Kruse: Købstaden Thisted set fra den nordøstlige del ved Mellemmøllevej i år 1845.

Da maleren R. H. Kruse i 1852 malede sit billede »Thisted set fra Mellemmøllen«, skrev han som bemærkning til billedet:

»Hvem, der kendte Thisted for 40 år siden og nu atter besøgte den, ville næppe genkende byen. Nu hersker travl virksomhed ved havnen, en plads, hvor næppe før en fiskerbåd kunne lægge til, og de mange skibe i havnen vidner om, at handelsånd er vågnet hos byens handelsstand . . .? (Det kgl. Biblioteks billedsamling)[29].

Hvor aldeles overvældende ville et møde 40 år senere ikke havde været!

Thisted var o. 1890 stadig de store købmandsgårdes by, og der fandtes endnu en del kreaturhold. På de store markedsdage var der stadig livlig trafik til byen, og af købmandsgårdene havde en enkelt endda plads til at tage op til et halvt hundrede vogne[30].

Men de mange industri- og håndværk satte nu også deres præg på byen, som ved århundredets slutning oplevede en vældig byggeaktivitet med om- og nybygninger af huse langs byens hovedstrøg og i de nye kvarterer, der tilsammen skulle rumme de ikke mindre end 5421 indbyggere.

Allerede i 1840 var det sidste stråtag i byen forsvundet, men husene var stadigt lave. Det kunne derfor virke overvældende, da først professor Bindelsbølls store rådhus blev opført i 1853, og siden en række private huse byggedes med både første og anden sal[31].

Trods de mange omfattende boliggrydninger, der har fundet sted i nutiden, er det dog fortsat muligt at gå på opdagelse og finde spor af 1800-tallets blomstringstid i Thisted.

NOTER OG HENVISNINGER:

1. G. Krogh-Jensen: Den Thylandske skudefart, 1967, og J. Hvidtfeldt: Skudehandelen i det 17. århundrede i: Jydske samlinger, 5. rk. 2. bd., 1935-36.
2. R. Svalgaard: Om »poconsomtionen« i Thisted, i: Historisk årbog for Thisted amt, 1966.
3. P. L. Hald: Af Thisted købstads historie, i: Historisk årbog for Thisted amt, 1924, s. 182-83.
4. T. Balle: Historien bag Momtofts hvide hest i Thisted Museum, i: Historisk årbog for Thisted amt, 1965.
5. Folketælling for Thisted købstad 1850.
6. Om Thy under Napoleonskrigene kan bl.a. læses i: Poul Christensen: Vigsø og krigen mod englænderne i Historisk årbog for Thisted amt 1970 og H. Bygholm (ed.): Skuder og skippere fra Klitmøller, 1983.
7. Om amtmand Faye kan læses i Historisk årbog for Thisted amt 1925, 1958, 1981 og i Chr. Heilskov: Mindeblade om Gerhard Faye, amtmand og digter, 1925.
8. Maleren Martinus Rørbys rejsedagbog 1830. Ved Georg Nygaard, udg. af Kunstforeningen i København 1930.
9. Chr. Caroc var amtsforvalter i Thisted fra 1814-1841.
10. Det bryggeri, der anlagdes i en del af anlægget i 1840'erne, tillægges fejlagtigt amtsforvalter Caroc. Han forlod byen i 1841.
11. Henry E. Pedersen i: Landet mod Nordvest, II, 1946, s. 215.
12. Hans Holten Lützhøft: Slægten Lützhøft 1-2, 1970.
13. F. C. Bendixsen (1803-1872) var engelsk, fransk, hollandsk og spansk konsul. Han tildeltes den spanske Isabellaorden og blev spansk adelsmand.
14. Hans Holten Lützhøft: Slægten Lützhøft 1-2, 1970.
15. P. L. Hald: Af Thisted købstads historie i: Historisk årbog for Thisted amt 1924, s. 98-99
16. Her citeret efter H. Munchaus Petersen: Planmæssig ankomst, 1983.
17. Thisted Amtsavis 11/2 1847.
18. Forretningen ophørte og bygningen blev revet ned i 1936.
19. Her citeret efter Historisk årbog for Thisted amt, 1941, s. 111.
20. Henry E. Pedersen: Agent Werner i: Historisk årbog for Thisted amt, 1941.
21. Johan Nordentoft: Optegnelser om slægten Nordentoft, 1940.
22. Senere blev ejendommen blot kaldt »Rolighed«.
23. Chresten Jacobsen var far til digteren og naturvidenskabsmanden J. P. Jacobsen (1847-1885).
24. Søren Hallar: J. P. Jacobsens hjem og barndom, 1950.
25. Bent Jensen: Toldere ved hav og fjord, 1982.
26. Fond og stiftelse oprettet 1819 til fordel for gamle søfolk. Der samledes ind i en sparebøsse, dannet af en bombe. Ordet »bombebøsse« kan betegne både selve stiftelsen og indsamlingsbøssen.
27. Henry E. Pedersen: Den første bogtrykker nord for Limfjorden i: Historisk årbog for Thisted amt, 1944.
28. Sv. Sørensen og E. Holm: Udvikling i støbeskeen, 1981.
29. Citeret efter Skudefart og Limfjordshandel, 1974.
30. Henry E. Pedersen i: Landet mod Nordvest II, s. 238.
31. En del af dette nybyggeri omtales i: Kn. Holck Andersen, J. O. Pedersen og O. Poulsen: Torvene, mennesker og huse i Thisted o. 1900, 1984.

Begivenheder fra luftkrigen over Thy og Mors 1940-1945

Af PEDER HOVE, Højvej 7, Taars

Det er i år fyrre år siden, Danmark blev befriet. I den forudgående kamp spillede de allierede flyvere, hvoraf et stort antal satte livet til, en meget vigtig rolle. Jeg har derfor syntes, lejligheden var passende til at fremkomme med nogle oplysninger omkring luftaktiviteten over vor del af landet i krigsårene. Emnet har mig bekendt ikke tidligere været gjort til genstand for nogen samlet beskrivelse. Men jeg vil dog straks slå fast, at heller ikke denne skildring, naturligvis, er udtømmende.

Mange af årbogens læsere vil sikkert tydeligt kunne huske mangt og meget om netop denne specielle del af krigsførelsen, der i ordets bogstaveligste forstand udfoldede sig over vore hoveder. Jeg selv har kun minder fra en tidlig barndom, men lyden af hundreder af flymotorer i nattemørket, fundet af store mængder sølvpapirstrimler i vejgrøfterne efter overflyvninger og synet af lavtgående allierede fly står dog klart i min erindring. Som forhenværende jagerpilot har jeg desuden gerne villet bibringe læserne en forestilling om, hvorledes tingene kan have taget sig ud fra flyvernes position. Beskrivelser af teknisk art har derfor ikke helt kunnet undgås, selv om jeg har søgt at begrænse dem til et minimum.

Den allierede luftaktivitet over egnen kan – som i den øvrige del af landet – inddeles i følgende hovedgrupper:

1) Direkte angreb på mål i området (få).
2) Minelægningsoperationer i farvandene (mange).
3) Overflyvning i forbindelse med angreb andetsteds, for eksempel i Tyskland (adskillige).
4) Våbennedkastninger (mange).

5) Kurérflyvninger mellem Sverige og England (en del).
6) Strejftogter med jagerfly mod tilfældige mål (adskillige).

Den tyske luftmilitære virksomhed i området var dels rettet mod ovennævnte allierede aktiviteter, dels af mere fredsommelig art såsom recognoscerings- og træningsflyvning.

For at begynde med begyndelsen, tog tyskerne straks efter besættelsen fat på anlæggelsen af en søflyvestation ved Dragsbæk (underlagt den meget store og betydningsfulde »Fliegerhorst« Aalborg). Tillige påbegyndtes opførelsen af en lang række stillinger langs vestkysten, hvoraf dog kun få havde betydning for luftkrigsførelsen. Hanstholmfæstningen havde ganske vist antiluftskyts (flak), men vigtigere var de specielle stationer (radaranlæg) til sporing af indtrængende fly. Hjardemål, Lodbjerg, Thyborøn var luftmeldestationer. Et større bunkeranlæg på Agger Tange, hvis fundament endnu ses, kan muligvis have været brugt til radarpejling. Fraset disse installationer havde området i luftmilitær henseende ikke den interesse som de store »centre« i nærheden, først og fremmest Aalborg Flyveplads (vigtig for lufttrafikken på Norge og som jagerbase), der krigen igennem nød såvel RAF's (Royal Air Force) som USAAF's (United States Army Air Force) udelte opmærksomhed, samt Karup (Grove) Flyveplads, hvor tyskerne i regelen havde mindst et halvt hundrede natjagere stationeret. Sidstnævntes effektive og farlige virksomhed skal jeg senere komme ind på. Men disse centres nærhed mærkedes alligevel meget tydeligt, navnlig med hensyn til nedskydning af allierede fly.

Lad os nu se nærmere på de enkelte kategorier af luftoperationer.

Luftangreb mod mål i området

Det synes, som om RAF har haft en vis interesse for søflyvehavnen ved Dragsbæk samt for skibstrafikken. Det meget omfattende befæstningsanlæg ved vestkysten derimod har man blot holdt øje med en gang imellem. De have absolut ingen betydning for de allierede.

RAF angreb den 25. maj 1941 skibstrafik i Limfjorden, hvorved et to-motores Blenheim-bombefly blev ramt, antagelig af luftskyts. Flyet styrtede brændende ned i Thyborøn Kanal. To flyvere omkom, mens en tredie reddede sig i faldskærm og blev taget til fange.

Den 3. august 1941 udførte et RAF Beaufort-fly skibsrecognoscering over Skagerrak og har muligvis også interesseret sig for tysk akti-

vitet i og omkring Thy. I alt fald blev flyet skudt ned ved Agger, og alle fire besætningsmedlemmer omkom.

Den 20. oktober 1941 angreb tre RAF Hudson-bomfly en attraphangar, som tyskerne havde ladet opføre ved Fårtoft i den hensigt at aflede opmærksomheden fra den »rigtige« søflyveplads ved Dragsbæk. Flyene gik lavt ind fra fjorden. Ulykkeligvis ramte et af dem taget på en gård, formodentlig som følge at et uventet kraftigt vindstød, og styrtede ned. Dette angreb er indgående beskrevet af Henning Skov i Historisk Årbog for Thy, Mors og V. Han Herred 1979. Alle fire ombordværende flyvere blev dræbt. Som næsten alle her i landsdelen nedstyrtede flyvere blev de begravet i Frederikshavn under fuld tysk honnør – en praksis, der mod krigens slutning ophørte totalt.

Alle angrebene bærer i nogen grad tilfældighedens præg og var forbundet med store tab. Flyverne har sikkert blot haft ordre på at angribe »passende« mål i Nordjylland. Lignende spredte angreb fandt sted på andre lokaliteter i Jylland i denne periode.

Minelægningsoperationer

Allerede på et meget tidligt tidspunkt – få dage efter den 9. april 1940 – begyndte englænderne at nedkaste miner i de danske farvande fra luften for at lægge hindringer i vejen for den tyske skibstrafik på Norge. Områder af særlig interesse for RAF i så henseende var farvandene ved Skagen, Frederikshavn og Limfjorden. Der brugtes udelukkende miner af den magnetiske type. De lå på havbunden på forholdsvis lavt vand, men var vanskelige at stryge. Minerne kastedes altid om natten på grund af de store, langsomtgående bombeflys sårbarhed og i begyndelsen fra meget lav højde, ca. 15 meter – et temmelig harsarderet foretagende – senere fra højder op til 1000 meter. Talrige tyske skibe og flere tusinde tyske soldater og søfolk gik tabt under søtransport i vore farvande. Minevåbnet var helt givet langt mere effektivt, end englænderne selv var klar over dengang. På vej til og fra minelægningsområderne blev Thy og Mors overfløjet af et større antal af disse fly.

Natten til den 29. april 1943 havde RAF en meget stor minelægningsoperation i gang i Østersøen og de indre danske farvande. Formodentlig under tilbageflyvning fra Kattegat ramtes et Lancasterbombefly af antiluftsskyts – mineflyene gik i de højder, hvor flakskytset var mest effektivt, det vil sige fra 0 til 2000 m og styrtede ned umiddel-

bart vest for Oddesundbroen. Hele besætningens syv mand omkom, to blev aldrig fundet. I øvrigt mistede RAF ti fly over Danmark denne nat, så der må have været hundreder af fly i luften.

Igen natten til den 4. november 1943 blev Thy overfløjet af tunge fly i forbindelse med minelægning i Østersøen. To firemotores Stirling-fly blev af tyske natjagere fra Karup skudt ned over Nordthy med ca. to timers mellemrum. De hørte begge til eskadrille 75, RAF. Det ene styrtede ned ved Kallerup syd for Thisted, hvorved et af besætningsmedlemmerne dræbtes. De øvrige seks ombordværende reddede

En del af besætningen på det britiske bombefly, der natten til den 4. november 1943 blev skudt ned af tyske natjagere ved Beersted. Alle ombordværende omkom. På billedet ses fartøjschefen (piloten) W. S. Masters stående i midten. De øvrige er sergenterne G. B. Imrie, C. James, L. S. Crawford-Watson samt R. J. Thomas. Alle på nær sidstnævnte var fra New Zealand. De dræbte flyvere blev begravet i Frederikshavn.

sig antagelig i faldskærm, da nødlanding i terrænet om natten var dømt til at mislykkes. Det andet fly styrtede ned ved Beersted, og her gik det meget værre, idet alle besætningsmedlemmer – de fleste af dem new zealændere – blev dræbt. Seks af flyverne blev fundet i eller ved vraget, en syvende, sergent Copeland, må være sprunget fra flyet, inden det styrtede. Han er aldrig blevet fundet og formodes at være gået i fjorden. Pårørende til besætningen har haft forbindelse med danske efter krigen og sendt det her bragte foto.

Fem mand fra det første fly blev hurtigt taget til fange, en sjette, Morice (Maurice?) blev af en Falck-ambulance afhentet på en gård i Snedsted og herfra kørt til Thisted Sygehus. Han kan nok ikke have været særlig slemt såret, for inden tyskerne nåede at arrestere ham, forduftede han i al stilhed fra sygehuset! Personalet må have lukket øjnene for et og andet, politiet i Thisted ligeså. Den lokale tyske kommandant blev i hvert fald splittertosset og tvang politimesteren til at indrykke en bekendtgørelse i flere nordjyske dagblade, hvori befolkningen på det kraftigste advaredes mod at hjælpe flyveren. I bekendtgørelsen får man bl.a. følgende at vide om Morice: Han er 180 cm høj, middel af vækst, har markeret ansigt, mørkeblondt hår og et lille, kortklippet overskæg. Han er iført store flyvestøvler samt lyseblå uniform, hvorfra han dog har fjernet distinktionerne. Endelig oplyses det – temmeligt overflødigt – at han ikke taler dansk!

Advarselen hjalp ikke. Folk hjalp derimod flyveren, der ganske stille og roligt havde begivet sig på vandring mod Aalborg ad landevejen. I begyndelsen sprang han i grøften, når han mødte forbipasserende, senere blev han mere dristig. Han søgte hjælp hos en husmand, der gav ham mad og drikke samt sit bedste sæt tøj. Hvem var denne mand, som så beredvilligt ofrede af sit eget for at hjælpe en fremmed i nød? Morice fortsatte nu sin vandring i civil og nåede Beersted, hvor han fik kontakt med sognepræsten, der gennem bekendte hjalp ham videre. Flyveren blev sejlet fra Sæby til Sverige og nåede velbeholden tilbage til England for at fortsætte kampen. Trods de svære tab havde luftkrigen sine lyspunkter.

Overflyvning i forbindelse med angreb andetsteds

Som nævnt i indledningen blev Thy og Mors flere gange overfløjet af allierede fly, når disse var på vej til eller fra bombemål i for eksempel Tyskland eller Polen. Et RAF-bombefly blev skudt ned ved Nr. Voru-

pør i 1944 med tab af alle ombordværende under omstændigheder, som jeg senere skal gøre rede for. Et USAAF-bombefly nødlandede ved Hørdum ligeledes i 1944, hvorved et besætningsmedlem omkom. Bombeflyenes »alfarvej« over Danmark lå ellers langt sydligere over Sønderjylland, men landsdelen kunne dog på en enkelt nat passeres af mange hundrede fly, når man en sjælden gang lagde ruten herop over.

Men først nogle generelle oplysninger vedrørende bombetogterne.

Royal Air Force fløj om natten og USAAF fra 1943 om dagen. Flyene gik i relativ stor højde, seks-syv km, for at undgå antiluftskytset. Til gengæld var de altid udsat for tyske jagerangreb. Når man overhovedet lagde ruten ind over Danmark, var det for at få så stor en del af ruten som muligt lagt over hav, hvor man ikke kunne generes så meget af tyskerne. Jo længere mod øst målet lå – Berlin, Warszawa, østersøhavnene – jo længere mod nord lagdes både udflyvnings- og hjemflyvningsruten.

De store overflyvninger fandt udelukkende sted i krigens sidste år, og for Thys vedkommende var navnlig RAF inde i billedet. En dødelig fare for RAF-bombeflyverne udgjorde de tyske natjagere fra Karup. Natjagerne opererede i nært samarbejde med radarstationerne ved vestkysten, som kunne opdage de allierede fly et godt stykke ude over Nordsøen – ca. 100 km, hvis flyene gik højt. Lad os sige, at en tysk luftmeldestation opdagede en formation af bombefly over Nordsøen på vej østover. Meddelelse om flyenes kurs, højde og fart gik derpå straks videre til centret i Karup, hvor vagthavende officer så tog stilling til, hvor mange natjagere, der skulle sendes op og på hvilken kurs samt hvilke flakstillinger, der skulle sættes i alarmberedskab. Når natjagerne var startet, fik piloterne besked på over radioen at kontakte den pågældende vestkystradarstation, som derefter førte natjagerne ind på en afstand af ca. 10 til 15 km fra de fjendtlige fly. På dette tidspunkt var natjagerbesætningen gerne i stand til selv ved hjælp af flyets indbyggede radaranlæg (se foto) at flyve så tæt ind på målet, at piloten kunne få øje på det og indlede sit angreb. Natjagernes skyts var af sværere kaliber end bombeflyskytternes, derfor kunne de åbne ild på større afstand og gik i regelen af med sejren.

Tyskernes radarvarslingskæde langs vestkysten stod i forbindelse med varslingsnettet i Nordtyskland og var meget effektiv. Bombeflyene kunne dog genere radarspejlingen ved at udkaste lange strimler sølvpapir, idet staniol på radarskærmene giver ekko, der til forveksling

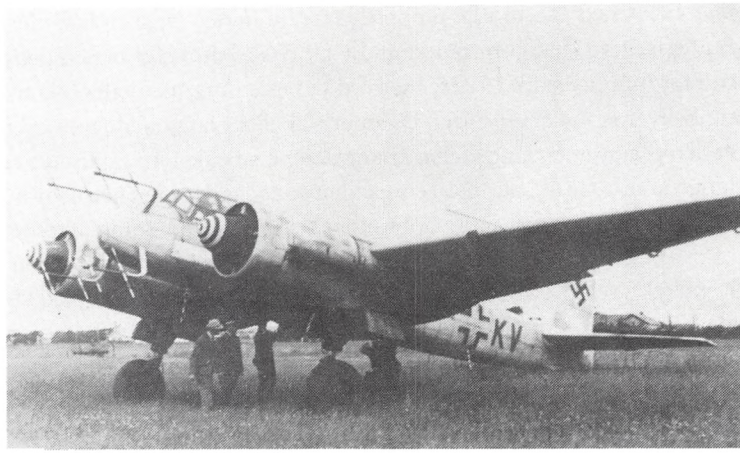

Tysk natjager, Junkers 88, på Skrydstrup fotograferet sommeren 1945. Bemærk radarantennerne foran på flyet.

ligner ekko fra rigtige fly. Jeg husker, at jeg som dreng fandt en mængde af dette sølvpapir, naturligvis uden at kende noget til baggrunden.

Natjagerne havde det vanskeligere i lav højde, hvor ekko fra genstande på jorden forstyrrede, men nød dog fordel af det flade terræn. De to lavtgående minelægningsfly blev således som nævnt skudt ned af natjagere over Nordthy.

Natten til den 30. august 1944 blev Thy og Mors overfløjet af ca. 600 britiske bombefly på vej til og fra Königsberg og Stettin. Togtet blev kostbart for RAF, idet ti fly blev skudt ned alene over Nordjylland, heraf et over Thy. Der er ingen tvivl om, at de tyske luftmeldestationer fra Hansted og sydpå langs kysten til den meget store, langtrækkende radarstation »Rigelnatter« ved Nissum Fjord har været de første til at opdage indflyvningen, hvorefter de har været i konstant virksomhed sammen med natjagerne fra Karup omtrent til daggry. Bombeformationerne gik på kurs sydøst over en bred front fra Hansted i nord til Lemvig i syd og fortsatte over Mors, Salling og Himmerland til Anholdt, hvor kursen ændres i sydlig retning. Nogle timer senere fløj ca. halvdelen af styrken ad samme rute hjem. Forholdene for de tyske pejlestationer langs vestkysten må have været gunstige, for de fik tidligt alarmeret et større antal natjagere, der dog som altid opererede enkeltvis. En af de tyske natjagere fandt sit offer, et Landcaster-bombefly fra RAF eskadrille 582, et stykke ude over havet nord-

vest for Vorupør, gik til angreb og skød bomberen i brand. Flyet nåede dog ind over land, hvor det styrtede ned øst for Nr. Vorupør. Samtlige syv ombordværende dræbtes. Tyskerne nedgravede ligene af de syv omkomne flyvere på stedet uden ceremoniel af nogen art. Først i 1947 blev de gravet op, lagt i kiste og flyttet til Vorupør Kirkegård.

Endnu et allieret bombefly styrtede ned, eller snarere nødlandede i Thy. Det skete den 22. februar 1944. Den dag foretog amerikanerne et stort anlagt angreb på Schweinfurt, og for at aflede den tyske radarvarsling fra dette forehavende sattes samtidig et mindre angreb med B-17 flyvende fæstninger – et tungt bombefly med ti mands besætning og en formidabel ildkraft – ind mod Aalborg Flyveplads. Vejret var dårligt over England, og ikke alle fly kom afsted. Resultatet af Aalborg-angrebet kendes ikke, men et af flyene vendte i alt fald ikke hjem, hvad enten det nu skyldtes vejret eller tysk modangreb. Denne B-17 nødlandede ved Hørdum, og den ene af flyets to piloter, løjtnant i USAAF, W. R. Lavies, mistede livet. De ni øvrige besætningsmedlemmer overlevede, men hvad der videre skete med dem vides ikke.

Våbennedkastningsoperationer

Proceduren omkring våbennedkastning til den danske modstandsbevægelse med særmelding i BBC etc. er så velkendt, at den ikke skal beskrives her. Arbejdet i luften udførtes hovedsagelig af RAF, fra 1944 til dels også af USAAF. I Thisted distrikt fandtes ca. ti nedkastningspladser, f.eks. »Myglius« på Thyholm, Legind Bjerge på Mors, »Jarl« vest Fjerritslev, som i 1944 og 1945, da nedkastningerne toppede i antal, modtog i alt 230 containere eller ca. en tyvendedel af samtlige i Danmark nedkastede våben! RAF prioriterede arbejdet ret højt. Det kostede for hele landets vedkommende ca. 100 flyvere livet samt 17 fly, hvoraf dog ingen nedstyrtede på land i Thisted distriktet.

Våbendropflyvning var et særdeles farligt speciale. Det udførtes navnlig af to RAF eskadriller fra Tempsford-basen nord for London. Flyene var tunge firemotores bombere. Flyvningen over havet fra England til den jyske vestkyst foregik i ca. 150 meters højde – jo lavere højde, jo ringere mulighed for at blive opdaget af tysk radar. I det øjeblik, kystlinien passeredes, gik man ned i ca. 25 til 50 meters højde, indtil dropzonen nåedes. Her måtte man atter stige til 200-300 meter, for at faldskærmene kunne nå at udfolde sig. Der skulle endvidere flyves langsomt over dropområdet, hvorfor risikoen for opdagelse kun-

ne være temmelig stor. Når flyvning om natten i så lave højder overhovedet lod sig gøre, hang det sammen med, at disse operationer kun blev udført i perioder omkring fuldmåne, ligesom der krævedes god sigt og ringe skydække. En del af tabene skyldtes kollision med havoverflade eller terræn.

Flyene opererede altid enkeltvis. Navigeringen var krævende fra den lave højde, hvor flyverne ser tingene mere fra siden end fra oven. Betragter vi vort område, må det dog konstateres, at modtagepladserne her lå godt set fra et pilotsynspunkt. Landsdelen er rig på indskæringer, øer og vandområdet. Navnlig sidstnævnte ses meget tydeligt under natflyvning. Modtagepladsen ved Grønholm på det nordlige Thyholm, for at tage et eksempel, har således været nem at lokalisere for flyverne, da den lå på et karakteristisk, fremspringende stykke land i Limfjorden. Dertil kom, at flyene var udstyret med specielt radiopejleapparatur, der kunne pejle en stationær sender – en art radiofyr på jorden. Disse sendere, de såkalde EURECA'er, var placeret forskellige steder i området, for eksempel på gården Helleriis på Thyholm, senere flyttet til Agerø ved Mors. Det var sendere, som tyskerne ikke kunne pejle. De rakte ca. 150 km, og operatøren startede dem først på det tidspunkt, flyene nærmede sig området. Når han opnåede »kontakt« med flyet, sendte han et bestemt forud aftalt morsesignal, så stationen kunne identificeres. EURECA-stationen på Agerø, betjent af lærer Knud Hansen fra loftet på Agerø Skole, var særdeles virksom og har formodentlig gjort stor nytte. Den tyske luftvarslingstjeneste rapporterede i mange tilfælde kredsende fly over Hurup, Sydmors eller mellem Hurup og Mors, men uden nogensinde at kunne spore senderen.

Som nævnt var det farlig flyvning, og natten til den 12. april 1945 gik det da også galt for et Stirling-fly, der skulle nedkaste våben ved Holmene vest for Fjerritslev, kodenavn »Jarl«. Flyet vendte aldrig tilbage til basen og er antagelig fløjet i havet. Alle seks ombordværende omkom. Flyets pilot drev i land ved Tornby, navigatøren ved Helligsø Strand. Han blev begravet på Helligsø Kirkegård under meget stor deltagelse af den lokale befolkning. Resten er aldrig fundet.

Kurérflyvninger

Ved kurérflyvning forstås her de flyvninger, briterne foretog mellem England og det neutrale Sverige fra 1941 og krigen ud. Amerikanerne fløj først fra 1944. Flyvningerne var af overordentlig stor vigtighed for

de allierede på mange forskellige måder, bl.a. var det jo via disse ruter, de her i landet nedskudte, overlevende flyvere, som det lykkedes at smugle til Sverige, returnerede til England.

I alt fald indtil 1944 gik en stor del at disse flyvninger ad en rute via Thyborøn, Hanstholm, Skagen til Sverige, altså til dels over Thy. Ifølge tyske varslingsrapporter for april måned 1943 passerede fire fly ad denne rute mellem kl. 12 og 14, 28 fly mellem kl. 19 og 23, 31 fly mellem kl. 24 og 05. I samme måned nedskød tyske natjagere to kurérfly. De styrtede begge ned i havet. Som det ses, var trafikken helt naturligt størst i nattetimerne. Flyene gik i meget stor højde, og der anvendtes typer, der til gengæld ikke kunne medtage ret mange passagerer. Netop på grund af natjageraktiviteten her over Nordjylland blev ruterne efterhånden lagt længere mod nord, til sidste over Norge, hvor tyskerne kun havde få natjagere.

Strejfflyvertogter med jagerfly

Den korrekte betegnelse for denne type flyvninger var intruder-missioner. De udførtes mod krigens slutningen 1944 og 1945 i dagtimerne med hurtige, meget langtrækkende jagerfly. En mission kunne strække sig over fire-fem timer. Formålet var at genere tysk luft-, landevejs- og jernbanetrafik samt i øvrigt al tysk virksomhed, der kunne anses som værende af tilstrækkelig vigtighed. Først da RAF fik hurtige tomotores Mosquito-fly med tomands besætning og kendt fra bl.a. Shellhus-angrebet samt den langtrækkende amerikansk-byggede Mustang med en mand til rådighed, blev strejftogter over områder så langt mod nord som Thy og Mors mulige. Mange, der husker besættelsestidens sidste år, vil sikkert erindre at have set disse fly, for de fløj hurtigt og altid meget lavt! Ti meter eller trætophøjde var den almindeligste højde for sådanne flyvninger med disse maskiner, der da var næsten umulige at spore for tyskernes radarstationer. Intruder-fly blev derfor ikke så ofte skudt ned, men alligevel forløb operationerne ikke uden tab. Da piloterne holdt sig så lavt, som de overhovedet kunne, risikerede de simpelthen at flyve i jorden. Dette skete for en RAF Mosquito-besætning over Thy den 5. april 1945. Flyet ramte i fuld fart en bakketop (hvor?), kurede til holdt i terrænet, hvorpå de to ombordværende flyvere kravlede ud af vraget og børstede sig lidt. De havde ikke fået en skramme. De to søndagsbørns helt utrolige held hørte dog ikke op hermed. Den daværende modstandschef for Thisted distriktet, oberst

Ejby Nielsen, fik dem via Vildsundbroen transporteret til Nykøbing, hvor de hyggede sig på Markvardsens Hotel, inden turen gik videre til Aalborg og Sverige. Om de nåede tilbage til England inden krigens ophør, er dog uvist.

Efterskrift

»Men større kærlighed har ingen end den at sætte livet til for sine venner«.

Disse ord fra Joh. 13.15 vil jeg lade danne afslutningen på denne korte beretning som et udtryk for den taknemmelighed, jeg synes, man bør føle over for de allierede flyvere, der kæmpede under krigen – også for vor frihed – og navnlig over for dem, der ikke vendte tilbage fra deres missioner, hvad enten nu disse gjaldt mål i vor del af landet eller andetsteds. Her har jeg kun omtalt de flyvere, som styrtede ned i eller i imiddelbar nærhed af området Thy, Mors og V. Han Herred. Men et stort antal dræbte fly-besætningsmedlemmer blev desuden fundet ilanddrevet på kysterne og begravet på vore kirkegårde efter nedstyrtning langt – undertiden meget langt herfra.

Af dræbte flyvere i forbindelse med de i alt ni nedstyrtninger i området har jeg optalt 33, alle ganske unge mænd, der kom fra mange forskellige egne af jorden som for eksempel USA, New Zealand, Canada, Australien og selvfølgelig England.

Tallet treogtredive synes måske ikke særlig stort for den nøgterne betragter, men tragedien for hver enkelt af de pårørende var overvældende stor, og det skal man huske. Også fyrre år efter.

KILDER:
Anders Bjørnvad: Faldne allierede flyvere 1939-45.
Anders Bjørnvad: De fandt en vej.
Anders Bjørnvad: Natten, der varede otte dage.
Richards and Saunders: Royal Air Force 1939-45.
Billederne er stillet til rådighed af Flyvehistorisk Samling og Bangsbomuseet, Frederikshavn.

Nedstyrtede allierede fly 1940-45

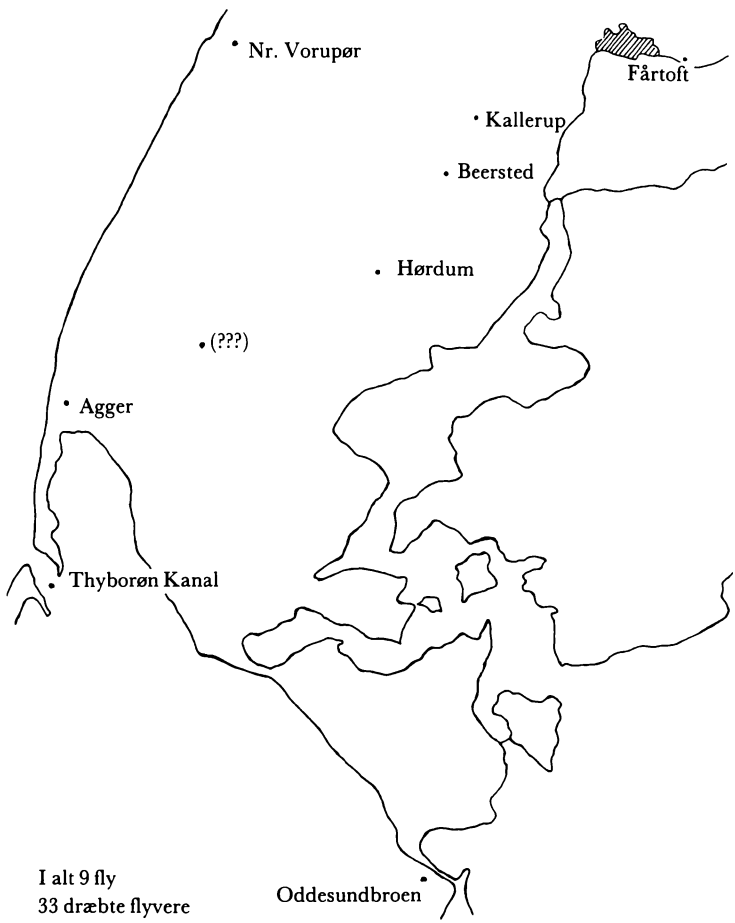

Gode ord

Samlet af ANDERS PRÆSTEGAARD, Hanstholm

En sand ven er den, som kender alle dine fejl og mangler – og alligevel kan lide dig.

* * *

Hvordan kan man indbilde sig, at en anden kan holde ens hemmelighed, når man ikke selv har kunnet?

* * *

Det er bedre at spørge to gange end at fare vild een gang.

* * *

Erfaringernes bog er den bedste lærebog, men drøj at komme igennem.

* * *

Fred kommer ikke ved forhandling, men ved forvandling.

* * *

Hvad din fjende ikke skal vide, bør du ikke sige din ven.

* * *

Tal med en mand om ham selv, og han vil lytte i timevis.

* * *

Der er to måder at sprede lys på, enten ved selv at være lyset eller at være spejlet, som kaster lyset tilbage.

* * *

Ingen, der letter byrderne for et andet menneske, er unyttig i denne verden.

En velstående Morsø-urmager

Hvad der fandtes i boet efter urmager og mecanicus Niels Sörensön Heede, da det blev åbnet og vurderet i Jørsby 30. april 1816.

Af K. STENSTRUP, Lemvigvej 12, Aalborg

I de to foregående årgange af Historisk Årbog har K. Stenstrup, Aalborg, fortalt indgående om den navnkundige urmager Niels Sörensön Heede i Jørsby på Mors, om hans arbejder og mere personlige historie. I det følgende afsluttes beretningen med et kig ind i det usædvanligt omfattende bo, som stod tilbage ved Niels Sörensön Heedes død i december 1815. Den lange liste giver et billede af redskaber, brugsting, inventar og beklædning først i forrige århundrede. Her nævnes stort og småt imellem hinanden. De mest kostbare ting er vedføjet pris.

Oplysningerne stammer fra Morsø Skifteprotokol 1811-1817 og Morsø Nørreherreds gejstlige Skifteprotokol 1804-1817.

»Aar 1816, den 30te april var Cancellieraad, Bye- og Herredsfoged Møller af Nyekiøbing med Vidner, Sognefoged Lars Toft og Niels Christensen af Jørsbye mødte i afdøde Niels Heedes Boe i Jørsbye. D'hr Krigsraad, Procurator Deigaard som Mandatarius for afdøde Niels Heede og Hustrues Arvinger og Procurator Woetmann som Mandatarius for bemeldte afdødes Testamentariske Arving Jens Poulsen i Jørsbye deres Begæring at Aabne og Vurdere Niels Heedes efterladte Boe, hvilken i Følge Amtets Resolution og på Grund af den imod Testamentets Gyldighed Anlagte Sag, er taget under Registrering den 16de Januar d. Aa. Før Aabning og Vurdering imidlertid blev foretaget, læste Herredsfogden saavel den Testamentariske Arving Jens Poulsen, som de naturlige Arvinger Jens Roesen og Jens Nielsen, der ved Forretningen var tilstede deres Erklæring om de havde noget

Fra norddiget om Jørsby Kirke: Laurits Larsen bliver kaldt Bette Lavst. Han døde nytårsaften 1906 hos sin datter Karen, 97 år gammel. Hans fader hed også Lars Larsen (Laurs Laursen) og var ejer af Jørsbygaard fra o. 1800. Det var ham, der havde et ur i bestilling hos Niels Heede, da denne døde. Arvingerne påstod, at det blev fjernet fra boet.

imod Aabning og Vurdering i Boet, eller de attraaede samme. – De erklærede, at da det var at befrygte de under Forsegling værende Linned Gangklæder og videre kunde ved længere at henligge uden Tilsyn tage skade, saa havde de intet imod at Boet Aabnes og Vurdering foretages. De rette og fødte Arvingers Fuldmægtig Krigsraad Deigaard var ved Forretningen tilstede og reserverede sig alt lovligt. Det samme gjorde ogsaa Procurator Woetmann fra Wildholm, der ogsaa havde taget møde på den retmæssige Testamentariske Arving Gaardmand Jens Poulsens Vegne. Aabning og Vurdering blev foretaget. Seglene blev eftersete og befundet ubeskadigede samt fratagede.«

Striden om Niels Heedes bo er gengivet i Historisk Årbog for Thisted Amt 1984, hvor dog følgende registrering er udeladt af praktiske grunde. Den tilhørende vurdering er så mangelfuld og utydelig, at jeg har fundet den uden interesse og derfor kun har vedføjet vurderingen til enkelte af de større ting for at antyde prisniveauet.

Hensigten med denne afskrift har været at give en stor detaljeret beskrivelse af Niels Heedes ejendele i en forståelig form som endnu et led i mine tidligere forsøg på at tegne et billede af en bemærkelsesværdig mand. Forhåbentlig er det lykkedes så nogenlunde at opfatte teksten korrekt ud fra disse forudsætninger.

I denne ejendom i Jørsby boede mine bedsteforældre. De havde vel 4-5 tønder land. De fik 11 børn, hvoraf de seks døde som små. Der døde fire i én uge af difteritis. Læg mærke til, at der ikke er et træ eller en busk ved huset. Se interiør med min bedstemor på den følgende illustration.

Karen Laursdatter, født den 25. februar 1847, død den 8. januar 1934. Hun var gift med Mads Kristensen (Toft), født den 24. februar 1848, død 1921. Her døde Bette Lavst hos mine besteforældre, 3½ år før jeg blev født.

I SOVEKAMMERET:

1 skatol med skænk (60 rdl.)
I skænken:
1 kaffekværn
1 kobberkaffekedel
1 messingkaffekande
1 messingmorter med støder
1 strygejern med 2 bolte
2 messinglysestager
5 tintallerkener
6 dybe porcelænstallerkener
6 små flade do.
2 store spølkummer
2 gl. overkopper og 1 under do.
1 stenkrus
3 salmebøger
1 blylimpotte
1 bliktedåse
1 do. låg
1 porcelænsunderkop med nogle filspåner
1 porcelænssukkerkop
I skatolklappen:
2 sølvspiseskeer med bogstaver. På den ene I.C.W., på den anden S^{o}a.D. Kiøbenhavns Prøve
4 stk. teskeer med stempel m.i.
2 stk. do.
2 sølvknæspænder med jernkrans og torn
1 par tombaks skospænder
2 par metal do.
1 orlande snippert med bind
1 lommekniv og 1 lille fritbor
1 rød tegnebog med stållås
1 halvdaler seddel og 2 stk. 8te skilling billetter
1 lommekniv med proptrækker
3 små apotekerkrukker med poleresager
1 par stangbriller
2 små glas og 1 bomolieflaske
I skuffen nr. 1:
44 skilling i Dansk Kurant skillemønt og rigsbank ting for 6 sk.
3 messing bøjer og stumper til urkasser
Nogle små stykker jern til at dreje med, – mere småragelse
I skuffen nr. 2:
2 urkasser med 2 sølvringe
7 sølvringe til urkasser
1 messingbund til urkasse og 1 sølvurskive
3 små stykker sølv
I skuffen nr. 3:
8 sammenholdere af jern til stueure
I skuffen nr. 4:
2 fileskafter og 2 riveballer
1 messingurkassebund og nogle blymodeller til urnøgler
I skuffen nr. 5:
Nogle stk. små afdrejede hjul af messing
I skuffen nr. 6:
De førhen vurderede sølvskeer
2 savklinger
I skuffen nr. 7:
Nogle blymodeller til urkasseringe og nogle træmodeller samt den afdødes signet
I skuffen nr. 8:
2 file og 4 stk. jernragelse
I skuffen nr. 9:

Nogle messing- og kobbermodeller
I skuffen nr. 10:
11 procelænsurskiver og 4 stk. små urkæder
I skuffen nr. 11:
Nogle gamle dele af et lommeur og 1 gammel skildpaddessnustobaksdåse
I skuffen nr. 12:
1 urkasse af messing
4 stk. modeller
10 stk. porcelænsurskiver og
3 spindelfjedre
I skuffen nr. 13:
1 sølvurkasse med glas
1 do ufærdigt uden glas
1 skildpaddesurkasse med sølvring og stifter
7 sølvbøjler og 2 potaeser(?) og 2 små stykker sølv
14 stk. forskellige urglas
2 stk. skildpadde til urkasser
I skuffen nr. 14:
10 stk. urglas
I skuffen nr. 15:
1 snustobaksdåse med noget gammel sølv
I skabet i skatollet
Skuffen nr. 16:
1 messingbund og nogle urhjul
I skuffen nr. 17:
1 ikke-fuldfærdigt lommeur
I skuffen nr. 18:
1 messingbund og 1 ikke-færdig lommeur
I skuffen nr. 19:
Nogle spiralfjedersurvisere. Hjul og videre til ure
I skuffen nr. 20:
Nogle stk. urkæder
I skuffen nr. 21:
1 ikke-fuldfærdiget lommeur
2 små flasker
I papirskuffen:
1 liden trææske med gamle urhjul
1 messing cirkel
4 drilbor
9 forskellige sorter file
3 polerebørster
1 messingboringsbøsse
1 messingcirkel
3 små jernambolter
2 filskruer
3 drejestifter
1 træbræt med kasseret urmagerværk
1 forstørrelsesglas
3 hamre på skaft
2 do. uden skaft
4 stk. skrueurvisere
10 stk. drejejern
4 små polerefile
3 fileskafter
1 messingblæserør
2 små kurve
1 liden hammer
1 messingcirkel
1 polerefil
1 niptang
1 skrueblok
4 store file
1 par stangbriller
1 saks
2 linealer

1 skæreværk (skærekniv), vurd. til 50 rdl.
I øverste dragkisteskuffe:
1 sink (?) maskine med 2 løsdele (vurd. til 50 rdl.)
1 drejestål
1 do.
1 do.
1 indgribningsmaskine
1 stangkæde
1 punktmaskine
1 håndmaskine
1 poleremaskine
1 sav
1 stålpasser
4 stk. niptænger
12 stk. flade file
9 stk. halvrunde do.
2 stk. 3-kantede do.
12 stk. forskellige små file
10 stk. do.
12 stk. små polerefile
10 stk. do.
2 cirkler af jern
2 små hamre
1 stor filskrue
1 mindre do.
1 sporhage
1 skrueblok
2 polerebørster
1 klinkemaskine
5 drilskafte og 1 filskaft
2 blymodeller
1 tegnepen og 1 messingklyppel
4 messingplader til 8-dages stueure
10 uafgjorte hjul til 8te dages stueure
1 uafgjort viserværk
3 messingbomme
1 gl. skæreværk
I den anden skuffe:
1 par hvide uldne strømper
2 blå uldne tørklæder
2 rødternede do.
1 do.
2 blåternet do.
1 stk. lommeur
1 dug med fryndser
1 hørgarnsskjørt
1 gl. do.
1 do.
1 gl. do.
2 nøgler garn
I den 3die skuffe:
I en lille skuffe:
1 gl. hovtang og 1 ?
Noget gl. urmagerredskab
I en 2den lille skuffe:
8 grav(er)jern
3 polerejern
Noget gl. polereværk
I en lille æske:
4 vægtlodder
1 sav
1 bliksaks
11 forskellige jern og gamle file
3 glas (til lommeure)
1 sølvskive
1 glas blækhus
Noget
1 himmelseng med grønt omhæng (vurdering 40 rdl.)
1 blå- og hvidstribet olmerdugsoverdyne – 10 rdl.
1 hvid vadmels do.

1 blå og rød olmerdugspude
1 blå og hvid do.
1 hvid olmerdugs do.
1 vadmelspude
1 do. mindre
1 vadmelsvår
1 do.
1 rødstribet hovedpude
1 do.
1 do.
1 sengetop
1 jernbilægger kakkelovn (40 rdl.)
1 lænestol med 2 hynder
1 do. med do.
1 do. med gult betræk
1 træstol
1 stentavle
På et fast bord:
1 solskive
1 do.
1 ambolt
1 lille spejl
1 stk. kattunsgardin for en hylde over kakkelovnen
1 messingskammel
1 sort stenkrukke
2 gamle bøger
1 lille vægt
1 flisebord med krydsfod
På sengens himmel:
2 par karter
3 tene og et hjul til spinderok
1 gammel uldsaks
1 spigerbor eller drilbor
1 del almanakker og andet ragelse
1 krucifiks
1 stor kasse
1 messinglyseplade med saks

I DAGLIGSTUEN:

1 rødmalet klædeskab
Derudi:
1 stribet vest
1 do. trøje
1 blåstribet do.
1 hvidprikket nattrøje
1 hvid do.
1 stribet trøje
1 par grå bukser
1 par sorte mansketters do.
1 par grønne do.
1 par lådne do.
1 blå vest med 8 sølvknapper (10 rdl.)
1 blå do. med metal do.
1 grå og grøn do.
1 rød silke do. uden knapper
1 grøn kjole
1 blå do.
1 grå og grøn do. med 24 sølvknapper (20 rdl.)
1 blå rejsekappe og en do. pudevår (8 rdl.)
1 hvid bunden trøje
1 par hvide strømper
2 par Brannesseler
1 hvid bomuldshue
2 røde uldne do.
1 par hvide vanter
1 hat
1 hvid procelænssuppefad
1 glas vandflaske
1 hvid stentepotte

1 flødekande
1 do.
1 hvidt krus
3 hvid og blå spølkummer
3 par do. kopper
2 brun og hvid spølkander
3 par do. tekopper
2 dybe tallerkener
½ dusin flade do.
1 tinsuppefad
5 flade tintallerkener
1 messingdørslag
2 messingstager
1 lidet spanskrør med sølvbeslag
1 8te dages stueur med brunmalet hus (80 rdl.)
1 sav
1 mindre do.
2 stokke med benknapper
1 spejl i hvidmalet ramme
1 trævinkel
1 kobberhåndet fyrfad
6 stk. blylodder
1 kobberfyrfad på høj messingfod
1 fyrskatol (50 rdl.)
I skatolklappen:
I skuffen nr. 1:
1 tintallerken med 6 stk. urfjedre
I skuffen nr. 2:
2 stk. skilpadde
2 stk. tynde hår
7 stk. hårfjeder til urkasser
I skuffen nr. 3: intet
I skuffen nr. 4:
12 stk. korkpropper
I skuffe nr. 5:
1 lærebog og katekismus
I skuffen nr. 6:
1 vægt med lodder
I skuffen nr. 7:
5 små polereflasker med mere polertøj
I skuffen nr. 8:
Nogle stumper urfjedre m.m.
I skuffen nr. 9:
1 messingplade
I skuffen nr. 10:
2 oliesten
I skuffen nr. 11:
1 oliesten og nogle knapforme
I skuffen nr. 12:
2 messingpolerbørster, 8te tinmodeller til urkasser og klaverstrenge
I skuffen nr. 13:
15 små file uden skafter
I skuffen nr. 14:
6 blyforme til urkranse og nogle træmodeller
1 matematisk bog
I den øverste skuffe, nr. 1:
1 rødblommet silketørklæde
1 do.
1 blåt bomuldstørklæde
1 gl. sort og hvid do.
Nogle alen strømpebånd
2 stk. gl. halsbind
1 bomuldsnathue
I skuffen nr. 2:
1 rulle klæde
1 par uldne vanter
1 hvid bomuldshue
1 par uldne strømper
1 par do.
1 par opsprættede stribede ærmer

1 skive til et stueur
I skuffe nr. 3:
1 par hvide uldne ærmer
2 par strømpebånd
7 nøgler uldgarn
1 stk. zirtsvævet hjemmegjort forklædetøj 6½ alen (13 rdl.)
1 stk. do. 8 alen (16 (rdl.)
I skuffen nr. 4:
1 stribet skørt
Nogle stk. grønt uldent tøj
3 små nøgler bl. uldgarn
1 grøn- og brunstirbet skørt
1 rød ulden skørt
1 blåstribet uldent forklæde
1 gammelt linneds do.
1 læderpung med 92 stk. halve og 1 hel kobberskilling
2 stole med plydsbetræk
1 lysekasse
1 rødmalet træskab
1 blåmalet skab med dragkiste under
I skabet:
1 glaskaraffel
1 mindre do.
1 pægl flaske
1 større do.
2 grønne flasker
2 spidsglas
2 mindre do.
2 hovandsflasker (hovedvandsflasker)
6 stk. ølglas og 1 lille do.
I skuffen nr. 1:
12 stk. strømpepinde
I skuffen nr. 2:
1 beskrivelse med mere ragelse
I skuffen nr. 3:
1 lille æske
1 messingkridthus
I skuffen nr. 4:
1 papiræske med noget tøj
I skuffen nr. 5:
1 æske med ragelse
1 tobaksdåse
Spanskgrønt
I skuffen nr. 6:
11 stk. forskellige uldgarnsnøgler
I skuffen nr. 7:
Noget gl. messingragelse
I dragkisten:
I skuffen nr. 1:
1 blåstribet dug
1 blåtavlet tørklæde
2 hvid do.
1 stk. skørt
1 par lådne skindhandsker
1 gl. serviet
1 gl. klædessjal
1 blåstribet pose
1 bundt gammelt uldgarn
1 bundt rødt do.
1 stk. blåt tøj
Nogle klude og 1 hue
1 hue og 1 æske
I skuffen nr. 2:
1 sort fløjlsPompadour
1 do.
1 sort fløjlskyse
1 sort do. med rød tafts for.
3 sløjfer
1 stk. hvid bommesi
2 par halværmer
I skuffen nr. 3:
5 stk. hvide natkapper og do.

-hue
I skuffen nr. 4:
3 dukker hør
1 brunmalet dragkiste (50 rdl.)
I den første skuffe:
1 hvidstribet skørt
1 lyseblå damaskekåbe med 2 par sølvhager
1 sort stoffesskjorte
1 blå vadmelsskjørt
1 rød og gråstribet do.
1 sort stoffestrøje
1 rødstribet sirtses do.
Nøgle med uldgarn
I den 2den skuffe:
1 stk. linned, sirts 2 alen, sort og hvid kattun
1 rødt og hvidt tørklæde
1 do.
1 rød og blå do.
1 mørke og lyseblå bommesi do.
1 sirtses do. med bort
1 brunprikket silke do.
1 do.
1 do.
1 sort og blå do.
1 rødt og grønt do. 1 sort og hvid
1 rødt og brungrønt do.
1 blåt og rødhvidt bommesi do.
1 hvidprikket sirts do. med bort
1 mørk og lysblå do.
1 sort og hvid lue
1 par hvide vanter
1 par do.
1 par fingervanter
1 par gl. do.
1 par sorte fingervanter
1 hvidt halstørklæde
1 do.
1 do.
1 do.
1 do.
1 do.
1 strimmel
1 hvidt overtræk
3 stk. hvide halstørklæder
2 halskraver
6 stk. snipper
2 halsstrimler
1 hvidt fint halstørklæde
3 stk. hvide halstørklæder
1 krave
2 par mansketter
1 hvidt forklæde
5 stk. fruentimmerhuer
1 sort forklæde
1 blå trykket do.
1 do.
1 blåt do.
1 hvidt do.
4 nøgler uldgarn
2¼ alen brunt sirts med røde blomster
1 stk. sort og hvidt do., 8 alen
1 stk. mørkegrønt uldent tøj, 2 al.
1 stk. mørkeblå stribet do., 6 alen
I den tredje skuffe:
1 rød bunden trøje
1 do.
1 mørkerød do.
1 do.
1 sort vadmelstrøje
1 grønt snørliv
1 do. skaftet trøje
1 do. og gulstribet livstykke
1 blå ulden trøje

1 rød vadmelsskjorte
1 hvid bunden trøje
1 grøn do.
3 alen blåt vadmel
2½ stk. uldent klæde i et stykke
1 savskrue
I den fjerde skuffe:
1 stk. rødstribet uldtøj
1 par blå strømper
1 do.
1 do.
1 par sorte do.
1 lyseblå vadmelsskjorte
1 rød og grøn arbejdsdo.
1 grøn arbejdsskjorte
1 rød do.
1 sort do.
1 læderpude
1 lædertrøje
1 par læderbukser
1 blåstribet livstykke

I FOLKESTUEN:

1 fyrretræs bord
1 do. skammel
1 do. bord på krydsfod
1 træstol
1 stor bilæggerkakkelovn (50 rdl.)
1 rive med skaft
Nogle blymodeller og træpinde
1 to-lispunds bismer
1 drejelæg med 10 jern
1 lille jernmukkert
1 hammer

Gravkors fundet ved norddiget på Jørsby Kirkegård: Karen Pedersdatter. Født i Jørsby den 5. juni 1804. Død den 27. april 1873. Niels Heedes naturlige arvinger gjorde indsigelse imod, at han gav Peder Lassens datter Karen et sølvhovedvandsæg. Hun er stammoder til den lange række af sognefogder, der indtil vor tid beboede matr. 11.

2 messing
2 jernpander
2 slibestene
2 sønderslagne do.
1 stok med benknap
1 tinbakke med nogle sorte glas
1 lille skammel
1 skak sengested med omhæng (skak, dvs. skæv, skrå)
Derpå:
1 blå- og hvidstribet olmerdugsoverdyne
1 gul- og hvidstribet dyne
1 rød- og hvidstribet do.
1 sortternet vadmels do.
1 gammel blåstribet olmerdugs do.
1 blå- og hvidstribet olmerdugshovedpude
1 rød- og hvidstribet do.
1 gammel rød- og hvidstribet do.
1 anden do. med hvid overtræk
1 hørgarnslagen

I ET LILLE MØRKT KAMMER:

1 ølfjerding
1 jerngryde
1 rød kiste
2 sorte gryder

I ET SENGEKAMMER:

1 stolpeseng
Derpå:
1 rød- og hvidstribet olmerdugsoverdyne
1 blåstribet olmerdugs do.
1 blåstribet bolsters do.
1 rødstribet bolsters do.
1 rødstribet olmerdugs lang hovedpude
1 do. kort
1 blåstribet lang olmerdugs do.
1 blåternet pude
1 pude med lærredsbetræk
1 rød- og blåstribet tæppe
1 lille pose uld
1 taburet
1 jernbilæggerkakkelovn
1 fyrretræsmadskab
Derudi:
2 halvpot flasker
1 do.
1 pot flaske
2 potillier (bouteiller)
3 do.
1 kobbertragt
1 blækkrus
3 jern
2 røde fade
3 store mælkefade
2 do.
Nogle sønderbrækkede stentallerkener
1 rivejern (Riviern)
1 sort lerbøtte
3 lerfade
1 sort stenkrus
1 stenkammerpotte
3 store fade
1 stengryde
1 rød lerkrukke
1 stor gryde
1 par

1 fyrretræsslagseng
3 do. æsker
3 små løb (halmkurve)
3 sorte kar
1 kerne

I MANDEKAMMERET:

1 par kværne i brug
5 stk. såbøtter
4 kar
2 baljer
2 solde
1 timse
1 sold
2 løb (halmkurve)
1 kornskæppe
1 garnvinde
1 haspetræ
1 ølfjerding
2 grynottinge
1 gammel drikketrug
2 melposer

I KØKKENET:

1 ildklemme
1 kobberthekedel
1 mindre do.
1 gammel do. uden bund
1 messingfyrbækken
1 jernskorstensplade med skuffe
1 ildpuster
1 knippelstok
1 blåtavlet lærredspose
1 rist
1 træfad (eller træfod)
1 lille kobberfyrfad
12 stk. forskellige potter
1 skammel
4 potskeer
3 kurve
1 strippe
1 strippetrug
1 smørtrug
1 tinlyseform

I EN LANG GANG:

1 vaffeljern
1 godrådjern
2 skruer
1 hakkebræt
1 par smedebælge
1 lille ambolt på blok
1 forhammer
1 mindre hammer
2 økser
4 små smedetænger
4 jernforme
1 fjerdingsgruekedel
Noget ovntømmer

PÅ LOFTET:

1 trævan(d)kande
1 gammel kiste
Derudi:
2 blårgarnssærke
2 do.
2 do.
2 do.
1 do.
4 do. skjorter
5 blårgarnslagner
1 do.

1 dug
6 alen blårlærred
1 stk. tavlet overtræk
1 alen stribet do.
1 lærredstrøje
1 stor tønde med trækul
4 stk. fiskeskæl til urkasser (?)
1 vinduestrappe
1 fjerding med fyld
3 fjerdinger
4 ølfjerdinger
2 rødmalede tejner (madkasser)
2 spinderokke
1 fustage med 4-5 skp. malt
1 gammel grynløb
1 mindre do.
1 gammel strippe
3 gamle sorte gryder
4 små poser med uld
4 do. med lidt korn
1 fjerding med låg
1 otting med jernbånd
1 stor kasse
1 fustage
1 stk. lådden skind
Nogle tørv
1 bordblad
1 gammel tjæretønde
Nogle stumper fjæl
1 sold
1 løb
2 kakkelovnsrammer
Noget træbrænde
1 kvantum fladtørv og skottørv
1 lille rødmalet skrin
Derudi:
1 drejlshåndklæde
1 hørgarns særk
1 do. skjorte
1 dug
2 hørgarnslagener
1 kiste med lås og nøgle
Derudi:
1 skindbælte
1 ny vadmelsvams
1 vadmelssærk
7 alen stampet tavlet tøj
1 blåtavlet overtræk til en pude
1 blå snøreliv
1 stribet fruentimmertrøje
1 blå vadmelsskjorte
1 stribet fruentimmertrøje
2 barkede skind
1 skind snør(e)liv
2 stk. gammelt linned
1 dynevår
2 knipper blårgarnsnøgler
2 røde klauser uldgarn
6 klauser sort do.
3 benstykker
2 får med tre lam
1 sort gimmer
1 hvid do. med en sort plet på ryggen
2 oste
7 høvle

Da således boets effekter var vurderede blev vedkommende, nemlig de testementariske og de naturlige arvninger enige om at gøre samme i penge ved offentlig auktion, hvilket de anmodede herredsfogden om at publicere såvel ved . . . som i Viborg, Randers og Aalborg aviser til

afholdelse den 20. maj og følgende dag, og var vedkommende endvidere enige om, at konditioner affattes således, at de købende erholder kredit, når de køber for over 50 rdl. til 11. december d.a., men de der køber mindre til 6 ugers dagen, og antog vedkommende herredsfogden til inkassator.

Tre styk dokumenter, som fandtes i den afdøde Niels Heedes skatol, blev under konvolut forseglet i herredsfogdens værge, indtil sagen om Niels Heedes oprettede testamente er pådømt og afgjort. Ligeledes afleverede Jens Poulsen til herredsfogdens bevaring og faldne renters opkrævning den ham ved registreringen overleverede obligation ud-

Det danske urmuseum i Århus (Den gamle By) oplyser, at et standur i 1957 med signaturen: Niels Heede/Jordsbye/Nr. 34, var i privateje i Århus.

Nogle ure er mærker Niels Sörensön, andre Niels Hede (eller Heede) og atter andre Niels Sörensön Heede. Det er dog klart, at disse forskellige signaturer dækker over samme mester, idet et lommeur på skiven er mærket: Niels Heede a Jordsbye, mens det indvendigt er mærker: Niels Sörensön a Jörsbye. Et par ure er utilstrækkeligt signeret, men har til gengæld været i familieeje indtil vor tid. Grunden til disse bemærkninger er, at en anden mester ved navn Niels Jensen Heede (1794-1862) undertider er blevet forvekslet med Niels Sørensen Heede selv af kompetente folk.

stedt af Ole Nielsen Boier, stor 850 rdl. s. v., som ved Niels Heedes testamente var begavet til hans og hans hustrus arvinger.

Jens Poulsen blev overleveret nøglerne til boskaberne og pålagt at holde det vurderede indtil han atter det ved auktionen udbringer. Dog blev skatollen og skænken, hvori den afdødes redskaber findes efter vedkommendes overenskomst forseglet af herredsfogden, efter at den Jens Poulsen leverede nøgle igen deri var indlagt. Krigsråd Deigård mødt på sine mandaters vegne reserverede derpå Højesteret til at påstå såvel sterwbohuset med påstående grund og fortog som de af Jens Poulsen opgivne gaver, to sølvlommeure og nogle sølv- og guldmønter til sin tid ind under boets værdier, såfremt sagens udfald blev til fordel for de fødte arvninger. Deigård bad skifteretten i særdeleshed at holde Jens Poulsen ansvarlig de nævnte gaver og for sterwbohus for mangler, der kunne tilregnes ham.

Woetmann reserverede Jens Poulsen adviseret med hensyn til de af procurator Deigård nævnte ting og bemærkede, at Jens Poulsen ikke påtog noget ansvar på tingenes tilskadekommen og fjernelse for fremmeds tyvehånd og ulykkestilfælde betræffer. Men han lovede, at han ikke ville fjerne nogen af de vurderede og registrerede ting eller nogen af de ting, et ur og de ved registreringen opgivne guld- og sølvpenge, der savnes.

Herredsfogden anså sig for tiden inkompetent til at afgive videre tilhold end sket var, og forretningen blev sluttet og med underskrift bekræftet.

Datum

Møller *Jens Poulsen med ført pen* *Jens Roesen*

Jens Nielsön *Deigaard* *Woetmann*

Som vidner og vurderingsmænd:

Laurits Toft *Niels Christensen*

Lærerløn og undervisning i Helligsø Skole 1818-1898

Af OLAF NØRGAARD, Skivevej 9, Holstebro

I en artikel i årbogen 1984 er der givet en kort oversigt over Helligsø Skoles historie siden 1816, herunder størrelsen af den tilhørende skolejord og indretningen af de skiftende bygninger. Desuden er der givet en kort biografi over lærerne 1818-1939.

I dette afsnit vil der blive fortalt, hvad der vides om lærernes løn og om undervisningen i tiden 1818-1898.

Lærernes løn

En stor del af indtægterne stammede fra dyrkningen af de under skolen hørende jordlodder. I regnskabsprotokollen oplyses størrelsen og beliggenheden af disse.

En jordlod omkring skolen: 9½ tønde land
En udmarkslod, Oddersholm: 1 tønde 6 skæpper land
En hedelod i Vestervig Sogn: 3½ tønde land
En englod, et søskifte og en græsningslod på Draget

Denne jord var tildelt skolen ved udskiftningen, altså før 1818. Skatterne blev betalt af skoledistriktets beboere, der også udførte markarbejdet med egne heste og redskaber.

Hvad jordlodden kunne føde af husdyr, oplyses første gang i en beretning fra 1816, altså før flytningen af skolen. Det synes at være konstant i hele den undersøgte periode.

1816: 2 køer, 2 kvier, en kalv og 10 får
1838: 3 køer, en gris, en kalv og 10 får
1880: 3 køer, en kvie og 4 får

Efter skoleloven af 1814 krævedes en jordlod, hvorpå der kunne holdes to køer og seks får. Læreren fik altså en noget større løn, end loven

krævede. Skoledistriktets beboere søgte flere gange at få lempelser i deres ydelser til gengæld, men skoledirektionen nægtede at gå med til dette.

Af naturalier fik læreren følgende:

Rug: 4 tønder 7 skæpper: pengeværdi 30 rigsdaler
Byg: 31 tønder 4 skæpper: pengeværdi 139 rigsdaler
Brændsel: 45 læs mosetørv: pengeværdi 49 rigsdaler
Furage: 64 lispund hø, 192 lispund halm: pengeværdi 24 rigsdaler

Således som ydelsen er angivet her med omregning til pengeværdi efter kapitelstakst, er den indført i den gamle offerbog for alle årene 1866-1897. For årene 1818-1865 findes ikke noget samlet regnskab, kun spredte henvisninger til enkelte poster. Det er rimeligt at regne med, at ydelserne for denne periode har været af samme størrelse som ovenfor nævnt, fordi denne størrelse næsten falder sammen med, hvad der kræves i skoleloven af 1814.

En ikke uvæsentligt del af lønnen var fribolig i den store, moderne og solide skolebygning. Læreren boede her bedre end de fleste af skoledistriktets beboere.

Vedligeholdelsen hvilede på kommunen, og der skal her fra kommunerådets forhandlingsprotokol nævnes nogle tal, der viser, hvor grundig vedligeholdelsen var.

28. april og 12. december 1873: Udsprækning, afpudsning og kalkning. Nye vinduer til dagligstuen og skolestue, og gipsning af »fredsstuen«.
7. april 1875: Gipsning af storstuen.
28. maj 1877: Hovedreparation af skolen med bl.a. gipsning af dagligstuen, indretning af børnekammer og mælkekælder.
21. januar 1878: En vindovn til dagligstuen.
20. marts 1879: Licitation over en tilbygning til laden, 9 alen lang.
8. februar 1881: En kulovn i stedet for den gamle bilægger, sandsynligvis ikke til privatboligen, men til skolestuen.

I sommeren 1885 flyttede læreren op i den nye skolebygning ved kirken. Man skulle ikke tro, der var brug for vedligeholdelse her, men der forekommer alligevel enkelte poster, både før og efter branden 1894.

Foruden indtægter ved landbruget og gratis husly havde læreren nogenlunde faste og sikre indtægter i form af »offer og accidentser«.

Det var dels de regelmæssige højtidsofre ved jul, påske og pinse, dels de uregelmæssige ved bryllupper, barnedåb, konfirmation og begravelse. Alle disse indtægter er omhyggeligt indført i den flere gange omtalte offerbog, hvorfra der skal hentes nogle tal.

1835: 32 rdl.	1870: 45 rdl.
1840: 37 rdl.	1880: 174 kr.
1850: 31 rdl.	1890: 182 kr.
1860: 66 rdl.	1895: 204 kr.

Som det ses, er tallene nogenlunde konstante fra år til år, dog med en stigende tendens fra 1835 til 1895. Svingninger opad kan forekomme, i reglen ved store bryllupper hos de velhavende. F.eks. var der i året 1858 en indtægt på 93 rdl. Dette skyldtes bl.a. et bryllup på Helligsøgård, der alene gav et offer på 24 rdl.

Offerbogen begynder i 1835. Vi ved dog lidt om offerets størrelse også før dette år. I den tidligere omtalte indberetning om Helligsø Skoledistrikt oplyses, at offer og accidenser i 1816 var 25 rdl.

Under opgørelsen af lærerens samlede løn gør vi igen brug af regnskabet fra offerbogen 1866. I dette år havde læreren følgende indtægter:

Skolepenge af 56 børn á 3 mark: 28 rdl.
Kirkesangerløn: 10 rdl.
Som kirkebyens skolelærer: 10 rdl.

De nævnte tre mark skolepenge for hver elev har læreren fået siden 1856. Hvor længe, han har fået kirkesangerløn, vides ikke, men løn som kirkebyens skolelærer har han i hvert fald fået siden 1831. Dette år bliver der nemlig til skoledirektionen indsendt en klage over, at der ikke bliver ringet med kirkeklokken. Skoledirektionen påbyder da, at skolekommissionen skal tilbageholde otte rdl. af lærerens løn, indtil der igen bliver ringet regelmæssigt.

Der kan efter ovenstående ikke herske tvivl om, at de to lærere var blandt de højest lønnede i sognet, kun overgået af præsten og et par af de største gårdmænd. En tydelig illustration af dette forhold får vi ved at sammenligne de økonomiske vilkår for læreren med vilkårene for den landmand, der i 1886 købte matrikel nr. 2 a med den påstående solide og velvedligeholdte, men tomme skolebygning for 8.000 kr.

Både læreren og husmanden måtte selv købe besætning og småredskaber som leer, skovle, grebe, men dermed hører også ligheden op.

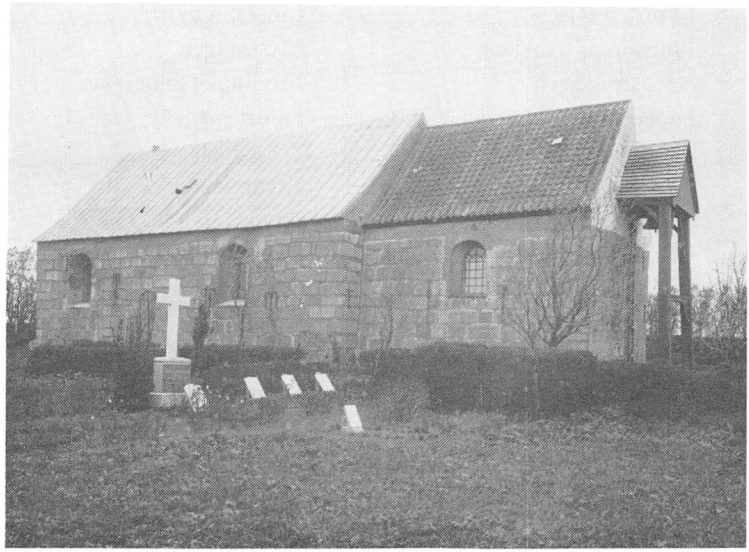

Helligsø Kirke, fotografi fra ca. 1915. Hvis vi tænker os marmorgravstenene og hækkene fjernede, vil den se ud som dengang, Peder Hvidberg og Niels Christensen ringede med klokken.

Læreren havde ingen udgifter til heste og markredskaber. Husmanden måtte selv anskaffe begge dele. Læreren betalte ingen grundskatter, det gjorde husmanden. Husmanden måtte selv betale udgifter til vedligeholdelse af avlsbygninger og privatbolig, læreren var fri for dette. Husmanden havde kun indtægter ved landbruget, læreren havde en fast indtægt, der i 1886 beløb sig til ca. 1.000 kr. årligt.

For at sammenligningen kan være retfærdig, må det anføres, at kun læreren havde haft udgifter til uddannelsen. Da uddannelsen dengang var på tre år, kan disse udgifter ikke have været ret store.

Lærerens formueforhold og møbleringen af hans bolig

Herom får vi oplysninger ved et skifte, som Peder Hvidbjerg lod afholde 10. oktober 1838, da han efter sin første kones død ønskede af gifte sig igen. De enkelte genstande anføres her, retskrivningen er moderniseret. Ved læsning spaltevis er rækkefølgen som i skifteprotokollen, og vi kan følge vurderingsmændene på deres vandring gennem stuerne til køkken og bryggers.

1 bord, 3 stole
1 messingfyrbækken
1 do. strygejern
1 spejl
2 kobbertragte
1 lyseplade, 1 hegel
2 par gamle karter
1 kakkelovn
1 foldeseng
9 hornskeer
1 bismer
2 rokke
1 lille bord
1 lille vægt, børste
1 garnvinde
1 stenmunk
6 fade
1 fyrfad
1 messingtang
1 lille rødmalet bord
3 egestole med betræk
4 flasker, 4 glas
6 vinglas
5 sølvspiseskeer
14 teskeer, 1 sukkertang
1 par kontorkopper
1 flødekande, 1 sukkerskål
1 ølkrus m.m. stentøj
3 hvide fade
1 messingmorter
2 lysestager
1 rødmalet foldeseng
1 stort spejl
2 dragkister
1 skab med klokhus
1 kaffekande, 1 tepotte
6 hvide tallerkner
6 tekopper
5 skilderier
1 kaffekværn
1 kaffekedel
1 rødstribet dyne
1 hvid do.
2 puder
1 lille tohjulet vogn
1 kobberkedel, mindre
1 kærne, 1 flødebøtte
2 øltønder
1 tragt, 2 tøndestole
10 fade, 1 bøtte
1 tinfad
5 spande, 5 kar
1 bord, 1 sengested
1 sortstribet dyne
1 grønstribet do.
2 lagner
½ dusin knive og gafler

Småredskaber fra stald og lade som grebe og skovle er udeladt, besætningen er anført i begyndelsen af denne artikel.

Det hele var vurderet til 198 rdl., men dette tal siger ikke ret meget om formuens størrelse, da man ved skifter altid vurderede meget lavt. I boet var der desuden 2 obligationer, nemlig en på 250 rdl., og en på 100 rdl. Læreren har altså været i stand til at spare op.

Da Peder Hvidberg var død i 1867, fik enken tilladelse til at sidde i uskiftet bo, og hun lod da ved en auktion, afholdt på skolen 15. juni

Standur, fremstillet af urmager Søren Marcussen Maaberg 1833. I familien Nørgaards besiddelse; traditionen fortæller, at det er kommet fra »æ gammel skuel«. Det må så være købt på auktionen 15. juni 1867.

1867 bortsælge tre køer, otte får med lam, nogle avlsredskaber, to kakkelovne, et chatol, skabe og en del andre løsøregenstande, henhørende under ind- og udbo. Denne auktion indbragte 372 rdl., altså næsten dobbelt så meget som vurderingssummen fra 1838.

Selve auktionsprotokollen er bortkommet, og vi ved derfor ikke, hvor de enkelte genstande er havnet. Det meste er sandsynligvis gået til grunde, der er dog en undtagelse.

På nabogården »Øster Helligsøgaard« har siden 1880, sandsynligvis endnu længere, stået det her afbildede sjældne ur, fremstillet af Søren Marcussen, Maabjerg. Det har altid været kaldt »Æ klokhus«, og traditionen fortæller, at det er kommet fra »æ gammel skuel«. Det er sandsynligt, at vi her har det »skab med klokhuus«, der i 1838 stod i Peder Hvidbergs storstue.

Undervisning

Efter skoleloven af 1814 skulle der afholdes eksamen to gange årligt, i april og oktober, i overværelse af skolepatronen, skoleforstanderen og sognepræsten. Vi er så heldige, at der i præstearkivet for Helligsø-Gjettrup er opbevaret eksamenslister for 1815-1833.

Vi tager listen for 19. april 1819, sandsynligvis den første eksamen afholdt af Peder Hvidberg. Der var da i landsbyskolen to klasser, den yngste klasse eller 1. klasse, hvor vi finder børnene fra syv til ti år, og den ældste eller 2. klasse, hvor alderen er fra ti til 14 år. Disse regler om fordeling efter alder blev dog ikke alt for strengt overholdt, der findes mange eksempler på børn i 11 og 12 årsalderen i 1. klasse, og i 2. klasse kan vi finde børn på 15, ja enkelte på 16 år. Den yngste klasse var af Peder Hvidberg delt i tre afdelinger, den ældste i to, og der forklares omhyggeligt, hvad der er læst i de fem underafdelinger.

Ældste afdeling i 1. klasse har læst: Indenad Balles lærebog, Prahls og Vilstrups lærebog, udenad Balles lærebog til femte kapitel to gange, katekismus to gange, salmer.

Til forstandsøvelser: Jørgensen, første del. Udenregning: Addition, subtraktion, multiplikation og division med tallene fra 1 til 10.

Midterste afdeling i 1. klasse har læst: Indenad katechismus, lærebog og Prahls fortællinger. Udenad: Katekismus mange gange. Lærebogen første kapitel fem gange, samt nogle salmer. Jørgensen første del. Regning: Addition og subtraktion med tallene 1 til ti.

De yngste i 1. klasse begyndte med at kende bogstaver, derefter

stave, og siden har de læst ABC og katekismus. De har også taget del i forstandsøvelser med de andre afdelinger.

Ældste afdeling i 2. klasse har læst indenad: Prahls og Vilstrups lærebøger, Justes håndbog, salmebogen og skrift. Udenad: Lærebogen to gange igennem, katekismus og bibelhistorie en gang og salmer. Forstandsøvelser med 1. klasse. Sammenskrift og bogstaver. Regning: De fire specier, inden- og udenad.

Yngste afdeling i 2. klasse har læste udenad: Lærebogen to gange til sjette kapitel. Katekismus to gange, salmer. Forøvrigt som ældste afdeling.

Der blev givet karakterer i syv fag: Indenlæsning, udenlæsning, forstandsprøver, skrivning, retskrivning, regning og religion. For hvert af disse fag blev der givet en karakter, skalaen var fra 1 til 5. Desuden blev der givet to hovedkarakterer for flid og opførsel; skalaen var her: mådelig, nogenledes, godt, meget godt, udmærket godt. Se eksamenslisten fig. 3, hvor der dog er givet karakter i tal for flid.

17. april 1820 komer der noget helt nyt:

»Af 2den Klasses 1.ste Afdeling have Nogle læst Geographie, Historie og Gramatik, skrevet Breve og moralske og historiske Afhandlinger, samt Quitteringer, Beviser, Obligationer og Skjøder, og Nogle have temmelig god Færdighed i at analysere, men i Almindelighed have de læst, idenad Justes Haandbog, Psalmebogen og adskillige Slags Haandskrivter. Udenad Catechismus, Lærebog og Bibelhistorie nogle Gange og endeel Psalmer, samt nogle Retskrivsnings Regler og noget af Danmarks Geographie, Skrivning efter Forskrivt og Dictamen. Stavning, især af saadanne Ord, der ligner hinanden i Lyd, men ere forskjellige i Mening. Regning, dels udaf Hovedet, de 4re Specier og Reguladetri, dels efter Regnebog. Øvelse i Sang.«

Erfaringerne med dette pensum må have været dårlige, vi finder det kun en enkelt gang i eksamenslisterne.

Den såkaldte »indbyrdes undervisning«, hvorved man forstår, at de ældre elever bistår læreren med undervisning af de yngre, var meget almindelig i Danmark på dette tidspunkt, og den blev også prøvet i Helligsø Skole. Efter at den havde været anvendt i 50 dage, afgav lærer Hvidberg 30. september 1823 en rapport, der fremhæver enkelte positive sider ved denne undervisning. Men han havde også gjort andre erfaringer, der fortjener at citeres:

»Erfaring har lært, hvormeget Forældrene ere imod enhver ny For-

andring ved Undervisning, og hvor ubesindigen de ofte bedømmer de heldige Forbedringer, der bliver gjorte. Man har derfor gaaet saa ubemærkt frem som mueligt, og tror der at have handlet klogeligen, da man ved modsat Forhold vistnok vilde have givet Anledning til haard og ubillig Dom over indb. Undervisnings Indførelse.«

Den indbyrdes undervisning synes at være blevet afviklet i løbet af få år. Fra 1828 nævnes sangøvelser og undervisning i gymnastik. En indberetning, der er dateret 1. maj 1836, fortæller om børnenes fremgang ved gymnastik og badning.

Den sidste eksamensliste er fra 16. april 1833, og der haves ikke flere oplysninger om undervisningen i Peder Hvidbergs tid. Den synes at have været grundig og omhyggelig, fuldt ud på højde med den tids krav.

På eksamenslisterne findes også oplysninger om antallet af skoledage det pågældende år. For ældste klasse ligger dette tal omkring 80 for vinterhalvåret og 40 for sommerhalvåret, for yngste klasse er det omvendt. På listerne findes også tal for forsømmelser; hvor store disse kan være, fremgår af nedenstående eksempler.

Eksamen 8. april 1824			*Eksamen 15. april 1828*		
alder	søgt	forsømt	alder	søgt	forsømt
14½	24	60	11½	59	25
14½	30	54	11½	40½	43½
13½	5	79	12	45	39
12	31	53	15½	37	47
12½	60½	23½	12½	20	64
12½	52	32	11½	41	43
12½	44½	39½	12	20	64
14½	43	41	11½	0	84

De to tabeller viser forsømmelserne i ældste halvdel af 2. klasse, altså skolens ældste elever. Som det var at vente, er det her, man finder de fleste forsømmelser, men de kan findes i alle afdelinger, selv hos de alleryngste. Disse forsømmelser må have været en betydelig hindring for en regelmæssig undervisning.

Om undervisningen efter 1867, da der kom en ny lærer, har vi ikke tilsvarende fyldige oplysninger. Her må vi nøjes med, hvad skolevisitatsprotokollen og de anvendte lærebøger kan fortælle.

Den første visitats er 10. november 1870. Her oplyser protokollen,

at børnene var godt bekendte med indenadslæsning og geografi, skrivningen var tarvelig, regning og retskrivning nogenlunde. Nogle bemærkninger om lærerens undervisningsmåde er delvis ulæselige og uforståelige.

8. november 1878. Helligsø Skole med 38 og 23 børn er en middelgod skole, fandtes bedst i religion, læsning og skriftlæsning. Lærer Christensen fik børnene med i religionen, og er vistnok en flittig og agtværdig mand.

Ved visitatsen 16. april 1883 lå lærer Christensen syg med tegn på lungebetændelse, og børnene blev eksaminerede af sønnen, lærer Christen Christensen, der da var lærer i Tvolm i nabosognet Ydby. Også her var provsten tilfreds med resultatet.

1. april 1887. Helligsø Skole og samme dag Gjettrup fremviste begge et meget tilfredsstillende resultat af de respektive lærere Christensen og Overgaards bestræbelser. Ingen skole i Danmark er måske forsynet med så rigeligt materiel som disse, fornemmelig Gjettrup, og der er grund til at påskønne sognerådets beredvillighed til at imødekomme lærernes ønsker i så henseende. Begge disse forstod godt at tydeliggøre børnene det læste med forklaring af billeder, globus etc.

Ovenstående oplysninger om skolens materiel kan suppleres med notater fra offerbogen. I 1878 noteres, at læreren har modtaget for papir til skolen fire kr., det følgende år har han modtaget to kr. til papir og penne til fattige skolebørn. I årene 1884-1891 forekommer regelmæssigt godtgørelse af udlæg til skolemateriel og skolerekvisitter, hyppigst 20-30 kr., men større og mindre beløb kan forekomme. At disse beløb ikke forekommer efter 1891 skyldes sandsynligvis ikke, at de da forsvinder, men at de kun har været notater til støtte for hukommelsen.

18. august 1890 er der ligeledes ros til både lærer og elever, men ved en visitats 29. april 1897, vistnok krævet af forældrene og skolekommissionen, er der dårligt resultat i alle fagene. Læreren synes at lide af en alvorlig åndelig svækkelse, muligvis fremkaldt af langvarig sygdom. Efter henstilling fra myndighederne søgte han afsked 1. januar 1898, forlod skolen straks derefter og døde 7. januar 1900.

Skolebøger og skolerekvisitter

Værdifulde oplysninger om undervisningens art og kvalitet får vi gennem de anvendte skolebøger og andre rekvisitter. I eksamenslisterne

1815-1833 og i sognerådets forhandlingsprotokol nævnes ufuldstændige titler og forfatternavne på disse bøger. Ved hjælp af disse sparsomme oplysninger har man i Dansk Bogfortegnelse kunnet finde frem til de fuldstændige titler, forfatternavne og i mange tilfælde også til udgivelsesår.

I lærer Hvidbergs tid nævnes følgende bøger:

N. E. Balle: Lærebog i den evangelisk-kristelige Religion.
A. F. Just: Haandborg for Almueskolen.
H. P. Prahl: Udtog af Bibelhistorien.
C. N. Vilstrup: Første Læsebog med Bogstav- og Stavetabeller.
C. N. Vilstrup: Anden Læsebog for Almueskolen.

Den nævnte »Jørgensen, første Del« må være en af Jørgen Jørgensens talrige Lærebøger til Anvendelse i Folkeskolen.

Mange af disse bøger nævnes allerede før lærer Hvidbergs tid, der er altså indtil 1833 ikke sket ret megen fornyelse. Om tiden 1834-1867 mangler vi desværre oplysninger. I efterfølgerens tid vokser antallet af skolebøger, og det har været formålstjenligt at inddele dem i grupper efter den tid, de bliver bevilget.

1872-1877:

Chr. Hansens Regnebog, I, II, III. Talrige udgaver siden 1862.

Chr. Hansen og R. Hørlyck: Billedlæsebog for Skole og Hjem. 1868-1869.

E. Løffler: De allerførste Begyndelsesgrunde i Geografi. 1872.

J. Pio og L. F. A. Vimmer: Dansk Læsebog for de lavere Klasser. 1869.

J. T. A. Tang: Fædrelandets Historie for Borger- og Almueskolen. 1859.

1879-1885:

M. A. Abrahamsen og E. Henningsen: Læsebog for Børneskolens yngre Klasser. 1879.

Johs. Holst: Skoleatlas, 1879 og Geografi til Skoleatlas. 1880.

A. O. V. Jensen: Læsebog for mindre Børn i Skolen og Hjemmet. 1865.

J. I. Kirkegaard: Hovedregningsskole til Klasseundervisning. 1883.

Joachim Larsen: ABC med 100 Illustrationer. 1880.

Joachim Larsen: Læsebog for Folkeskolen og Hjemmet. 1880-1881.

N. C. Rom: Kortbog eller nyt geografisk Atlas til Brug for Skolen og Hjemmet. 1882.

N. C. Rom: 100 Sange for Børn. 1884.

C. A. Thyregod og P. A. Holm: Skriftlæsningsbog for Skolen og Hjemmet. 1882.

I. Bondesen og A. Vestergaard: Ny Dansk Læsebog for Skolen og Hjemmet. 1891-1892.

Listen er ikke fuldstændig, idet der er bevilget bøger, hvis forfatter og titel, det har været umuligt at finde frem til, nogle gange på grund af utydelig skrift. Skolen abonnerede på »Illustreret Børneblad« og »Ugeblad for Børn«. Til anvendelse sammen med Gjettrup Skole er bevilget Skat Rørdam: Det nye Testamente og Salmonsens konversationsleksikon.

Af skolerekvisitter nævnes i lærer Hvidbergs tid: Sandborde, skrivekridt og tavler af træ. I Niels Christensens tid nævnes nye skoleborde, flere gange gymnastikredskaber, Krarup og Vilstrups Palæstina-kort, Vahls missionskort, kort over de to halvkugler, Europa-kort af Leonhardt, Danmarks-kort af Christiani, begge opklæbet på lærred og med stokke.

Det i forrige afsnit nævnte tellurium og »40 bibelske billeder« med kasse er bevilget 13. november 1884 og har sandsynligvis været anvendt i den gamle skole.

Sammeligning af udgivelsesåret med anskaffelsesåret viser, at lærer Christensen fulgte godt med i, hvad der udkom af nye skolebøger, og at sognerådet har været villigt til at bevilge disse. Der kendes ikke noget eksempel på, at læreren har ønsket bøger eller andre rekvisitter, og at disse ikke er blevet bevilget. Praksis viser altså berettigelsen af den ros, der blev givet lærer og sogneråd i skolevisitationsprotokollen 1887.

I større og grundige undersøgelser over skoleforholdene 1818-1898 berettes der om sendrægtighed med gennemførelsen af skoleloven 1814, om dårlige, ofte brøstfældige skolebygninger med dårligt udstyr, om dårligt uddannede og dårligt lønnede lærere med overfyldte klasser og om sparsommelige eller ligefrem gerrige sogneråd. I Helligsø finder vi intet af den slags; Helligsø Skole hævder sig smukt imellem datidens landsbyskoler, den må på alle områder tælles blandt de bedste.

Ovenstående undersøgelser må ikke betragtes som afsluttede. Det kan ses, at der er mere materiale til belysning af emnet. En grundig biografi af de to lærere kunde give værdifulde oplysninger. Til løsning af denne opgave kræves hjælp fra nogle af de to læreres efterkommere.

LITTERATUR:

Historisk Årbog for Thy, Mors og V. Han Herred 1984, side 77.
Helligsø-Gjettrup Kommunes Arkiv, Hurup.
Forhandlingsprotokol 1872-1891 og 1891-1923.
Landsarkivet, Viborg.
Helligsø-Gjettrup Præstearkiv.
Breve til Skolekommissionen 1815-1841
Skolekommissionens diverse dokumenter 1815-1841.
Provstearkivet.
Skoleregnskabsprotokol 1826-1842.
Skolevisitatsprotokol 1870-1934.
Skoledirektionens kopibog 1835-1838 og 1838-1845.
Hassing-Refs Herreders skifteprotokol 1832-1838 og 1864-1868.
Hassing-Refs Herreders auktionsprotokol 1860-1873.
Hassing-Refs Herreders sager til auktionsprotokol 1867-1868.
Dansk Bogfortegnelse, 1841-1858, 1859-1868, 1869-1880 og 1881-1892.
Joachim Larsen: Den danske Skoles Historie 1818-1898.

Et usselt liv

— *eller lidt om fattigfolk i gamle dage*

Af skolekonsulent ERNST JOHANSEN, Galten

I 1786 boede i Vester Hvidbjerg en ugift pige, Ane Marie Michelsdatter. Med sine 30 år var hun ved at være ude over den alder, da hun kunne håbe på en forbedring i sine forhold ved et heldigt giftermål. På nåde eller måske unåde måtte hun bo til leje hos en gift søster. I folketællingslisten for det følgende år betegnes hun under erhvervsrubrikken slet og ret som »fattig«.

Det kan vel ikke undre nogen, at hun greb chancen for lidt eventyr, da muligheden for det viste sig i skikkelse af en flot musketer, én af de hvervede udlændinge, tysker sandsynligvis.

Hvordan skal vi nu forestille os, at han kan have fundet vej til Vester Hvidbjerg? Ja, han kan måske for en tid have tilhørt Nykøbings lille garnison, eller han kan have haft en eller anden tilknytning til den afskedigede sergent Jordan, som på samme tid boede til leje i et hus i Hvidbjerg.

Det er gætterier, men den smertelige realitet var, at Ane Marie havde lidt skade af bekendtskabet. I foråret 1787 nedkom hun med en pige, som fik navnet Mariane. Ved dåben kunne Ane Marie så nogenlunde gøre rede for barnefaderens navn: Gottfried Kejl, og hun har også fået fat i noget med Fyn, men åbenbart ikke, at han har sagt Fyenske Regiment. På denne tid havde det kun navnet til fælles med øen, for det var garnisoneret i Viborg.

Held i uheld for Ane Marie var nu, at den fremmede soldat viste sig en smule bedre end de hvervede soldaters sædvanlige omdømme. Han gik ind på at gifte sig med Ane Marie og stod ved det, selv om den lille pige i mellemtiden var død, men måske har det spillet en rolle, at næste barn allerede var på vej.

Ved pinsetid 1788 bliver denne lille histories egentlige hovedperson, Ane Elisabeth Kejlersdatter eller Köhlersdatter, —

navneformen skifter fra tid til anden – hjemmedøbt på grund af svaghed. Det skulle ikke senere forfølge hende mærkbart, men lad os nu først i korthed følge familien Kejlers liv, så godt det lader sig gøre, for datidens kildemateriale er sparsomt, især når det drejer sig om fattigfolk.

Den næste gang, vi kan spore familien, er den bosat i Vils i Vejerslev sogn. I 1792 bliver nok en datter døbt her, og hun kommer til at bære det fremmedklingende navn, Anne Rosine. Om Johan Gottfried Köhler, som han vist egentlig hed, stadig har gjort tjeneste ved regimentet, vides ikke, men ved den følgende optegnelse – det er i folketællingslisten for 1801 – får vi at vide, at han er afskediget og nyder en lille pension. Familien boede da i Fjordgyden i Nykøbing blandt andre fattigfolk.

Kort tid derefter flyttede familien til Outrup, som skulle blive det endelige opholdssted. Allerede i 1804 optræder Johan Köhlers navn i fattigprotokollen for Tæbring-Outrup-Rakkeby pastorat med en indstilling til understøttelse, men det meddeles lakonisk, at han intet kan tillægges på grund af mange fattige i sognet. Det følgende år får han dog 2 skpr. rug og 1 tønde byg, og det bemærkes samtidig, at han er en gammel, skrøbelig krigsmand, som har ført et sædeligt levned.

Ane Marie døde i 1810, mens han selv levede 10 år længere. I kirkebogen står anført, at han var almisselem og blev 84 år. Det sidste er nu nok rent gætteri, for efter andre kilder at dømme kan han højst have været 70.

Nu skal vi følge de to døtres skæbne. Den ældste, Ane Elisabeth, var i 1812 blevet gift med en kun 20-årig daglejer ved navn Peder Christian Thomsen. De fik efterhånden flere børn og havde desuden Anne Rosine boende hos sig. Og nu kommer vi så til det prekære. I 1822 fik begge søstre med en måneds mellemrum en søn, og begge får navnet Johan. Den ugifte Anne Rosine skulle jo som vanligt ved dåben opgive en barnefader til sit uægte barn, og hun udlægger en karl fra Redsted, Niels Lauritsen Tornhøj. Men han har tilsyneladende aldrig eksisteret. Sikkert har Peder Christian Thomsen været far til dette barn også. Da drengen nåede til skelsår og alder, kaldte han sig hårdnakket Pedersen, selv om han egentlig var døbt Nielsen. Ved dåben tilføjede præsten kryptisk om Anne Rosine: Inderste hos Ane Elisabeth – holler i fælles.

Anne Rosine døde i 1927, og familien fandt ikke anledning til at

tage sig af hendes barn. Fattigvæsenet fik ham udliciteret til en husmandsfamilie, som nok kunne bruge et par ekstra hænder og en biindtægt.

Helt så ringe endda var det ikke at få sådan en dreng på kost. For en periode på 16 måneder blev der tildelt 5 tønder byg og 1 rigsdaler samt fritagelse for at yde noget til fattigvæsenet. Til gengæld skulle de så forsyne ham med konfirmationstøj.

Drengen var åbenbart her kommet i gode hænder. Om de også var kærlige, har vi ingen forudsætninger for at vide noget om, men præsten stiller ham som nr. 1 på kirkegulvet foran et par gårdmandsbørn og giver ham desuden skudsmålet: »En meget vel oplyst og guddelig dreng«. Også sidenhen førte han et skikkeligt levned og fik en række skikkelige efterkommere. Jeg er én af dem. Men hermed er han ude af sagaen.

Nu da Anne Rosine var død og drengen ude af huset, kunne man måske have forventet en stabilisering i de tilbageværendes forhold, men meget går værre end ventet, som der står skrevet i eddaen. I 1834 rejste Peder Christian Thomsen til Ørndrup og havde derefter tilsyneladende ingen forbindelse med familien. Han fik for øvrigt af præsten skudsmålet »mislig vandel« med på rejsen.

De fem børn, som Ane Elisabeth nu sad alene tilbage med, måtte naturligvis ud at tjene så hurtigt som muligt. I 1834 havde hun dog stadig tre at forsørge. Lidt efter lidt får vi gennem præstens skudsmål nogle sparsomme oplysninger om børnene. Om Ane, der rejser til Torp, kort og fyndigt: »Usædelig«. Om Thomas – ved konfirmationen: »Ringe kundskaber, af forsømt opdragelse, dog antagelig opførsel«. En del år senere rejser Jens til Nykøbing med prædikatet: »Slet opførsel«. Kun om Johan – den anden Johan – siges der noget positivt: »Antagelig kundskaber, vist megen flid og meget god opførsel«.

Hvordan kunne en fattig kone nu forsørge sig selv og tre børn på den tid? Ja, normalt vil det være vanskeligt at skaffe oplysninger om den slags, men i dette tilfælde kan retsprotokollerne hjælpe os noget på vej.

I 1835 optræder hendes navn for første gang i dem. Kort resumeret går de lange og omstændelige retsreferater med mange vidneudsagn ud på følgende: En mandag hen mod aften begiver hun sig østpå ud af Nykøbing efter at have opholdt sig der nogle dage. Hun vil ikke

nærmere ind på sit ærinde, men påstår at have opholdt sig ude om natten.

Uden for Dueholm træffer hun på en karl, Mads Soelberg, og falder i snak med ham. Noget efter går han tilbage til byen efter en flaske brændevin, og den nyder de så af i fællesskab. Derefter fulgtes de ud til nogle høje på marken, hvor hun tilstår ham »legemlig omgang«. Hun forklarer videre, at Mads derefter var faldet i søvn efter først at have kastet sit ur, en speciedaler samt nogle andre effekter fra sig. Disse ting havde hun betragtet som skøgeløn og var gået derfra med dem.

Mads Soelberg derimod påstår, at han aldrig har haft nogen legemlig omgængelse med hende, og at han er blevet udplyndret.

Retten tager hans forklaring til følge, og Ane Elisabeth idømmes 6 gange 5 dage på vand og brød, og hun skal desuden udrede den uhyre sum af 8 rigsdaler i advokatsalær.

Inden dommens afsigelse giver dommeren en kort beskrivelse af hende: »Hun er utrolig fattig, men får selv ingen understøttelse af fattigvæsenet, kun lidt til børnene. Hun indrømmer, at hun i nogen tid har huset en eftersøgt person, Claus Wolf, samt at hun sjældent opholder sig hjemme, men søger sit ophold på landet, hvor hun bedst kan«.

I 1839 er den gal igen. Sognefogeden, Anders Bækhøj i Outrup, skal af sin karl og Ane Elisabeth i fællesskab være frastjålet noget byg, men det kan der dog ikke føres bevis for, og de to tiltalte frifindes »på trods af deres i høj grad usædelige levned i hvilken anledning hun ofte om natten er trængt ind i Anders Bækhøjs gård«.

Naturligvis må de to dog alligevel udrede sagens omkostninger: 7 rigsdaler.

Det endelige og afgørende slag for hende falder ved en dom af 3. april 1843, efter at sagen har verseret gennem længere tid med afhøring af utallige vidner. Ane Elisabeth bliver her kendt skyldig i ikke mindre end 11 anklagepunkter:

1. *Ved nattetid af et kammer i gården Odgård stjålet en dyne og et lagen, der ikke er kommen til stede, men hvorfor erstatning 6 rdl. er frafaldet.*
2. *Mens hun var i arbejde i Damsgårds mølle, stjålet en pude, vurderet til 2 á 3 skilling, hvorfor erstatning ligeledes er frafaldet.*
3. *Vedgået at have frastjålet Anders Houmøller en økse og noget jern, som bestjålne dog ikke med bestemthed har kunnet genkende.*
4. *Frastjålet Ane Læhr noget plovjern af værdi 1 rdl.*

5. *Fra en plov på Hvidbjerg mark, hvis ejer ej vides, stjålet en skarøkse.*
6. *Hos Morten Glindborg stjålet noget hør og garn, tilsammen efter bestjålnes angivelse, omtrent 10 pund af værdi 6 rdl. 1 sk.*
   Dette tyveri er berøvet ved et om natten begået indbrud i et hus, der beboedes af to gamle, svage mennesker og et vanvittigt fruentimmer, idet tiltalte har nedbrudt væggen til det værelse, hvori kosterne fandtes, og som ved en gang var adskilt fra det, hvori familien havde sit sovekammer.
   Tiltalte har benægtet at have villet anvende vold til sit forsvar i tilfælde af overraskning, ligesom sådant ikke efter hendes personlighed lader sig forudsætte.
7. *Frastjålet Knud Aggerholm en jernstang af værdi 1 rdl.*
8. *Frastjålet konen i Kræmmerdahl et klæde, som hun siger at have givet Inger. Klædet er vurderet til 2 sk. courant og erstatning frafaldet.*
9. *Frastjålet Villads Dahl noget jern af værdi 2 sk. courant.*
10. *Frastjålet proprietær Brejnholt en lyngle af værdi 24 sk. courant og noget jern.*
11. *Solgt noget funden plovjern, hvortil ejer ikke vides.*

Hun angiver selv at være tilskyndet til tyverierne af en medtiltalt, Inger Nielsdatter, som også har aftaget og afsat kosterne. Denne er en noget berygtet kvinde, som tidligere er blevet idømt først et og senere fire års arbejde i forbedringshuset. Hendes nuværende opholdssted var fattighuset, hvor hun til stadighed havde været under tilsyn af politiet.

Dommeren anfører om Ane Elisabeth Kejler, at hun er meget drikfældig og i det hele har et meget ufordelagtigt vidnesbyrd, men en formildende omstændighed er, at hun må antages at have været under kraftig indflydelse af Inger Nielsdatter, som er »en i høj grad snedig quinde«.

Minimumsstraffen for voldsomt indbrud, som punkt 6 henføres til, er 6 år, men da de øvrige forhold ikke skal være uden indflydelse på dommen, bliver denne 7 års tugthusarbejde. Inger Nielsdatter slipper med 5 år i forbedringshuset, da hun nu kan dømmes for hæleri.

Som sædvanlig skal de udrede sagens omkostninger samt nogen erstatning til Morten Glindborg – i alt 20 rdl. – og de skal falde inden 15 dage.

Ane Elisabeth bliver så ført til tugt-, rasp- og forbedringshuset i Viborg, men dermed er hendes fortrædeligheder ikke helt til ende.

I 1846 søger Peder Christian Thomsen om skilsmisse. Det var på den tid i hvert fald hos almuen noget ganske usædvanligt og kunne være en langvarig proces, men da Ane Elisabeth indvilger, kan skilsmissen træde i kraft et halvt år senere.

Peder Chr. Thomsen, der tjente på Dueholm, var nu fri og kunne året efter gifte sig med en enke, Maren Pedersdatter.

Det oplevede Ane Elisabeth dog sandsynligvis ikke, for så vidt det kan spores, var hun da død i tugthuset.

Før flugtruterne

En dramatisk august-dag i Han Herred

Af BENT ROLIGHED, Havevej 19, Fjerritslev

For nylig vistes i dansk TV en engelsk serie om flugtruter gennem det besatte Europa under 2. verdenskrig. Skønt det ikke blev nævnt, havde også Danmark sådanne flugtruter, der blev til hjælp for omkring 100 allierede flyvere – vel at mærke i krigens sidste måneder eller år. For de flyvere, der overlevede en nødlanding eller en nedskydning i krigens første tid, gik der ingen vej tilbage. Hvordan blev deres skæbne?

I det følgende berettes om, hvad tre engelske flyvere oplevede i deres maskine over Nordjylland en formiddag i 1940, om en hasarderet nødlanding ved Vust, og hvad der siden hændte.

Beretningen bygger især på oplysninger fra piloten John Oates, men også på, hvad folk endnu husker, og hvad i øvrigt den tids dagblade måtte skrive om et angreb på Aalborg Lufthavn.

Om morgenen den 13. august 1940 var der travlhed på luftbasen Watton ca. 100 km. nordøst for London. 12 stk. Bristol Blenheim lette bombere fra den 82. eskadrille fik motorerne varmet op, mens mandskabet en sidste gang kontrollerede og afprøvede instrumenter og udstyr. Kl. 8.30 rullede maskinerne hen over startbanen, gik i luften og var snart ude over Nordsøen på vej mod Aalborg. Senere fik en af maskinerne motorvanskeligheder og vendte om, men de 11 fortsatte støt deres kurs.

Det forestående angreb havde været planlagt til udførelse på et tidligere tidspunkt, men det var blevet udsat på grund af dårligt vejr. Så var tiden gået til den 13. august, og nu var vejret ideelt, idet udsigten for Nordjylland lød: temperatur op til 22 grader, let brise, overskyet med senere opklaring og lidt sol.

John Oates var pilot i det fly, der var mærket T 1889. Foran i maskinen sad også observatøren Murphy Biden, og bagest i tårnet, der

ragede op et stykke foran haleroret, sad skytten, som hed Graham. Topfarten var 475 km. i timen, og efter godt et par timers flyvning gled flyene ind over den jyske vestkyst ved Ringkøbing med kurs nord-øst.

Allerede her begyndte vanskelighederne, da en tysk luftpost observerede flyene og hurtigt gættede, at målet var Aalborg. Og den 13. august var netop »Ørnedag«, den dag tyskerne begyndte deres store luftoffensiv mod England, og da Aalborg Lufthavn også blev brugt til dette formål, var det væsentligt for tyskerne, at start- og landingsbaner her var intakte. Der gik derfor kun få øjeblikke, før den tyske melding om overflyvning af kysten var modtaget i Aalborg, hvor dernæst alarmen lød, som kaldte tyske flyvere til deres Messerschmitt-jagere og andre til bemanding af luftværnsskyts.

Uvidende herom fløj imens de 11 maskiner videre. Ved Gøttrup Strand i Han Herred gik en karl og arbejdede med at stakke hø, som var slået på grøftekanterne. Det var dengang et godt vinterfoder til hestene. Pludselig hørte han lyden af mange maskiner i luften, og selv om han ikke så dem, vidste han straks, at den lyd kom fra engelske maskiner, og hans første tanke var, at de var på vej mod Aalborg. På Himmerland gik på samme tid en karl og satte neg sammen på marken, han så flyene med nord-østlig kurs, og også han anede straks, at Aalborg var målet.

Da klokken var ca. 11.30 var englænderne over byen, og en halv snes bomber var kastet over lufthavnen, men RAF-flyene blev straks angrebet på det voldsomste. Fem af maskinerne blev skudt ned af luftskyts, og de øvrige af Messerschmitt-jagere. Længst klarede T 1889 sig. Det var der, John Oates var pilot, og han fortæller herom:

»Vi blev ramt af luftværnsskyts. Derved blev radio og det interne samtaleanlæg ødelagt, og det så ud til, at skytten var dræbt. Jeg lod maskinen falde, indtil vi var ganske nær jorden, men så snart jeg igen rettede den op, blev vi ramt af en byge af projektiler. De næste 20 minutter var meget spændende, idet vi fløj ganske lavt nær jorden, for at vore forfølgere skulle have svært ved at se os og få indstillet på korrekt sigte«.

John Oates var altså nu uden radioforbindelse med hjemmebasen og med eskadrillens leder Wing Commander de Virac Lart, ja, selv den interne kommunikation var afbrudt, så han handlede helt på egen hånd, da han kæmpende styrede sit fly lavt henover Vendsyssel og Han Herred.

Her blev mange mennesker overraskede, ja næsten chokerede af den voldsomme motorlarm og den hæftige skydning, og adskillige søgte tilflugt i kældre, eller hvor der ellers var dækning af finde, mens andre ikke kunne løsrive sig fra at følge flyvernes kamp på liv og død. Et øjenvidne fra Klim fortalte til Fjerritslev Avis den 15. august 1940, »at den engelske Maskine gik ganske lavt, næsten nede ved Hustagene«, og »den ene maskingeværsalve fulgte efter den anden«, og iagttagere, der havde begivenhederne lidt mere på afstand, fortalte om, hvordan den store engelske maskine under alle sine manøvrer blev skarpt forfulgt af de to mindre tyske maskiner. Hvor vanskelig situationen var for John Oates forstås, når man erindres om, at de tyske jageres topfart var omkring 600 km. i timen, og at deres bevæbning ligeledes var overvældende.

T 1889 var efterhånden blevet stærkt beskadiget. Graham var chokeret og sad som livløs, Biden var såret i ryggen og ligeledes chokeret, Oates fortæller:

»For Graham og Biden må det have været forfærdeligt, idet de blot kunne sidde og vente. Jeg selv have alt for travlt til overhovedet at tænke. – Endelig nåede vi kysten og fløj ud over Nordsøen. Men på det tidspunkt var vi stærkt beskadiget. Motoren på venstre vinge fungerede ikke, og brændstofbeholdningen var utilstrækkelig, fordi tankene var beskadiget. En tur over Nordsøen i gummibåd uden radio var ikke tillokkende, så jeg valgte i stedet at vende om og foretage en nødlanding«.

Kører man ad den gamle hovedvej gennem Vester Han Herred, vil man lidt før Vust passere en plantage. Nord for vejen og mellem plantagen og Barkærvej var der engang en åben plads, som Oates valgte til sin nødlandingsbane. Så varsom som muligt lod han maskinen få føling med jorden, men alligevel pløjede den sig gennem et jorddige, væltede en række kornneg på marken, og med knust understel lagde den sig endelig til hvile, idet kroppen brækkede over netop på det sted, hvor Graham sad i sit skyttetårn. Han slap uskadt.

Der var folk i Han Herred, som gned sig i øjnene over det syn, de her så, ja, der var blandt de første tilskuere adskillige, som her for første gange i deres liv så en flyvemaskine på jorden. Men man besindede sig hurtigt. Fjerritslev Avis skrev bl.a.: »tililende fik Flyverne hjulpet ud af Maskinen. Falck fra Fjerritslev blev alarmeret, og de to saarede engelske Flyvere blev ført til Fjerritslev Sygehus, mens den

tredie blev ved Maskinen, indtil de tyske Myndigheder naaede frem«.

Når man nu så mange år efter læser »den tredie blev ved Maskinen, indtil tyske Myndigheder naaede frem«, vil man let tænke, hvorfor hjalp man ham dog ikke, hvorfor skjulte man ham ikke? Men inden man fælder den hårde dom her, må man endnu engang erindre, at situationen var helt anderledes i begyndelsen af krigen. Vi var som molboerne, der ikke kunne finde deres egne ben, og kun et fåtal havde set nazismens sande ansigt. Derfor måtte Graham følge med de tyske soldater for senere at havne i tysk fangelejr.

På Fjerritslev Sygehus var læge E. Pedersen den ledende, og oversygeplejersken var frk. Esther Jørgensen. De to sårede englændere, som var bragt hertil, blev plejet godt, og allerede efter to ugers forløb blev Murphy Biden hentet af tyskerne og sendt i fangelejr. John Oates' tilstand var værre. Han havde pådraget sig brud på rygsøjlen, og selv efter 2½ måneds forløb var han ikke i stand til at holde sig oprejst. Tyskerne havde i den forløbne tid haft en vagtpost ved døren til sygestuen, men en dag omkring 1. november blev Oates afhentet af tyskerne og sendt med en transport, som endte i en tysk fangelejr i Slesvig.

I Fjerritslev glemte man dog ikke de to engelske flyvere, og da det senere blev muligt gennem Røde Kors at sende dem pakker med fødevarer og andre fornødenheder, påtog et ægtepar i Fjerritslev sig den opgave, og det var helt sikkert, at de dermed ydede de to fanger en værdifuld støtte. I den lejr, hvor observatøren Murphy Biden var fange, hørte det til ordensreglementet, at når en fange modtog en Røde Kors-pakke, skulle han kvittere på et brevkort med en påtrykt tekst: I received your parcel. Many thanks«. Biden underskrev, men indskød et »Very« før den sidste sætning og mildnede derved smukt den formelle tekst.

John Oates havde det særlig drøjt på grund at den beskadigede ryg, der nødte ham til i lang tid at være sengeliggende, men polske fangekammerater var ham til stor hjælp, og efterhånden lærte han at gå lidt omkring. Mere end tre år tilbragte han i forskellige lejre i Polen, Tyskland og Frankrig, men så havde han det held at komme med i en udveksling af hårdtsårede krigsfanger, så han i slutningen af 1943 nåede tilbage til England.

Efter krigen kunne han mødes med Biden, der også slap levende gennem krigsårene, men Graham har han ikke set siden den dramatiske 13. august 1940, og ham kan han derfor ikke oplyse nærmere om.

Om de øvrige 30 ombordværende flyvere i eskadrillen kan det kort nævntes, at under angrebet blev 20 dræbt, og de fik deres grave på Vadum Kirkegård.

Livet reddede de tre i T 1889 og var dermed blandt de heldige af de 33 flyvere, der den skæbnesvangre dag kæmpede over Nordjylland. En bedre skæbne og en bedre hjælp havde de fortjent, de, der satte livet ind mod nazismen, men mangt og meget var endnu uafklaret sommeren 1940, og der skulle gå år, før en virkelig hjælp kunne ydes i en sådan situation.

Det var før flugtruternes tid.

Kære Moder!

Af METTE FASTRUP, Tved

Dagen i dag er historie i morgen. Derfor rummer et brev historie, endnu før det når frem til modtageren.

Gamle breve er et historisk kapitel helt for sig. Der er brevene med konkrete, håndfaste oplysninger, virkelige guldkorn for den professionelle historieforskning. Og så er der de tusinder næsten anonyme breve, måske skrevet med en lidt for bred blyant på et lidt tilfældigt stykke papir. Slidte sætninger, ubehjælpsomme meldinger fra menneske til menneske, undertiden sendt fra den ene verdensdel til den anden.

Dorthea Hove døde i Sjørring 1952, 90 år gammel. Hun fik i sit ægteskab med Chr. Hove en stor børneflok. Flere døde som små, en søn døde som 28-årig, og af de resterende otte rejse de seks som helt unge til USA for, som det hed omkring århundredskiftet, at søge lykken. Ingen af de seks kom hjem igen, og der skal ikke megen fantasi til at forestille sig, hvad brevene betød, der krydsede Atlanten.

Nogle af disse breve opbevares pietetsfuldt hos Dorthea Hoves sønnesøn, Chr. Hove, Lupinvej 32, Thisted. Det drejer sig om en håndfuld af de sidste breve derovre fra. Brevene fra den første tid, Dorthea og Chr. Hove måtte savne deres emigrerende børn, er borte nu. Efterkommerne af emigranterne har ikke mere forbindelse med familien i Thy.

De små og nu gulnede breve er af en gammel mor blevet gemt i en pyntelig blikæske, prydet med dannebrogsflag og en meget ung Christian den Tiende. Efter sin mors død i 1952 overtog sønnen, Karl Hove, Næstrup, æsken med brevene, og de er nu i sikker varetægt hos sønnesønnen i Thisted.

Sidder man med brevene fra denne børneflok, der efterhånden nåede pensionsalderen og skrev hjem til mor efter dåbsattesten, må man undres over, så få og så knappe meddelelser, der blev sendt afsted. Ingen gav sig af med de mere udførlige beskrivelser. Og man forestil-

ler sig alle de spørgsmål, en mor må have siddet tilbage med, når hun havde modtaget måske det årlige julebrev – i telegramstil.

Den skrivende derovre angrer, at der er gået så lang tid siden sidste brev. Det kniber også for de seks af holde indbyrdes kontakt i det fremmede. Staternes navne svirrer imellem hinanden, og der falder af og til en bemærkning om den og den, der nu har så og så mange børn – eller som måske er faldet fra.

Datteren Marie var tilsyneladende flink til at skrive hjem, og hendes ældste datter Dorothy har også for eftertiden haft en helt speciel mission ved gennem breve at holde lidt sammen på moderens søskendeflok. Mange oplysninger i morbrødrenes breve stammer fra hende.

Det fremmede sprog lister sig ind i det danske. Sønnen Valdemar skriver i et udateret brev lige efter Første Verdenskrig: »Kære Moder! Jeg vil skrive og lade dig vide, at jeg er levende og har det godt. Jeg var ikke med i krigen. Men det var fordi mine Ben er lidt daarlige«. Nogle år senere skriver samme Valdemar, der var skolepedel i Hartford, Connetticut, at han »har en god Automobil. Jeg vilde gerne, om jeg kunde tage dig ud for en Køretur«.

Atter år senere, da Dorthea Hove var 83 år, fortæller et udateret avisudklip, at Valdemars liv endte i tragedie. Han blev fundet myrdet i en af byens parker. Tøj og tegnebog var røvet. Han havde ord for at gå med mange penge på sig. Brevet fra øvrigheden i Hartford med budskabet om dødsfaldet er ikke bevaret, men føjer sig alligevel som en milpæl ind i rækken af breve til Dorthea Hove.

Oplysninger om årstal, præcise navne og stednavne, nøjere dateringer opstår som et stort ønske, når efterkommere eller andre skal til at se på en gammel brevbunke. Men det væsentligste er dog, at der engang kom et brev, som her et livstegn fra et af de børn, der levede og ældedes i en fremmed verdensdel.

Formuleringerne kunne blive lidt fremmedartede med tiden, men der er ingen tvivl om, at en gammel mor har følt, hvad sønnen Jens i Lake Preston lagde i ønsket om »en hellig Jul og et god Nytaar«. Også han var en af hendes herhjemme fra Thy.

Museet for Thy og V. Hanherred

Nye gravfund fra yngre stenalder i Thy

Arkæologiske dateringer er ikke altid lige sikre. Af og til må alderen på et fund tages op til revision. Således er det gået for et gravanlæg, som museet i 1983 undersøgte hos proprietær K. Helligsø, Morup Mølle, og som dengang blev dateret til ca. 1.800 f. Kr. – den sidste del af yngre stenalder. I graven fandtes ca. 170 ravperler, og efter at have studeret disse nærmere, og sammenlignet med paralleller til perleformer i andre fund, er der ingen tvivl mulig: Fundet må være godt 1½ årtusinde ældre og tilhøre den tidligere del af yngre stenalder – de første bønders tid, en periode der tager sin begyndelse omkring 4.200 f. Kr. Denne omdatering gør bestemt ikke fundet mindre interessant. Da det samtidig ved en fortsættelse af udgravningerne i september 1984 lykkedes at afdække yderligere tre grave, var der i realiteten tale om en mindre gravplads fra denne tid, noget der ikke tidligere er fundet i Thy.

Samtlige grave lå på en 12 m lang række med en indbyrdes afstand på 40-50 cm (fig. 1). Fra den sydligste grav skrånede terrænet jævnt mod nord ned til engene omkring Hvidbjerg Å.

Fra samme tid stammer et fund påtruffet ved markarbejdet hos gårdejer Knud E. Jensen, Tvorup. På en mark tæt ved bredden af den nu udtørrede Sjørring Sø stødte ploven på større sten, og ved den efterfølgende undersøgelse kunne det konstateres, at disse sten har været placeret i en aflang ikke tidligere registreret gravhøj. Som et specielt træk viste det sig, at højen har været afgrænset af en lav grøft med spor efter en træopbygning sat af større kløvede stammer. Kun en mindre del af anlægget blev afdækket, men i betragtning af dets sjældenhed vil udgravningen blive fortsat, når lejligheden bydes.

Ved Møgelvang nær Sundby har museet i foråret 1985 undersøgt et stærkt ødelagt dyssekammer i en overpløjet langhøj. Som så ofte før startede hele sagen ved, at ejeren, gårdejer Jens P. Skadholm, under dyrkning på den nordlige del af højningen stødte på en større sten, der

Fig. 1: Række af grave fra den ældste del af yngre stenalder afdækket ved Morup Mølle. Det mørke fyldskifte øverst i billedet stammer fra en grav undersøgt året før. Foto: Jens-H. Bech.

senere viste sig at være en af de eneste tilbageblevne sidesten i det ellers helt sløjfede gravkammer. Fra forrige århundrede er der tilgået Nationalmuseet oplysninger om fund af flintredskaber i netop denne høj, og det er troligt, at fundene dengang er dukket op ved fjernelsen af sten fra højen. Det er en velkendt sag, at mange dysser og jættestuer i sidste halvdel af forrige århundrede endte som skærver, anvendt som underlag for det danske vejnet, der i disse år blev udbygget og forbedret.

Til trods for fjernelsen af kammerets stenopbygning forblev store

dele af gulvlaget intakt og kunne ved museets undersøgelse frilægges. Her fandtes adskillige menneskeknogler, enkelte lerkarskår, en slebet flintøkse, et par mindre flintredskaber samt godt hundrede ravperler. Samstemmende daterer keramikken, øksen og ravperlerne fundet til at være nogle hundrede år yngre end fundene fra Morup Mølle og Tvorup.

I en villahave i Østerild hos lagerchef Kent Breum, Lavavej, fandtes ved opførelsen af et lejehus en del hovedstore sten, der ved museets mellemkomst viste sig at indgå i et fuldstændigt sløjfet stenkammer – formodentlig en jættestue. Fra området, hvor kammeret har ligget, fandtes i omrodet leje adskillige ravperler, en stridsøkse af bjergart samt en fladehugget pilespids. Fundene viser, at der i gravanlægget med mellemrum har været foretaget begravelser i en lang periode fra ca. 3.200 til 2.000 f. Kr.

EN GRAVKISTE FRA 1.200 F.KR. VED FRØSTRUP

I foråret 1985 undersøgte museet en stor, meget velbygget stenkiste midtvejs mellem Frøstrup by og Tømmerby Kirke (fig. 2). Under dyrkning på en overpløjet høj var gårdejer Anders Krogsgård, Frøstrup, stødt på en af dækstenene til kisten, der ved afdækningen viste sig at være næsten jordfri – så godt havde en større stenpakning omkring kisten forhindret jorden i at sive ned i kisten. Heri var for lidt over 3.000 år siden blevet gravlagt en kvinde, lagt på ryggen med hovedet imod vest. Udover ganske lidt tandemalje var den afdødes smykker det eneste, der var tilbage, da kisten blev åbnet: et bælteplade af bronze udsmykket med indpunslede spiralmønstre, to bronzeprydknapper og to glatte håndledsringe af bronze. En mørkebrun, fedtet substans over bundens stendække kan være de sidste rester af en kohud, som den gravlagte har været indsvøbt i.

BOPLADSFUND FRA YNGRE BRONZEALDER OG ÆLDRE JERNALDER

I forbindelse med Sydthy Kommunes planer for byggemodning af et areal mellem Bedsted by og Rønhede Plantage har museet i det sene efterår 1984 indledt en undersøgelse af et større bopladsområde fra sen bronzealder ca. 600 f. Kr. Ved udgravningen undersøgtes bl.a. den

Fig. 2: Stenkiste fra ældre bronzealder, ca. 1.200 f. Kr. under opmåling ved Frøstrup. Foto: Jens-H. Bech.

vestlige halvdel af et øst-vest orienteret langhus, hvis samlede længde har været omkring 19 m. Fundet af denne oldtidsbebyggelse, der foruden huse også rummer talrige affaldsgruber, er af stor betydning, da der i forvejen kun kendes ganske enkelte bopladser af lignende alder i Thy. Udgravningerne vil blive fortsat i 1986.

Af mindre bopladsgravninger kan i øvrigt nævnes undersøgelsen af kulturlag med keramik og dyreknogler fra slutningen af før-romersk jernalder ca. 100 f. Kr. i forbindelse med anlæggelse af en transmissionsledning til de geotermiske energianlæg i udkanten af Thisted by samt registreringen af brolægninger på en ældre jernalderboplads fra omkring Kristi fødsel hos gårdejer Niels Chr. Hyldgård, Stagstrup.

LØSFUND

Fra Handrup, øst for Ørum Sø i Sydthy, stammer en usædvanlig smuk 32 cm lang slebet flintøkse, der af finderen K. Daniel Larsen, Vestervig, er blevet deponeret på museet. Øksen, der som noget udsædvanligt er hulslebet på begge bredsider, stammer fra den midterste del af yngre stenalder, ca. 2.800 f.Kr.

Ligeledes fra Vestervig-egnen har museet af gårdejer Chr. Brogård modtaget en stridsøkse af bjergart fra enkeltgravskulturen ca. 2.500

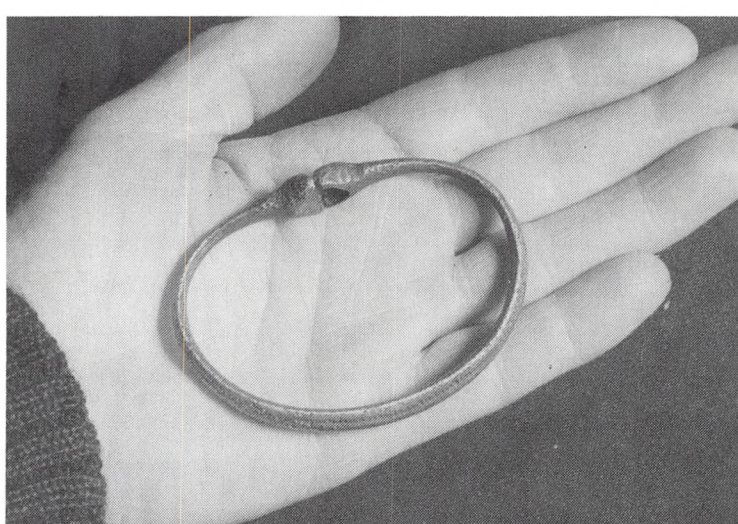

Fig. 3: Armring af bronze ca. 800 f. Kr., fundet ved Ny Gyrup, Sønderhå. Foto: Jens-H. Bech.

f. Kr. Øksen er formodentlig oppløjet fra et gravanlæg og fandtes på markoverfladen.

Af nogenlunde samme alder er en smuk, velbevaret tresidet pilespids, som museet har modtaget som gave fra Rosa Andersen, Smerup Strand, Thyholm. Pilespidsen blev for år tilbage fundet på ½ m vand øst for Hundser Odde, Boddum i Sydthy.

Som danefæ er endelig af hotelforpagter Kjeld Hyldahl, Hurup, til Nationalmuseet afleveret en armring af bronze fra yngre bronzealder, ca. 800 f. Kr. (fig. 3). Ringen, der vil blive deponeret til udstilling på museet, blev for mange år siden fundet af Kjeld Hyldahls bedstefader på dennes ejendom i Sønderhå.

Nyere tid

Museet har i vinteren 1984-1985 opstillet en del af nyere-tids samlingen, nemlig den, der omhandler købstaden Thisteds historie: Se herom andetsteds i årbogen. Også museets to mindestuer for Christen Kold og J. P. Jacobsen er nyopstillet.

Særudstillinger

I forbindelse med de igangværende omordninger af museets samlinger er der midlertidigt blevet et lokale frigjort, som i år har været benyttet til særudstillinger. Først benyttede museet lejligheden til at vise et udvalg af sin meget fine samling af Willumsen-grafik, og i efteråret vistes udstillingen: »Museumsinspirationer«, udlånt af Kalundborg Museum.

Museet foretog i 1984 en registreringsundersøgelse af mejeribygninger i Thy og Vester Hanherred. Resultater af dette arbejde vistes i en særudstilling, som siden flyttedes til Hurup, Frøstrup samt på Arbejdsformidlingen i Thisted.

Fra etnografen og keramikeren Mette Jørgensen havde museet lånt udstillingen »Indiansk kunst«, som omfattede både keramik og tekstiler.

I anledningen af 100-året for digteren J. P. Jacobsens død vistes en

særudstilling af bogillustrationer til J. P. Jacobsens værker, gamle såvel som nye.

Samtidig med at de danske mesterskaber i landevejsløb på cykel afvikledes i Thisted, viste museet i samarbejde med Sparekassen Thy Nationalmuseets udstilling af gamle cykler og cykeltilbehør: »Frem på det rullende hjul«. Udstillingen vistes i det gamle rådhus.

Undersøgelser

I fortsættelse af bygningsundersøgelserne i 1984 har museet i år ladet foretage en registreringsundersøgelse af landbygninger i Thy. Arbejdet har omfattet såvel to af vore sidste herregårde som mere ydmyge landarbejderhuse og krumsteder. En særlig interesse har knyttet sig til landboforhold og bygninger i området Harbo Slette og Hjardemål Klit. Undersøgelsen er tilrettelagt under jobskabelsesordningen og beskæftiger tre unge under ledelse af en arkitekt og museets etnolog.

Anden formidling

I efteråret 1984 oplevede museet den hidtil største tilstrømning af skolebørn. Alle børnehaver og børnehaveklasser i området havde fået tilsendt en invitation til at opleve »gamle dage« på museet. Det resulterede i, at over 500 så udstillingen om bondekultur i kælderen.

Desuden så de en lysbilledserie om Jens Nielsens bondegård, der er en affotografering af Inge Aagaard Faurtofts fine modeller. Børnene tegnede meget på museet i den tid, og de fleste gik fra skolestuen med deres egen håndspundne uldtråd.

En af museets arkæologer har sammen med museumspædagogen lavet en lysbilledserie med lydbånd. Serien hedder »Arkæologi i Thy – oldtidsgrave« og lægger op til at kunne fortsættes med andre arkæologiske emner fra Thy. Billederne stammer for en stor dels vedkommende fra en udgravning hos Johannes Jørgensen i Førby.

Sammen med museet i Viborg og Amtscentralen for Undervisningsmidler i Thisted er der fremstillet en samlemappe med samtlige museumssamlinger i Viborg Amt. Mappen kan forsynes med nye løsblade og kan blive et praktisk stykke værktøj for undervisere, der ønsker en kortfattet gennemgang af mulighederne for at inddrage museer i undervisningen.

Filmen »Et gensyn med landet mod Nordvest« blev færdig i 1984. Optagelserne er fra 1981, men først nu har der været mulighed for at gøre filmen færdig med tekst indtalt af Henning Wienberg Jensen.

For nogle år siden blev der afholdt julestue på museet. Sidste år blev traditionen genoptaget. Børnene kunne klippe og klistre, og der var lavet en lille udstilling om julen. En eftermiddag var der besøg af Otto Larsen, Svankjær, der viste, hvordan man laver julebukke af halm.

Museet har som tidligere år afholdt en foredragsrække med såvel vore egne som udefra kommende foredragsholdere.

Sparekassen Thy udgav i 1984 en bog om Johan Skjoldborg, redigeret af Hanne Mathiesen, der også har skrevet artiklen »Nye tider, nye mænd«. Museets arkæologer og etnolog har desuden skrevet artikler til forskellige bøger og tidsskrifter.

Nyanskaffelser

Fra private har museet modtaget mange forskellige genstande, som hver især er med til udvide muligheden for at dokumentere flest mulige sider af tilværelsen i Thy i ældre tid, såvel som i den nyere, idet museet i forbindelse med udstillingerne til markering af 40-året for befrielsen på Thisted Rådhus modtog mange ting, der stammede fra denne tid.

Forhenværende skoleinspektør V. Bruun Christensen, Viborg, har skænket skolemuseet et eksemplar af sine erindringer fra barndommen i Vestervig og skolegangen i Lindahlsminde Skole. Erindringerne er fremlagt i Skolemuseet.

Af de mange genstande skal foruden en betydelig udvidelse af tekstilsamlingen fremhæves et stort skab fra gården matr. nr. 12 a af Skinnerup by. Skabet er nu udstillet i »storstuen« i udstillingen om Thylands bondekultur.

Ligeledes fra Skinnerup er indkommet en stor rulle, som vil blive anvendt til undervisning og demonstration i museet, når ombygningen er nået så vidt. Da skomagerforretningen på Plantagevej i Thisted lukkede, fik museet overladt en fin samling skomagerværktøj. Til udstillingen i museets afdeling ved Hanstholm Fyr er skænket en samling udstoppede fugle. Fra en efterkommer af skipper Svend Frost Nielsen, Thisted, er modtaget en del fotografier og effekter, som nu indgår i den

Fhv. gårdejer Alma Hansen har skænket museet et særdeles velbevaret skab af barok type. Skabet, der er dekoreret med bladornamentering og blomsterranker i rødbrune og gullige farver, har aldrig været malet, siden det blev afskaffet til gården, formentlig af Peder Andersen Degn, der var fæstebonde og siden selvejergårdmand i Skinnerup. Han blev gift i 1783, og i 1794 købte han gården. Han afstod den til sin søn Salomon Pedersen i 1813 og var på aftægt hos ham til sin død i 1831. Takket være den originale fremtræden står skabet som en smuk og uspoleret repræsentant for 1700-tallets møbelsmag og den håndværksmæssige kunst. Skabet kan ses i museets »storstue« i underetagen.

nye udstilling om Thisteds søfart. Fra Rebslager Hattens reberbane i Thisted er modtaget en rebslagermaskine med slæde, som i en årrække har været benyttet på en gård i Sydthy. Samlingen af Thisted-sølv er udvidet med en kageske, stemplet guldsmed Jens Christensen, en gaffel af guldsmed Jørgen Nielsen (1849-1870) og fire theskeer af guldsmed Niels Kr. Nielsen (1779-1859).

Museet skal igen i år varmt takke alle, der på den ene eller anden måde har bidraget til at forøge vores viden om livet og livsbetingelser i Thy gennem tiderne.

Jette Kjær.

Egnshistorisk Forening for Sydthy

I året, der nu er svundet, har der været mange aktiviteter i gang. Foreningens første årbog præsenteredes ved et åben hus-arrangement i november måned 1984. Samme aften vistes den historiske film »Af jord er du kommet«. Bogen, der blev trykt i 1000 eksemplarer, er næsten udsolgt.

Ved generalforsamlingen i januar vistes lysbilledserien fra dronningens besøg her i Sydthy i anledningen af afsløringen af mindestenen for biskop Erik Jensen på Helligsø Kirkegård i august 1984.

Der var arrangeret en større udstilling i samarbejde med Sydthy Bibliotek i forbindelse med 40-året for besættelsens ophør, befrielsen. 5. maj holdtes på Naturhøjskolen i Morup Mølle en mindedag for disse år. Der var underholdning af flere, bl.a. Jens Kirk fra Thousgaard, som fortalte sine erindringer fra disse mørke år.

I juni måned var der en aftentur til Tandrup med over 100 deltagere, og i september måned vistes i Villerslev en gammel film fra et guldbryllup i Gudnæs i 1941. Den 92-årige Jens Chr. Tvergaard fra Strandet fortalte da erindringer fra dette århundredes begyndelse her i Thy.

Medlemstallet stiger stadig. Ved optællingen 1. august 1985 viste det ca. 740.

Elly Mardal,
Burhøjgårdvej 2,
Boddum, Hurup.

Egnshistorisk Arkiv for Thyholm og Jegindø

Af årets aktiviteter kan nævnes et par udstillinger. Ved efterårsmessen i Thyholm-Hallen, havde man venligst overladt os et separat rum til en billedudstilling, som vi kaldte »Kirke og skole«. Netop på disse to områder er vi ret velforsynede med fotografier. Navnlig har vi mange gode klassebilleder fra Hvidbjerg Sogns skoler, og disse blev studeret med indgående interesse af tidligere elever med børn og måske endog børnebørn.

I anledning af 40-årsdagen for Danmarks befrielse havde vi, som utallige andre arkiver i landet, lavet et arrangement af billeder fra dagene omkring den 5. maj 1945 samt diverse genstande fra frihedskampen. Også denne udstilling, som havde til huse i Hvidbjerg Banks store ekspeditionslokale, blev set af mange mennesker.

Af nye fotokopier har vi fået hartkornsspecifikationer for 1788 fra Thyholm og Jegindø, samt de sidste kirkebøger, så vi nu har alle tilgængelige årgange for de fem sogne.

Ellers er vi nok inde i et dødvande, hvad forskningsmateriale angår, idet en del af det, vi kunne ønske, ikke mere må kopieres på grund af bøgernes skrøbelighed, og andet vanskeligt kan tages ud af den sammenhæng, de står i.

Blandt dette års afleveringer vil jeg fremhæve en enkelt, som er lidt ud over det sædvanlige. Fra købmand på Jegindø Margrethe Lauritsens dødsbo har vi modtaget en stor samling af forskellige arkivalier så som private og offentlige papirer, tegninger og diplomer, forretnings- og foreningsprotokoller osv. samt personlige beklædningsgenstande, ca. 80 år gamle.

Som arkivar kunne man ønske, at flere mennesker havde haft det fremsyn, der anede, at alt dette havde værdi for eftertiden, og havde haft den respekt for slægtens eje, som gjorde det arbejdet værd at bevare det i alle disse år.

Cora Christoffersen,
Vesterfjordvej 10 Odby,
7790 Hvidbjerg.

Egnshistorisk Forening for Thyholm og Jegindø

Året 1984-1985 har været et år uden større begivenheder eller arrangementer i Egnshistorisk Forening.

Den 29. november 1984 holdt cand. mag. Esben Graugaard, Holstebro, foredrag over emnet »Vestjydsk landbrug og industri 1780-1914«. Esben Graugaard fortalte om, hvordan man i begyndelsen af 1800-tallet havde en stor eksport af kvæg til Tyskland, og at studene fra Thy og Thyholm var af fin kvalitet. En sådan god stud kostede dengang 30-40 rigsdaler. Endvidere fortalte Esben Graugaard om, hvordan landmændene omkring 1812 flyttede gårdene ud i landsbyerne. Senere i århundredet begyndte landmændene med forskellige bierhverv som fiskeri og uldspinderi, og endelig kom industrialiseringen i form af mejerier, slagterier, jernstøberier m.m.

Provst Berthelsen, Struer, fortalte på et møde den 25. april 1985 erindringer fra sin tid som hjælpepræst hos Kaj Munk i Vedersø Præstegård.

Efter foredraget var der generalforsamling med beretning ved formanden og oplæsning af regnskabet ved kassereren. Anna Fomsgaard og Peter Hebsgaard blev genvalgt til bestyrelsen. Chr. Borre ønskede ikke genvalg, og i hans sted valgtes Henry Madsen, Nr. Hvidbjerg.

Efter generalforsamlingen læste provst Berthelsen op af Kaj Munk's skuespil »Niels Ebbesen«.

Egnshistorisk Forenings udflugt tirsdag den 18. juni 1985 gik først til Rom Kirke lidt syd for Lemvig. Formanden G. N. Mundbjerg fortalte om kirkens historie og indretning, og bl.a. så man en gammel syddør med billedkvadre omkring.

Herefter gik turen til Harboøre, hvor Flyvholm Redningsstation blev beset. Her gav kordegn Langer en historisk redegørelse. Han fortalte om drukneulykkerne, ligesom han fremviste mindesten på kirkegården over druknede fiskere. Til sidste kørte man til Sømandshjemmet i Thyborøn for at drikke kaffe, og herefter gik turen med Thyborøn/Agger-færgen tilbage til Thyholm.

Tirsdag den 30. juli 1985 blev den lokale egnstur afviklet. Man mødtes på havnen ved Oddesund, hvor G. N. Mundbjerg fortalte om færgemuligheder mellem Thy og Hardsyssel i ældre tid og videre

frem, indtil Oddesundbroen blev bygget. Herefter fik deltagerne lejlighed til at komme ned ved broklappen, hvor maskineriet blev fremvist af brovagten. Endvidere fortalte G. N. Mundbjerg om de gamle tyske bunkers på stedet, ligesom man hørte lidt om de mange vindmøller, som er opført i området.

Til sidst samledes deltagerne hos Cora og Askov Christoffersen, hvor Poul Møller fortalte om »Rejselivets besværligheder i gamle dage«, hvilket man fik et godt og uddybende indblik i. Alt i alt en egnstur, hvorefter man nok må revidere sit syn på området omkring Oddesund som et kedeligt sted, man bare kører forbi i tog eller bil, til et sted, hvor man har fået øjnene op for både den idylliske og den barske naturs skønhed og storhed.

Agnes Andersen,
Nørregade 1,
7790 Hvidbjerg.

Hanstholm lokalhistoriske Arkiv

Igen er et år gået, og vi kan ikke sige andet, end at det har været et travlt år. Først gjorde vi de mange bilag fra Tømmerby-Lild sogne klar til katalogisering, så de kunne ordnes i de til rådighed stillede lokaler i loftetagen på Plejehjemmet »Trye« i Frøstrup. Beboerne er meget interesserede i arkivet, som indviedes i marts 1985.

Ved en lejlighed som denne tænkes der tilbage på arbejdet i årets løb, hvad der er indgået af nye »gamle« ting, som er kommet til samlingerne, og bestemmelse af billeder. Særlig synes jeg, det skal nævnes, at der i november 1942 kom besked fra amtet om, at nu skulle en fuldstændig evakuering af Hanstholm finde sted af militære grunde. Der var mellem danske og tyske myndigheder truffet følgende aftale om evakuering, som skulle være tilendebragt den 15. februar 1943, og der var en nærmere forklaring på tidspunkter og erstatningstilbud. Arkivet har fået en kopi af skrivelsen, og den er underskrevet af amtmand Egedorf den 25. november 1942.

Endvidere har vi deltaget med mange billeder, da Bent Bågøe Anthonisen lavede bog og film om Hanstholm-fæstningen. En besøgende, hvis far var tømrer ved havnen sidste i tyverne, genkendte sig på et billede som 5-årig. Nu er han gået på efterløn.

Kirkebøgerne bliver brugt meget til slægtsforskning. Nu kan de suppleres op til 1891. Skifte- og fæsteprotokoller for blandt andet Nørtorp Gods og Kjølbygaard findes og benyttes.

Hans Hansen,
Anemonevænget 2 A,
7730 Hanstholm

Lokalhistorisk Forening for Hunstrup og Østerild

Foreningen har hjemme på folkebiblioteket på Østerild Skole. Bestyrelsen afholder arbejdsmøde her en gang om måneden, hvor alle interesserede iøvrigt er velkomne.

Lokalhistorisk Forening indsamler, registrerer og bearbejder relevante fotos, skrivelser m.m. fra de to sogne. Specielt arbejdes der med en registrering af den gamle Østerild by.

Der har i indeværende år været afholdt specielle arrangementer. Foreningens formand er Jørn Nielsen, Rubinvej 1, Østerild, tlf. 99 71 09.

Henning Hansen,
sekretær,
Hunstrupvej 61,
Hunstrup.

Sydthy Egnshistoriske Arkiv

Arkivet har i det forløbne år modtaget mange foreningsarkivalier. Ligeledes er der indleveret mange billeder og andre private papirer af forskellig art.

Sommerudstillingens ophæng af billeder på arkivet i tiden 4. juli - 11. august har i år været om besættelsen og tiden omkring befrielsen 1940 - 1945. Desuden var der ophængt et stort antal billeder fotograferet af Vestervig- og Hurup-fotografer, men ellers af ukendt oprindelse. Det har de ca. 1.800 besøgende været meget flinke til at fortælle om ved at fæste navne og årstal på en del af disse billeder.

Arkivet har nu fået en langtidsledig ansat til hjælp ved en hårdt tiltrængt registrering af de mange arkivalier. Arbejdet med de billeder, som enkelte af Egnhistorisk Forenings medlemmer hjælper ved at klæbe på karton og registrere, skrider jævnt frem. Men der er et stykke vej endnu, før dette arbejde er tilendebragt.

I vinterhalvåret 1984-1985 blev arkivet ekstraordinært holdt åbent fra kl. 19 til 22 ialt ni gange af Egnshistorisk Forenings bestyrelse – hvilket de besøgende udtalte stor tilfredshed med. Måske vil det kunne gentages i det nu tilstundende vinterhalvår.

Der er indkøbt flere kirkebøger, der står på hylderne i læsesalen fra dette efterår. Følgende 18 sognes kirkebøger i Sydthy er tilgængelige: Agger 1646-1891. Vestervig 1697-1891. Lodbjerg 1717-1891. Ørum 1719-1891. Hvidbjerg v. Å 1658-1891. Bedsted 1710-1891. Grurup 1710-1873. Hassing 1757-1871. Villerslev 1757-1874. Skyum 1719-1871. Hørdum 1719-1891. Visby 1649-1872. Heltborg 1648-1866. Hurup 1669-1733 og 1785-1891. Ydby 1669-1891. Boddum 1669-1891. Helligsø 1646-1891. Gettrup 1647-1891. Folketællinger: Hassing og Refs herreder, årene 1787, 1801, 1834, 1840, 1845, 1860 og 1890.

Desuden er der utallige andre protokoller og arkivalier. Se årgang 1984 af årbogen for Thisted Amt.

Tage Thure
Præstegårdsvænget 4,
Bedsted.

Elly Mardal,
Burhøjgårdsvej 2,
Boddum, Hurup.

Lokalhistorisk Forening for Sydhannæs

I det forløbne år har vi fået vores arkiv koordineret med »Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune«, således at vi nu har en fælles registrering.

I november 1984 var vi med til at udgive bogen »Johan Skjoldborg, Hannæs-bo, stridsmand og digter«. Det er et værk, der først og fremmest er blevet til ud fra ønsket om at bevare forfatterens sange og digte. I den anledning vil vi gerne takke museumsinspektør Hanne Mathiesen, Østerild Sangkor ved E. Luckow Nielsen og ikke

mindst Sparekassen Thy for godt samarbejde. Udgivelsen af bogen (1.600 eks.) og festen i Øsløs Forsamlingshus ved bogens præsentation har været en forrygende succes.

I foråret havde vi en mindre ekskursion til Bygholm Mølle og ruinerne af de tidligere administrationsbygninger fra den tid, da man arbejdede på inddæmningen af vejlerne. Ved byfesten i Vesløs havde vi atter lejlighed til at præsentere vores fotosamling.

Niels Johansen,
Sdr. Øsløsvej 12,
7742 Vesløs.

Thisted lokalhistoriske Arkiv

Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune er en afdeling af Thisted Bibliotek. Arkivet har lokaler i J.P. Jacobsens Hus på J.P. Jacobsens Plads.

Det daglige arbejde består af indsamling, opbevaring og formidling af historisk materiale fra Thisted Kommune. Åbningstid: Mandag-torsdag 13,30-17,00. Telf. nr. 92 23 99 lokal 22.

Medarbejdere: Bibliotekar Birgit Høyrup, kontorassistent Aase Hyldgård og arkivar Orla Poulsen.

Lokalhistorisk arkiv for Thisted Kommune står altid til rådighed for privatpersoner, foreninger og institutioner, der måtte ønske lokalhistoriske oplysninger.

Orla Poulsen

Til medlemmerne

Årets historiske udflugt gik søndag den 9. september 1984 til Fur, hvor deltagerne havde lejlighed til at se Fur Museum med museumsinspektør Fjeldsø Christensen som kyndig vejleder. Museet er delt i en geologisk samling og en kulturhistorisk afdeling, der begge er særdeles interessante.

I øvrigt var årets mest bemærkelsesværdige begivenhed et møde på Hotel Vildsund Strand den 23. januar, hvortil vi havde indbudt bestyrelsesmedlemmer og ansatte i arkiver og lokalhistoriske foreninger i hele det gamle Thisted Amt. Der viste sig at være ca. 20 sådanne institutioner, og de 18 var repræsenteret på mødet. Landsarkivar Chr. Jansen, Viborg, holdt et særdeles interessant foredrag om stationsbyen og dens betydning for landets udvikling i slutningen af sidste og begyndelsen af indeværende århundrede.

Et andet formål med mødet var at skabe en mere direkte kontakt mellem dem, der i det daglige arbejder med områdets historie, og mødedeltagerne var enige om, at sådanne møder fremtidig bør søges afholdt en gang om året.

Arbejdet med registerbindet er fortsat, og vi nærmer os nu stærkt tidspunktet for selv trykningen.

Idet jeg efter at have været formand for bestyrelsen siden 1971 nu trækker mig tilbage fra posten på den førstkommende generalforsamling, vil jeg benytte lejligheden til at takke medlemmerne for udvist tillid og støtte.

P. b. v.
H. A. Lund-Sørensen.

Regnskab for Historisk Samfund for Thy, Mors og V. Han Herred

1. april 1984 - 31. marts 1985

Beholdning fra forrige år		15.505,28
INDTÆGT:		
Indg. kontingent, 965 medlemmer á 50,00 kr.	48.250,00	
Indg. kontingentrestancer	1.395,00	
Salg af årbøger	4.409,50	
Bidrag fra Thisted Kommune	655,74	
Bidrag fra Viborg Amt	1.375,00	
Tilskud fra kulturministeriet	4.970,00	
Gave fra medlem i udlandet	50,00	
Indvundne renter	798,11	61.903,35
		77.408,63
UDGIFT:		
Trykning af årbogen	40.060,45	
Tryksager	1.372,34	
Forfatterhonorarer	2.701,00	
Udgifter ved udsendelse	1.000,00	
Deltagelse i årsmødet (Mette Fastrup)	760,00	
Regnskabsmæssig medhjælp	300,00	
Sammenslutningen af lokalhistoriske foreninger	1.840,00	
Dansk historisk Fællesforening	336,00	
Annoncer, udflugt, møder m.v.	1.097,07	
Porto, telefon m.v.	5.430,00	54.896,86
		22.511,77
Udgifter ved udarbejdelse af årbøgernes indholdsfortegnelse, á conto		2.413,05
Beholdning		20.098,72
Indlånsbøger	2.671,27	
Checkkonto	11.089,34	
Girokonto	6.338,11	
	20.098,72	
STATUS:		
Beholdning af gamle årbøger	2.200,00	
Beholdning ifølge driftsregnskab	20.098,72	
Register á conto	11.830,57 22.298,72	
Register á conto 1984/85	2.413,05 14.243,62	
	36.542,34	

THISTED, den 20. maj 1985

Chr. Jensen,
kasserer.

Foranstående regnskab er revideret.
THISTED, den 23. maj 1985.

Cai Winther *Tage Rasmussen*

Historisk Samfund

Formand: H. A. Lund-Sørensen, 7770 Vestervig. tlf.(07) 94 11 17, i kontortiden tlf. (07) 95 17 22. Kasserer: forretningsfører Chr. Jensen, Tingstrupvej 78, 7700 Thisted, tlf. (07) 92 03 74. I bestyrelsen: redaktionschef Jørgen Miltersen, Tved, museumsinspektør Jette Kjær, Tvorup, Louis Hjarvad, Fjerritslev, Gunhild Hansen, Solbjerg, Erslev.

Thisted Museum

Formand: Jørgen Miltersen, Tved, næstformand og sekretær: skoleinspektør Bjarne Søndberg, Thisted, kasserer: sparekassedirektør Poul Jensen, Thisted. I bestyrelsen fhv. kriminalassistent Helge Hald, Thisted, arkitekt O. Brusch, Vesløs, gårdejer Jens Tølbøll, Skyumgård, samt Thisted Kommunes repræsentant Viggo Møller, Sennels.

ISSN - 0107 - 9395